

19

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

**ΤΜΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ**

Πτυχιακή εργασία με θέμα : « Ήθη, έθιμα και παραδόσεις του Πόντου, με έμφαση στον Ποντιακό γάμο και τα έθιμα που τον συνοδεύουν. [Αναφορά στην Γενοκτονία του Ποντιακού ελληνισμού, προσφυγιά, ξεριζωμός].

**Της σπουδάστριας
Ευαγγελίας Καλπακίδου**

**Επόπτρια καθηγήτρια
Μαίρη Χαλκιοπούλου**

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2005 -2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	3 - 4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
Γεωγραφικός προσδιορισμός και ιστορικά στοιχεία.....	5 - 6
Ο ΞΕΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΦΥΓΙΑ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ	
I. Διωγοί και γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου.....	7 - 10
II. Η απάντηση των Ποντίων στις τουρκικές θηριωδίες.....	10
III. Ο ξεριζωμός των Ποντίων από τις εστίες τους.....	10 - 11
IV. Η ένταξη των Ποντίων στην ελληνική κοινωνία.....	11 - 14
ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΑ ΕΘΙΜΑ	15 - 16
Ο ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ ΓΑΜΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΠΟΥ ΤΟΝ ΣΥΝΟΔΕΥΟΥΝ	
I. Γενικά.....	17
II. Η «Προξενεία».....	17 - 19
III. Αρραβόνες (Σουμάδεμαν – σουμαδέματα).....	19 - 20
IV. Προετοιμασίες του γάμου.....	20 - 21
V. Η πορεία προς την εκκλησία, η γαμήλια τελετή και η επιστροφή στο σπίτι.....	21 - 24
VI. Τραγούδι του γάμου.....	24 - 25
VII. Ο Σεβασμός.....	25 - 26
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ	
I. Γενικά.....	27 - 28
II. Έθιμα των Χριστουγέννων.....	28 - 33
III. Έθιμα της Πρωτοχρονιάς.....	34 - 36
IV. Έθιμα των Θεοφανείων.....	36 - 38
V. Έθιμα της Σαρακοστής και του Πάσχα.....	38 - 40
VI. Έθιμα της Αποκριάς.....	40 - 41
VII. Άλλα θρησκευτικά έθιμα.....	41 - 43
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΑ ΕΘΙΜΑ	
I. Γενικά.....	44
II. Το Παρχάρεμαν.....	44 - 46
III. Η Κουσκουτσούρα ή κουσκουτέρα ή αγροτερίδ.....	46
IV. Τ' ομάτιαγμαν.....	46
V. Η Κουσκουβάρα ή περπερούνα.....	46
VI. Προλήψεις και δεισιδαιμονίες στον Πόντο.....	47
VII. Αργατεία.....	47
VIII. Παρακάθια – Σάγκα.....	47 - 48
IX. Η τελετή του Κουρμπάν (Θυσίας).....	48
X. Το κωτ και το πατμάν.....	48
XI. Η εγδή και το κοπάλ.....	48 - 49

XII. Τοκετός – Λεχώνα.....	49 - 50
XIII. Η υποδοχή των φιλοξενουμένων.....	50
XIV. Ποντιακά φαγητά.....	50
XV. Ποντιακά παιχνίδια.....	50 - 52

ΠΟΝΤΙΑΚΟΙ ΧΟΡΟΙ

I. Γενικά.....	53
II. Σέρα.....	53 - 54
III. Ομάλ.....	54 - 55
IV. Τικ.....	55
V. Ντουζ χορόν.....	55
VI. Σικσερά.....	55
VII. Χορτσαρί.....	55
VIII. Κιορτσέκ.....	55
IX. Σαλλαμά.....	55
X. Ατλαμά.....	56

ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ.....	57 - 59
---------------------------------------	----------------

ΚΟΙΝΑ ΕΘΙΜΑ.....	60 - 61
-------------------------	----------------

ΛΕΞΙΚΟ ΛΕΞΕΩΝ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΜΕ ΤΟ ΓΑΜΟ.....	62 - 64
---	----------------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	65 - 66
--------------------------	----------------

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η παρακάτω πτυχιακή εργασία έχει ως σκοπό την καταγραφή όσο το δυνατόν περισσότερων και κυρίως των πιο γνωστών και σημαντικών ηθών και εθίμων του Ποντιακού Ελληνισμού, πολλά εκ των οποίων διασώζονται ακόμα και σήμερα χάρη στην αγάπη και την πίστη των Ποντίων στην παράδοση και την θρησκεία.

Αρχικά γίνεται μία αναφορά στον ξεριζωμό και την προσφυγιά των Ποντίων και στις δύσκολες καταστάσεις που αντιμετώπισαν κατά των διωγμό τους από τους Τούρκους αλλά και κατά την προσπάθεια μετεγκατάστασής τους στην Μητέρα Ελλάδα. Σε μεγάλο της μέρος γίνεται αναφορά στον Ποντιακό γάμο και τα έθιμα που τον συνοδεύουν καθώς και στα υπόλοιπα θρησκευτικά έθιμα. Επίσης αναφέρονται πολλά από τα απλά καθημερινά έθιμα των Ελλήνων του Πόντου που συνόδευαν κάθε πλευρά της ζωής τους, όπως διάφορες προλήψεις, τα φαγητά, τα παιχνίδια και άλλα. Ακόμα περιγράφονται και ορισμένοι ποντιακοί χοροί καθώς και η μουσική παράδοση του Πόντου και κάποια πιο απλά έθιμα. Τέλος υπάρχει ένα λεξικό όπου επεξηγούνται μερικές από τις λέξεις που σχετίζονται με τον γάμο.

Μέσω αυτής της εργασίας γίνεται προσπάθεια όποιος επιθυμεί να ενημερωθεί για τα ήθη και τα έθιμα των Ελλήνων του Πόντου και να καταφέρει να πλουτίσει τις γνώσεις του σχετικά, σε ικανοποιητικό βαθμό, εύκολα και γρήγορα.

Η εργασία ξεκίνησε στα τέλη Σεπτεμβρίου 2005 με την έρευνα και την συλλογή του υλικού που θα χρησιμοποιούνταν για την συγγραφή της εργασίας. Κατόπιν αφού συλλέχθηκε αρκετό υλικό σε ποσότητα και φυσικά ικανοποιητικό όσον αφορά και στην ποιότητά του ξεκίνησε η συγγραφή της εργασίας. Έπειτα από δύο μήνες και είκοσι ημέρες περίπου, στις 15 Δεκεμβρίου 2005, το πρώτο δείγμα (1^ο χαρτί) της εργασίας ήταν έτοιμο και παραδόθηκε στην επόπτρια καθηγήτρια κα Μαίρη Χαλκιοπούλου για έλεγχο και για τις απαιτούμενες διορθώσεις.

Οι τρόποι εύρεσης και συλλογής του υλικού ποικίλουν. Σημαντικό μέρος ανακτήθηκε από την βιβλιοθήκη του Συλλόγου Ποντίων Πολυκάστρου και περιχώρων «Οι Ακρίτες» και αφορούσε κυρίως στην γενοκτονία και στα έθιμα των Ποντίων. Επίσης πολλά στοιχεία δόθηκαν προφορικά από ανθρώπους του συλλόγου όπως για παράδειγμα για το αυγοτσούγκρισμα, αλλά και ορισμένα φαγητά που δεν είναι ιδιαίτερα γνωστά και ήταν αδύνατο να εντοπιστούν σε κάποιο άλλο σημείο της έρευνας και φυσικά και για ποντιακούς χορούς (σ. 54 χορός «ομάλ» και οι παραλλαγές του).

Ακόμη σημαντική ποσότητα υλικού συλλέχθηκε μέσα από έρευνα στο διαδίκτυο κυρίως σε ιστοσελίδες Ποντιακών Συλλόγων και ήταν σχετική κυρίως με την προσφυγιά και τον ξεριζωμό.

Τέλος σημαντική ήταν και η βοήθεια της γιαγιάς μου Ευγενής (Ευγενίας) και της αδερφής της Αγγέλης (Αγγελικής) όσον αφορά σε ορισμένες λεπτομέρειες των εθίμων (π.χ. τ' ομάτιαγμαν κ.α.), σε συνταγές μαγειρικής τις οποίες ακόμα και σήμερα εκτελεί τόσο η γιαγιά μου όσο και η μητέρα μου (παρότι νύφη και όχι Πόντια) όπως είναι το μπόρτζ, ο σορβάς, οι στιπίτσες, τα κιντέατα. Ακόμα και σε μερικά τραγούδια όπως το τραγούδι που ακουγόταν κατά το νυφέπαρμαν (σ. 24) αλλά και το τραγούδι για τον σεβασμό της νύφης προς την οικογένεια του άντρα της (σ. 25).

Όσον αφορά σε δυσκολίες και περιορισμούς δεν υπήρξε ιδιαίτερο πρόβλημα, αφού και οι άνθρωποι από τους οποίους ζητήθηκαν πληροφορίες ήταν πρόθυμοι να τις μεταδώσουν αλλά και το υλικό (είτε μέσω διαδικτύου είτε μέσω της βιβλιοθήκης

του Συλλόγου Ποντίων Πολυκάστρου και περιχώρων «Οι Ακρίτες») ήταν εύκολο να εντοπιστεί και να ανακτηθεί.

Σχετικά με τα πρότυπα χρησιμοποιήθηκε μόνο το πρότυπο MLA για την συγγραφή της βιβλιογραφίας της εργασίας (MLA Handbook for Writers of Research Papers, 6^η έκδοση).

Τέλος πρέπει να αναφερθεί ότι μετά το τέλος της ελληνικής βιβλιογραφίας υπάρχει η ξένη βιβλιογραφία και ακόμη ότι στην βιβλιογραφία για τις ηλεκτρονικές πηγές η αναγραφή επεξηγείται ως εξής:

Οργανισμός. Ημερομηνία δημοσίευσης ή τελευταίας ανανέωσης.

Οργανισμός. Ημερομηνία εισόδου στην ιστοσελίδα.

<Ηλεκτρονική διεύθυνση ιστοσελίδας>

Στη διάρκεια της περιόδου των Περσών οι ελληνικές πόλεις του Πόντου προέχτησαν πιασικά στο βασίλειο της Περσίας, διατήρησαν όμως την αυτονομία τους. Η περιοχή έμεινε έξω από την περίοδο που Μ. Αλεξάνδρος, γενότατος όλης τη Ελλάδας κυριόκοι έρχοταν να απλώνονται προς την ανατολική Ελλάδα. Τότε προέβλεπε μεταγενέστερα. Τότε περίπου άρχισε στην περιοχή η ύστερη Πόντος και δημοσιονόμος το εθνικό-ελληνικό βασίλειο το οποίο με κρατιστικές διαδόσεις την Αμάσεια, τη Σανιάτη, την Αμιά, γνώρισε μεγάλη ακμή κατά τη βασιλεία του Μωυράση του Ενωτόρα μέχρι το 65 π. Χ., οπότε και κατακτήθηκε από τους Ρωμαίους.

Ακολούθησε η ρωμαϊκή και η βυζαντινή κυριαρχία, για να σπάσουμε στο 1204, χρονιά της άλωσης της Κωνσταντινούπολης από τους Σιγμοφερρούς, οπότε ο Αλέξιος Α΄, ο Κομνηνός ίδρύει εκτί καινούριο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος με πρωτεύουσα την Τραπεζούντα. Το κράτος αυτό με την επωνυμία «Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας» κατακτήθηκε από τους Τούρκους το 1461.

Ακολούθησε η μακράσηνη τουρκική κατοχή, κατά την οποία οι κάτοικοι του Πόντου υπέστησαν δίωξη και βίαιους εξολοθισμούς. Πολλοί για να γλυτώσουν επέφυγαν στα βόρεια και στα βουνά ερημιάνονιας έτσι περιοχές που καλλιά έσφοζαν από ζση, έσοφο, πυρόλα πι δανά της δουλείας, οι Πόντιοι στο μεγαλύτερο μέρος τους επέλεξαν να μείνουν πιστοί στο χριστιανισμό, ιδίως στις περιφέρειες όπου υπήρχαν μαζικά ηρωί από αυτό της Παναγίας Σουμλά.

Τελικώς, σφοδρές της απερίως του Πόντου αγέρξαν οι δύο πρώτες δεκαετίες του σικοστού αιώνα. Κατά τον Βαλκανικό πόλεμο και τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο οι Τούρκοι με το πρόσχημα της βοσνίας την πυρόλαν εκτελέζον τους Πόντιους και προβαίνον σε οικόνομια πρσής σε 200.000 σπολοζίζοντα τα θύματα της τουρκικής θραυιδίας. Επικολλή από τους Έλληνες του Πόντου μεταπιστεύον στη Ρωσία τον 1917. Οι υπόλοιποι υποχρόνονια το 1922 με τη συνθήκη της

Ελένη Βαλάρα Βαλακίου, «Οι Ακρίτες», 27 Αυγ. 2008.

Σωφία Πάνου Παπακρίστου και παρτίρων «Οι Ακρίτες», 29 Σεπ. 2005.

«Οι Ακρίτες», 29 Σεπ. 2005.

Ελένη Βαλακίου Νεσώκ, 4 Ιαν. 2005.

Ελένη Βαλακίου Νεσώκ, 29 Σεπ. 2005.

«Οι Ακρίτες», 29 Σεπ. 2005.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ^{1,2}

Γεωγραφικός προσδιορισμός και ιστορικά στοιχεία

Η λέξη «Πόντος» είναι αρχαία ελληνική και σημαίνει θάλασσα. Πέρασε σαν δάνειο και στη λατινική γλώσσα (pontus). Αργότερα όμως η λέξη δόθηκε σαν όνομα στη γεωγραφική περιοχή της Μ. Ασίας που αρχίζει ανατολικά από τα σημερινά σύνορα Γεωργίας και Τουρκίας και τελειώνει στον ποταμό Άλυ και πέρα από τη Σινώπη δυτικά και από τα βόρεια παράλια της Μ. Ασίας και προχωρεί νότια μέχρι τις γραμμές Τσόρουμ – Τοκάτης – Νικόπολης – Αγντάγ. Την περιοχή αποίκισαν Έλληνες από τον 8^ο αι. π. Χ. Πρώτη χρονολογικά αποικία θεωρείται η Σινώπη, η οποία ιδρύθηκε από τους Μιλήσιους. Στη συνέχεια η Σινώπη ίδρυσε στις ανατολικές ακτές τα Κοτύωρα, την Κερασούντα και την Τραπεζούντα, ενώ η Μίλητος ίδρυσε και την Αμισό.

Στους χρόνους της κυριαρχίας των Περσών οι ελληνικές πόλεις του Πόντου υποτάχτηκαν τυπικά στο βασιλιά της Περσίας, διατήρησαν όμως την αυτονομία τους. Η περιοχή έμεινε έξω από την πορεία του Μ. Αλεξάνδρου, αργότερα όμως οι Έλληνες κάτοικοι άρχισαν να απλώνονται προς την ενδοχώρα εξελληνίζοντας τα ημιβάρβαρα μεσογειακά έθνη. Τότε περίπου δόθηκε στην περιοχή η ονομασία Πόντος και δημιουργήθηκε το ομώνυμο ελληνιστικό βασίλειο, το οποίο με πρωτεύουσες διαδοχικά την Αμάσεια, τη Σινώπη, την Αμισό, γνώρισε μεγάλη ακμή κατά τη βασιλεία του Μιθριδάτη του Ευπάτορα μέχρι το 65 π. Χ., οπότε και καταλύθηκε από τους Ρωμαίους.

Ακολουθούν η ρωμαϊκή και η βυζαντινή κυριαρχία, για να φτάσουμε στο 1204, χρονιά της άλωσης της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους, οπότε ο Αλέξιος Α΄, ο Κομνηνός ιδρύει εκεί καινούριο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος με πρωτεύουσα την Τραπεζούντα. Το κράτος αυτό με την επωνυμία «Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας» κατακτήθηκε από τους Τούρκους το 1461.

Ακολούθησε η μακράιωνη τουρκική κατοχή, κατά την οποία οι κάτοικοι του Πόντου υπέστησαν διώξεις και βίαιους εξισλαμισμούς. Πολλοί για να γλυτώσουν κατέφυγαν στα δάση και στα βουνά ερημώνοντας έτσι περιοχές που παλιά έσφυζαν από ζωή. Ωστόσο, παρόλα τα δεινά της δουλείας, οι Πόντιοι στο μεγαλύτερο μέρος τους κατάφεραν να μείνουν πιστοί στο χριστιανισμό, ιδίως στις περιφέρειες όπου υπήρχαν μοναστήρια σαν αυτό της Παναγίας Σουμελά.

Τελευταίος σταθμός της ιστορίας του Πόντου υπήρξαν οι δύο πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα. Κατά τους Βαλκανικούς πολέμους και τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο οι Τούρκοι με το πρόσχημα της ασφάλειας των παραλίων εκτοπίζουν τους Πόντιους και προβαίνουν σε ομαδικές σφαγές: σε 200.000 υπολογίζονται τα θύματα της τουρκικής θηριωδίας. Έτσι πολλοί από τους Έλληνες του Πόντου μεταναστεύουν στη Ρωσία του 1917. Οι υπόλοιποι υποχρεώνονται το 1922 με τη συνθήκη της

¹ Σύλλογος Ποντίων Πολυκάστρου και περιχώρων «Οι Ακρίτες». 27 Αυγ. 2005.

Σύλλογος Ποντίων Πολυκάστρου και περιχώρων «Οι Ακρίτες». 29 Σεπτ. 2005.

<www.akrites-polykastrou.net/Odoioporiko>

² [Hellenic Resources Network](http://www.hellenicresourcesnetwork.org/). 4 Ιαν. 2005.

Hellenic Resources Network. 29 Σεπτ. 2005.

<<http://www.hri.org/forum/diaspora/turkey/krypto1.html>>

Λωζάνης να εκπατριστούν και να εγκατασταθούν σαν πρόσφυγες στον κορμό της μητροπολιτικής Ελλάδας εγκαταλείποντας πατρογονικούς τόπους, τάφους προγόνων, οστά και ιερά και μεταφέροντας μαζί τους το αρχαιοπρεπές γλωσσικό τους ιδίωμα, τον πλούτο της παραδοσιακής τους κληρονομιάς και τον ιδιόρρυθμο τρόπο ζωής και τον ομαδικό λαϊκό χαρακτήρα τους.

Η ελληνική μυθολογία μας παραδίδει κι αυτή ένα περιστατικό που σχετίζεται με τον Πόντο: Την Αργοναυτική εκστρατεία του Ιάσονα, της οποίας σκοπός ήταν η εύρεση του χρυσόμαλλου δέρατος. Λέγεται ότι το χρυσόμαλλο δέρας συμβολίζει τον πλούτο των παραλίων του Πόντου. Άλλοι πάλι λένε ότι συμβολίζει τη μέθοδο της δέσμευσης των ψηγμάτων του χρυσού από τη χρυσοφόρο γη, μέσω του πυκνού τριχώματος του ακατέργαστου δέρματος των προβάτων, μέθοδο που έμαθαν οι Έλληνες από τους γηγενείς λαούς των περιοχών εκείνων.

Παρακάτω θα αναπτύξουμε αρχικά την ιστορία του ξεριζωμού των Ποντίων και της προσφυγιάς τους. Θα δούμε τις πίκρες, τις δυστυχίες και τα βάσανα που πέρασαν εξαιτίας της τουρκικής θηριωδίας, πως προσπάθησαν να αντιδράσουν οργανώνοντας ένα αξιόλογο αντάρτικο και πως οι πιο τυχεροί απ' αυτούς κατάφεραν να ξεφύγουν από τους διώκτες τους και με πολύ κόπο να φτάσουν στην Ελλάδα, όπου προσπάθησαν μέσα σε άλλο κυκεώνα προβλημάτων να κάνουν μια καινούρια αρχή. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τα κάθε είδους ήθη, έθιμα και παραδόσεις του Πόντου (θρησκευτικά, καθημερινά κλπ.). Θα δούμε πως η ζωή των κατοίκων του Πόντου ήταν συνδεδεμένη μ' αυτά και γι' αυτό το λόγο οι Πόντιοι τα τηρούσαν ανεπιφύλακτα. Έμφαση θα δοθεί στον περίφημο ποντιακό γάμο, ένα πανάρχαιο έθιμο, σύμφωνα με τους λαογράφους, αλλά και πολύ ενδιαφέρον.

Ο ΞΕΡΙΖΩΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΦΥΓΙΑ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ^{1,2,3,4}

Ι. Διωγμοί και γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου.

Στη δίκη των ναζιστών εγκληματιών πολέμων, η οποία έλαβε χώρα στη Νυρεμβέργη το 1945, διαμορφώθηκε ο όρος «γενοκτονία», για να αποδώσει τις μαζικές εξοντώσεις των Εβραίων από τους Γερμανούς, αλλά και οποιοδήποτε άλλο παρόμοιο περιστατικό, το οποίο έγινε ή επρόκειτο να γίνει στο μέλλον. Στις 09. 12. 1948, με τη σύμβαση της Ρώμης για τα ανθρώπινα δικαιώματα, το διεθνές δίκαιο διατύπωσε τη «γενοκτονία» σαν νομική έννοια. Τη θεώρησε μάλιστα σαν το βαρύτερο έγκλημα, για το οποίο δεν υπάρχει παραγραφή. Όσοι πολιτικοί ή στρατιωτικοί ηγέτες το διέπρατταν θα οδηγούνταν στο διεθνές δικαστήριο της Χάγης, όπως συνέβη και με τους Ναζί στη Νυρεμβέργη.

Μια φοβερή γενοκτονία υπέστησαν και οι Πόντιοι από τους Τούρκους κατά τα έτη 1916 – 1923, η οποία με περισσότερους από 350. 000 νεκρούς αποτελεί τη δεύτερη μεγάλη γενοκτονία του αιώνα μας πίσω από αυτή των Αρμενίων (1.500.000 νεκροί μόνο το 1915). Το ελληνικό στοιχείο του Πόντου είχε υποστεί βέβαια διωγμούς, σφαγές, ξεριζωμούς και προσπάθειες βίαιου εξισλαμισμού και εκτουρκισμού ήδη από την πτώση της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας το 1461. Η απόφαση όμως για συστηματική εξόντωση των Ποντίων πάρθηκε από τους Νεότουρκους το 1911, εφαρμόστηκε κατά τη διάρκεια του Α' παγκοσμίου πολέμου (1914 – 1918) και ολοκληρώθηκε από το Μουσταφά Κεμάλ (1919 – 1923).

Συγκεκριμένα οι Νεότουρκοι, μετά την επικράτησή τους στην οθωμανική αυτοκρατορία το 1908, υποσχέθηκαν αρχικά να σεβαστούν τα δικαιώματα των λαών που ζούσαν σ' αυτή. Σταδιακά όμως αποκάλυψαν το αληθινό τους πρόσωπο. Αρχισαν να προβαίνουν σε προσπάθεια εξόντωσης και εκτουρκισμού των άλλων λαών, με σκοπό να μετατρέψουν την πολυεθνική οθωμανική αυτοκρατορία σε εθνικό τουρκικό κράτος. Τα απάνθρωπα μέτρα τους είχαν και χαρακτήρα αντεκδίκησης για τις ήττες των Τούρκων στους βαλκανικούς πολέμους. Η προσπάθειά τους συνεχίστηκε και στα χρόνια του Α' παγκοσμίου πολέμου. Η ένταξη της Τουρκίας στο πλευρό των Κεντρικών Αυτοκρατοριών (Γερμανία – Αυστροουγγαρία) έδωσε στους Τούρκους την αφορμή να μην τηρήσουν πια ούτε τα προσχήματα και να προβούν σε ομαδικές σφαγές των Ελλήνων του Πόντου. Οι διωγμοί ξεκίνησαν στην περιοχή της Αμισού με τον εμπορικό αποκλεισμό των Ελλήνων. Ταυτόχρονα στο κέντρο της πόλης

¹ Σύλλογος Ποντίων Πολυκάστρου και περιχώρων «Οι Ακρίτες». 27 Αυγ. 2005.

Σύλλογος Ποντίων Πολυκάστρου και περιχώρων «Οι Ακρίτες». 29 Σεπτ. 2005.

<www.akrites-polykastrou.net/Genoktonia/Genoktonia1.html>

² Μακεδονικό πρακτορείο ειδήσεων. 29 Σεπτ. 2005.

Μακεδονικό πρακτορείο ειδήσεων. 29 Σεπτ. 2005.

<<http://www.mpa.gr>>

³ Παπαδόπουλος, Σάββας. Λαογραφικά Καρακούρτ. Θεσσαλονίκη, 1994, σ. 81-91

⁴ Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. 19 Ιουν. 2005.

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. 29 Σεπτ. 2005.

<<http://www.ccf.auth.gr/virtualschool/1.3/Praxis/AnthogalidouImmigration.html>>

εμφανίστηκαν προκηρύξεις και συνθήματα που απειλούσαν τους Έλληνες με ολοκληρωτική εξόντωση.

Οι διωγμοί των Ελλήνων συνεχίστηκαν με τα διαβόητα «τάγματα εργασίας» (αμελέ ταμπουρού), στα οποία αναγκάζονταν να υπηρετήσουν όλοι οι άντρες άνω των 45 ετών που δεν κατατάσσονταν στο στρατό. Τους στρατολογούσαν, λοιπόν, και τους έστελναν στο εσωτερικό της Μ. Ασίας, στις περιφέρειες του Πακίρ Μαντέν, του Οσμανιέ και σε όλη τη διαδρομή της οδού Χαρπούτ – Ντιαρμπακίρ. Εκεί δούλευαν σε λατομεία, ορυχεία, διάνοιξη δρόμων και αλλού για 18 ώρες το 24ωρο κάτω από εξοντωτικές συνθήκες. Υπό αφόρητο κρύο, χιόνια, δυνατό ήλιο, χωρίς επαρκές φαγητό, με αφόρητη πίεση και ξύλο από τους Τούρκους που τους επέβλεπαν, πολλοί δεν άντεξαν και πέθαναν. Γι' αυτό οι Έλληνες ονόμασαν τα αμελέ ταμπουρού «τάγματα θανάτου».

Σχεδόν ταυτόχρονα με τα τάγματα εργασίας οι Τούρκοι θέτουν σε εφαρμογή και τον μαζικό εκτοπισμό των Ελλήνων του Πόντου, ιδίως όσων κατοικούσαν στα παράλια. Με αυτό ήθελαν να πετύχουν την τουρκοποίηση των περιοχών, μέσα στα πλαίσια του προγράμματος των Νεότουρκων «η Τουρκία στους Τούρκους». Το ότι εξάλλου δεν ζούσαν αξιόλογοι τουρκικοί πληθυσμοί στην περιοχή του Πόντου φαίνεται από το γεγονός ότι και οι ίδιες οι τουρκικές αρχές προτιμούσαν τη χρήση του όρου «μουσουλμάνος» και όχι «Τούρκος». Σώζονται στατιστικές που φανερώνουν τις συνέπειες της τουρκικής θηριωδίας στις διάφορες επαρχίες του Πόντου. Οι Τούρκοι, καθώς είχαν αποφασίσει το βίαιο εξισλαμισμό των χριστιανικών εθνοτήτων, δημιούργησαν ορφανοτροφεία για τα παιδιά των χριστιανών που είχαν εξοντώσει. Στα Ελληνόπουλα παρείχαν τουρκική παιδεία και ισλαμική θεολογική μόρφωση. Τις Ελληνίδες τις υποχρέωναν σε γάμο με μουσουλμάνους. Από τις παραπάνω εκδηλώσεις της μανίας των Τούρκων αρχικά είχε γλυτώσει η πόλη της Τραπεζούντας, γιατί είχε καταληφτεί από το ρωσικό στρατό τον Απρίλιο του 1916. Όταν όμως οι Ρώσοι εγκατέλειψαν την πόλη τον Απρίλιο του 1918, τότε ο μισός περίπου πληθυσμός της περιοχής εγκατέλειψε τις εστίες του και ακολούθησε τον ρωσικό στρατό κατά την υποχώρησή του. Οι περισσότεροι από τους πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στην περιοχή του Καυκάσου και των παραλίων της Γεωργίας.

Η ζωή των εκτοπισθέντων Ελλήνων στους τόπους του προορισμού τους ήταν αφόρητη. Προσπαθούσαν να επιβιώσουν τρώγοντας αγριόχορτα. Άλλους οι Τούρκοι τους φυλάκιζαν σε υπόγεια, άλλους τους έδερναν αλύπητα, άλλους τους έθαβαν ζωντανούς και τους έκοβαν τα γεννητικά τους όργανα. Τα χωριά πέρασαν κι αυτά απερίγραπτα βασανιστήρια. Πολλούς χωρικούς τους έκλειναν στα σπίτια τους και τους έκαιγαν. Τα κορίτσια τα βίαζαν άγρια. Κατέστρεφαν τις εκκλησίες. Γενικά από τους χωρικούς άλλοι σφαγιάστηκαν, άλλοι εξισλαμίστηκαν, άλλοι εκτοπίστηκαν και άλλοι κατάφεραν να γλυτώσουν φεύγοντας στην ξενιτιά.

Με το τέλος του Α' παγκοσμίου πολέμου και την ήττα των Κεντρικών Δυνάμεων και των συμμάχων τους από τις δυνάμεις της Αντάντ, οι Πόντιοι πίστευαν ότι είχε φτάσει επιτέλους το οριστικό τέλος των δεινών τους. Εξάλλου το Μάιο του 1919 ο ελληνικός στρατός με την εγγύηση των Μεγάλων Δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία), αποβιβάστηκε στη Σμύρνη, κατέλαβε την πόλη και προχωρούσε προς το εσωτερικό της Μ. Ασίας. Η διάλυση της Τουρκίας φαινόταν βέβαιη. Οι ελπίδες όμως των Ποντίων γρήγορα διαψεύστηκαν. Οι εκκλήσεις τους για να συμπεριληφθούν στο ελληνικό κράτος δεν εισακούστηκαν από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Ο πρωθυπουργός της Ελλάδας στο σχετικό του υπόμνημα προς τις νικήτριες δυνάμεις της Αντάντ κοντά στη Β. Ήπειρο, τη Θράκη, την Ίμβρο, την Τένεδο και τα παράλια της Μ. Ασίας δεν περιέλαβε αξιώσεις και για την περιοχή του Πόντου, γιατί θεωρούσε πως ήταν πολύ απομακρυσμένη από τις υπόλοιπες ελληνικές περιοχές, με αποτέλεσμα να είναι

αδύνατη η υπεράσπισή της από τουρκικές επιδρομές. Αντί γι' αυτό προώθησε την ιδέα να δημιουργήσουν οι Πόντιοι μια ομοσπονδία με τους Αρμένιους. Πράγματι ο αρχιεπίσκοπος Τραπεζούντας Χρύσανθος Φιλιππίδης και ο πρόεδρος των Αρμενίων Αλέξανδρος Χατισιάν υπέγραψαν τον Ιανουάριο του 1920 συμφωνία για την ίδρυση ποντοαρμενικού κράτους. Όμως το Νοέμβριο του 1920 ο αρμενικός στρατός ηττήθηκε στο Ερζερούμ από τις δυνάμεις του Κεμάλ με αποτέλεσμα να συνθηκολογήσουν οι Αρμένιοι και να μείνουν οι Πόντιοι μόνοι τους.

Έτσι εντάθηκε η δεύτερη και σκληρότερη φάση της ποντιακής γενοκτονίας, η οποία είχε αρχίσει ήδη από το 1919, όταν στις 19 Μαΐου ο ηγέτης των Τούρκων εθνικιστών Μουσταφά Κεμάλ αποβιβάζεται στη Σαμψούντα ως απεσταλμένος της οθωμανικής κυβέρνησης, με την ιδιότητα του επιθεωρητή της Nasihye Komisyonu, δηλαδή της «Παραινετικής Επιτροπής». Αποστολή του ήταν να αποκαταστήσει την τάξη στην περιοχή του Πόντου, όπου, κατά την αναφορά του Άγγλου φρούραρχου στη Σαμψούντα, τα ελληνικά χωριά δέχονταν συνεχώς επιθέσεις από τις τουρκικές συμμορίες. Αντί να επιχειρήσει την αποστολή του όμως, άρχισε από τη Σαμψούντα το εγκληματικό έργο της εξόντωσης του ελληνικού στοιχείου.

Με τη βοήθεια μελών του νεοτουρκικού κοιμητώματος συγκροτεί μυστική οργάνωση, τη Mutfai Milliye, κηρύσσει το μίσος εναντίον των Ελλήνων και σχεδιάζει την ολοκλήρωση της γενοκτονίας των Ποντίων, ακολουθώντας έτσι την πολιτική των προκατόχων του, των Νεοτούρκων. Μαζί με τους «τσέτες» του, άτακτους δηλαδή Τούρκους στρατιώτες, κατάφερε τελικά μέσα σε λίγα χρόνια να πετύχει το σκοπό του, κάτι που δεν κατάφεραν οι Τούρκοι σουλτάνοι μέσα σε πέντε αιώνες τυραννικής διακυβέρνησης. Στην προσπάθειά του αυτή είχε βοηθή ένα μέλος της οργάνωσης Mutfai Milliye, τον Τοπάλ Οσμάν, έναν κουτσό αιμοβόρο βαρκάρη, ο οποίος εκείνη την εποχή ήταν δήμαρχος της Κερασούντας. Ο Οσμάν πέρασε στην ιστορία σαν ο μεγαλύτερος δήμιος των Ελλήνων του Πόντου, αφού τα θύματά του υπολογίζονται σε 70.000. Ο Κεμάλ τον διόρισε γενικό αντιπρόσωπό του στην παραλιακή ζώνη του Πόντου και του έδωσε απεριόριστο δικαίωμα ζωής και θανάτου πάνω στους Πόντιους. Έτσι ο Τοπάλ Οσμάν άρχισε την εγκληματική του δράση, από την οποία κέρδη αποκόμιζε και ο Κεμάλ, αφού ο Οσμάν του έστελνε κάθε τόσο στην Άγκυρα ολόκληρα φορτία νομίσματα και χρυσαφικά που άρπαζε από τους πλούσιους Πόντιους.

Στην Κερασούντα ο Οσμάν εξόντωσε τους προύχοντες της πόλης και προέβη σε πολλές βιαιοπραγίες. Την αιματηρή του δράση εμπόδισε να πάρει μεγαλύτερες διαστάσεις ο Κερασούντιος Τούρκος πρόκριτος Κιατίπ Αχμέτ, ο οποίος με συνοδεία 300 ενόπλων κατάφερε να σώσει την τελευταία στιγμή τους Έλληνες συμπατριώτες του. Δεν συνέβη όμως το ίδιο κι έξω από την περιφέρεια της Κερασούντας, όπου ο Οσμάν συνέχισε τη δράση του, αλλά και άλλοι Τούρκοι αρχηγοί τον μιμήθηκαν. Τους διωγμούς αυτούς των Ελλήνων αναφέρει με φρικιαστικές λεπτομέρειες το Οικουμενικό Πατριαρχείο σε διαμαρτυρία του προς την Κοινωνία των Εθνών στις 26 Νοεμβρίου του 1921. Ούτε όμως αυτή η διαμαρτυρία ούτε οι επόμενες που ακολούθησαν (π. χ. στις 21 Δεκεμβρίου 1921) έφεραν κάποιο αποτέλεσμα, αφού οι θηριωδίες των Τούρκων συνεχίζονταν χωρίς διακοπή. Η επικράτηση του Κεμάλ εδραιώθηκε με την ίδρυση σε πολλές πόλεις των διαβόητων «εκτάκτων δικαστηρίων ανεξαρτησίας», τα οποία με συνοπτικές διαδικασίες δίκαιαν, χωρίς να τους δώσουν την ευκαιρία να απολογηθούν, εκατοντάδες Έλληνες ανώνυμους, αλλά και την πνευματική, οικονομική και κοινωνική ηγεσία του ποντιακού Ελληνισμού.

Άπειρες είναι οι εκθέσεις στα ανέκδοτα αρχεία του υπουργείου των Εξωτερικών για τη γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου. Υπολογίζεται ότι περισσότερες από

350.000 βρήκαν το θάνατο από τους Νεότουρκους Κεμαλικούς. Βουνά και χαράδρες γέμισαν από τα πτώματα των αθώων θυμάτων της τουρκικής θηριωδίας.

II. Η απάντηση των Ποντίων στις τουρκικές θηριωδίες.

Σαν αντίδραση στην τουρκική καταπίεση οι Πόντιοι συγκρότησαν αντάρτικα σώματα για την αυτοάμυνά τους, με απώτερο σκοπό να ιδρυθεί ανεξάρτητη ελληνική δημοκρατία στον Πόντο. Τα αντάρτικα αυτά σώματα αποτελούσαν λιποτάκτες από τα εργατικά τάγματα (Αμελέ ταμπούρου) και φυγόστρατοι. Η δράση τους ήταν μεμονωμένη υπό την ηγεσία του εκάστοτε οπλαρχηγού. Η σπουδαιότερη κίνηση των ανταρτών άρχισε στις αρχές του 1916. Οι αντάρτες, που αριθμούσαν περίπου 20.000, έδρασαν κυρίως στον Δ. Πόντο (Πάφρα, Αμισό, Τοκάτη) και στον Α. Πόντο (Σάντα). Πολέμησαν με επιτυχία τον τουρκικό στρατό. Η αντίστασή τους κράτησε μέχρι την ανταλλαγή των πληθυσμών και είχε σαν αποτέλεσμα να σωθούν χιλιάδες γυναικόπαιδα.

Η μεγαλύτερη ένοπλη αντίσταση σημειώθηκε στο Δ. Πόντο, όπου οι αντάρτες έπαιρναν μαζί τους τα γυναικόπαιδα, για να τα γλυτώσουν από τις σφαγές. Ο Κεμάλ έστειλε εναντίον τους τον Τοπάλ Οσμάν με ομάδες Λαζών. Η καταδίωξη των ανταρτών από τους Τούρκους είχε αιματηρά αποτελέσματα: Πολλές γυναίκες έπεφταν σε γκρεμούς και σε ποτάμια, για να μην παραδοθούν και ατιμαστούν. Η απελπισία και η απόγνωσή τους έφτανε σε τέτοιο σημείο, ώστε έπνιγαν τα ίδια τους τα μωρά που έκλαιγαν, για να μην τους αντιληφθούν οι Τούρκοι. Αναφέρεται η περίπτωση του φυγόστρατου Παντελή, ο οποίος αυτοκτόνησε μαζί με την οικογένειά του βάζοντας βόμβα στο σπίτι του, για να μην πέσουν στα χέρια των Τούρκων.

Τα επτά χωριά της Σάντας, που βρίσκονται στις βουνοκορφές, διεξήγαγαν αξιοθαύμαστη αντίσταση εναντίον των Τούρκων. Τα όπλα και τα τρόφιμα οι αντάρτες τα προμηθεύονταν από Έλληνες πατριώτες και από Ρώσους στρατιώτες. Άλλες φορές κατασκεύαζαν οι ίδιοι μπαρούτι. Στη Σάντα οπλοφορούσαν ακόμη και τα παιδιά από δεκατριών χρονών. Εκεί οργάνωσε δικό του αντάρτικο κι ένας αξιόλογος αγωνιστής, ο καπετάν Ευκλείδης (1919), με το οποίο κατάφερε ισχυρό πλήγμα στους Τούρκους. Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών πήγε στην Ελλάδα, όπου κι έζησε την υπόλοιπη ζωή του. Άλλοι σημαντικοί οπλαρχηγοί ήταν ο Ιστήλ Αγάς, ο Βασίλ Ουστά, ο Ταχτσή Πασάς, ο Βασίλ Αγάς, ο Παντέλ Αγάς, ο Κοτσά Αναστάς, ο Αντών Πασάς, η Πελαγία κ. α.

III. Ο Ξεριζωμός των Ποντίων από τις εστίες τους.

Τον Οκτώβριο του 1922 με μεσολάβηση των συμμαχικών δυνάμεων η ελληνική κυβέρνηση και ο Κεμάλ συμφώνησαν να μεταφερθούν οι Έλληνες του Πόντου με τουρκικά καράβια στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί με ελληνικά στην Ελλάδα. Η συμφωνία αυτή επικυρώθηκε με την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης στις 30 Ιανουαρίου 1923. Υπεύθυνος για την ομαλή μετακίνηση των προσφύγων ορίστηκε ο Αλέξανδρος Πάλλης. Το πρώτο καράβι που ακολούθησε αυτήν την πορεία ξεκίνησε από τη Σαμψούντα τον Νοέμβριο του 1922. Καράβια με πρόσφυγες έφταναν στην Ελλάδα και σε όλη τη διάρκεια του 1923. Το 1924 οι χριστιανικοί πληθυσμοί του Πόντου περιελήφθησαν στην ελληνοτουρκική σύμβαση για την ανταλλαγή των πληθυσμών, η οποία συμφωνήθηκε μεταξύ του Βενιζέλου και του πρωθυπουργού της Τουρκίας Ισμέτ Ινονού.

Όσοι άνδρες επέζησαν από εκείνους που είχαν συλληφθεί τα χρόνια των διωγμών και υπηρετούσαν στα αμελέ ταμπούρου, πέρασαν στην Ελλάδα μέσω Σαμψούντας ή μέσω Συρίας. Μέχρι το 1924 η Ελλάδα δέχτηκε περίπου 1.300.000 πρόσφυγες, αλλά δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία για το πόσοι απ' αυτούς ήταν Πόντιοι. Ωστόσο τα

ποντιακά σωματεία υπολογίζουν ότι περίπου 400.000 Πόντιοι εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα, κυρίως στους νομούς Δράμας, Κιλκίς, Καβάλας, Ξάνθης, Κοζάνης, Πρέβεζας και στα αστικά κέντρα Αθήνα, Πειραιά και Θεσσαλονίκη, εντασσόμενοι στην ελληνική κοινωνία.

Ο ξεριζωμός ήταν η μεγαλύτερη συμφορά του ποντιακού και γενικά του μικρασιατικού ελληνισμού. Οι ξεριζωμένοι Έλληνες αποχαιρέτησαν κλαίγοντας την ιερή γη των προγόνων τους. Άφησαν τις περιουσίες τους, τους τάφους των γονιών τους και ξεριζώθηκαν βίαια από τη μικρασιατική γη, όπου ο ελληνικός πολιτισμός είχε ακμάσει για 2.500 χρόνια. Η πορεία των προσφύγων ήταν εξαντλητική, καθώς περνούσαν από βουνά και χιόνια, για να φτάσουν με πολύ κόπο στις παραλιακές πόλεις, για να πάρουν τα πλοία για την Ελλάδα. Ο αποχωρισμός ήταν συγκλονιστικός, αφού σηματοδοτούσε την αρχή μιας νέας τραγικής περιπέτειας. Τα βάσανα των προσφύγων δεν έμελε ακόμη να τελειώσουν. Άγρια και ομαδικά τους έριχναν στα πλοία. Πολλές όμορφες κοπέλες εμποδίζονταν από τους Τούρκους να αναχωρήσουν. Μερικές μητέρες ορμούσαν, για να σώσουν τα μωρά τους από κακούργους. Πολλοί πέθαιναν από το συνωστισμό και τις διάφορες ασθένειες στα πλοία και στην Κωνσταντινούπολη, που ήταν ο πρώτος σταθμός της αποβίβασής τους. Στους στρατώνες καθημερινά πέθαιναν 40 – 50 άτομα. Όσοι επιζούσαν έφταναν ελεύθεροι πια στην Ελλάδα. Τελευταίοι αποχώρησαν από τον Πόντο με μεγάλη δυσκολία οι οπλαρχηγοί. Από αυτούς ο Κοτσά Αναστάς έπεσε σε παγίδα και σκοτώθηκε.

Ο ξεριζωμός και η νοσταλγία για τις χαμένες πατρίδες υπήρξαν καημός ζωής για την πρώτη γενιά των προσφύγων. Όταν έφτασαν στην Ελλάδα, οι πρόσφυγες βρήκαν καινούρια προβλήματα να τους περιμένουν. Τον πρώτο καιρό υπέφεραν, γιατί οι συνθήκες διαβίωσης ήταν κακές και πολύ διαφορετικές από αυτές των πατρίδων τους. Είχαν να αντιμετωπίσουν οικονομικά προβλήματα, αφού ήρθαν πάμπτωχοι και πολλοί από αυτούς ζούσαν σε καλύβες, και κοινωνικά, αφού οι ντόπιοι δεν τους είδαν με καλό μάτι και η αρμονική συνύπαρξη μαζί τους άργησε πολύ να επιτευχθεί. Ωστόσο αντιμετώπισαν γενναία όλες τις παραπάνω καταστάσεις.

Ειδικά οι Πόντιοι επηρεάστηκαν μοιραία από τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Οι ίδιοι διαπνέονταν από φρονήματα προοδευτικά και δημοκρατικά. Όμως μέσα στον πόνο τους είχαν να αντιμετωπίσουν και τα ειρωνικά σχόλια κατώτερων αντικοινωνικών και αντιποντιακών στοιχείων. Ωστόσο, παρά το εχθρικό περιβάλλον, αυτοί μετέφεραν στην Ελλάδα την πρωτότυπη φιλοξενία και εργατικότητα τους. Η προσφορά τους στην οικονομική, πολιτιστική και πνευματική πρόοδο της πατρίδας μας ήταν σπάνια και ανεκτίμητη. Το 1926 τα 3 / 4 της παραγωγής του καπνού ήταν έργο δικό τους.

Μετά την οικονομική τους ορθοπόδηση δεν ξέχασαν τον Πόντο. Ανιστόρησαν μονές, έχτισαν πνευματικά κέντρα, έστησαν μνημεία και ίδρυσαν δραστήριους πολιτιστικούς συλλόγους, για να κρατήσουν ανόθευτες τις μνήμες της πατρίδας τους και τις πανέμορφες παραδόσεις τους.

IV. Η ένταξη των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία.

Η άφιξη των Ποντίων στην καινούρια τους πατρίδα γύρισε μια νέα σελίδα στον ποντιακό ελληνισμό. Σήμανε την αρχή μιας δύσκολης, αλλά ταυτόχρονα δημιουργικής πορείας. Στην Ελλάδα η μοίρα των Ποντίων συνδέθηκε άρρηκτα με τη μοίρα των υπόλοιπων προσφύγων. Τα πρώτα χρόνια της ζωής τους δεν ήταν σίγουρα και τα πιο ευχάριστα. Η ελληνική κυβέρνηση είχε να φέρει σε πέρας το δυσκολότατο για τις δυνατότητές της έργο της προσφυγικής αποκατάστασης. Για το σκοπό αυτό ζήτησε βοήθεια από τη διεθνή κοινότητα. Πραγματικά διάφορες φιλανθρωπικές

οργανώσεις, κυρίως αγγλικές και αμερικάνικες, όπως η American Bible Society, η Save the Children Fund και η All British Appeal προσέφεραν σημαντικά στην ανακούφιση των προσφύγων. Παράλληλα η Ελλάδα προχώρησε στη σύναψη δανείων με ξένες τράπεζες, για να εγκαταστήσει παραγωγικά τους πρόσφυγες. Τα χρήματα από τα δάνεια αυτά, καθώς και την πρόοδο του εποικιστικού έργου, ανέλαβε η Ε.Α.Π. (Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων), μια διεθνής επιτροπή που συστάθηκε υπό την κηδεμονία της Κοινωνίας των Εθνών. Πρώτος πρόεδρος της διορίστηκε ο Αμερικανός Henry Morgentau, ο οποίος λίγο αργότερα διετέλεσε πρεσβευτής στην Αθήνα.

Δυο ήταν οι βασικές κατευθύνσεις της διαδικασίας της εγκατάστασης των προσφύγων: **α) Η αγροτική** και **η β) αστική**. Πιο εύκολη από τις δυο αποδείχτηκε ασφαλώς η αγροτική, γιατί η διαθέσιμη γη που υπήρχε ιδίως στη Μακεδονία και στη Θράκη, ήταν αρκετή και για καλλιέργεια και για εγκατάσταση. Η Ε.Α.Π. αναλάμβανε να χορηγήσει στους αγρότες πρόσφυγες σπίτια. Η αντιστοιχία ήταν περίπου ένα σπίτι σε κάθε 2 ή 3 οικογένειες, γεγονός που δημιούργησε αρκετά προβλήματα, αφού αρκετές πολυμελείς οικογένειες στοιβάζονταν σε μικρούς χώρους. Η Ε.Α.Π. προμήθευε επίσης τους αγρότες και με τον κατάλληλο εξοπλισμό, για να μπορέσουν να καλλιεργήσουν τη γη. Η αγροτική εγκατάσταση των προσφύγων προχώρησε με γρήγορους ρυθμούς και το 1930 είχε σχεδόν ολοκληρωθεί.

Σε αντίθεση με την αγροτική, η αστική εγκατάσταση συναντούσε μεγαλύτερες δυσχέρειες, γιατί οι πρόσφυγες που δεν ήταν αγρότες έπρεπε όχι μόνο να εγκατασταθούν στις πόλεις, αλλά και να έχουν τη δυνατότητα να βρουν δουλειά. Άλλη δυσκολία προκαλούσε το γεγονός ότι οι αστοί αποτελούσαν το 42% των προσφύγων, ενώ την ίδια εποχή ο συνολικός αστικός πληθυσμός της χώρας δεν ξεπερνούσε το 23%. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθούν γύρω από τις μεγάλες πόλεις προσφυγικοί συνοικισμοί από χαμόσπιτα, όπου οι συνθήκες διαβίωσης ήταν κυριολεκτικά άθλιες. Μπορούμε εδώ να αναφέρουμε και την περίπτωση της εκκλησίας «Αχειροποίητος» της Θεσσαλονίκης. Οι Τούρκοι την είχαν μετατρέψει για αιώνες σε τζαμί και μέχρι να ξανααγιαστεί χρησιμοποιήθηκε σαν κατάλυμα πολλών προσφυγικών οικογενειών. Με το πέρασμα των δεκαετιών πολλοί προσφυγικοί συνοικισμοί αναπτύχθηκαν σιγά – σιγά, ωστόσο η αστική αποκατάσταση των προσφύγων προχώρησε τελικά με πολύ αργούς ρυθμούς και ουσιαστικά παρέμεινε ανολοκλήρωτη. Μάλιστα, μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1970, υπολογίζεται πως υπήρχαν περίπου 3.000 πρόσφυγες που ήταν ακόμη άστεγοι.

Παρά τα παραπάνω προβλήματα όμως, η εγκατάσταση των προσφύγων στη μητροπολιτική Ελλάδα κρίνεται τελικά ικανοποιητική. Πολλές πτυχές της ζωής του κράτους άλλαξαν ριζικά προς το καλύτερο. Για παράδειγμα η ελληνική κοινωνία ήταν ακόμη εγκλωβισμένη σε απαρχαιωμένους θεσμούς και η ελληνική οικονομία ήταν ουσιαστικά καθυστερημένη. Η μαζική άφιξη όμως χιλιάδων προσφύγων επέφερε αρκετές θετικές αλλαγές, τις οποίες παρακάτω θα εξετάσουμε ξεχωριστά.

α) Στον εθνολογικό τομέα. Με το τέλος των βαλκανικών πολέμων το 1913 οι μειονότητες στην Ελλάδα (Τούρκοι, Σλάβοι, Εβραίοι κλπ) αποτελούσαν περίπου το 13% του συνολικού πληθυσμού. Λίγο αργότερα μάλιστα, το 1920, το ποσοστό αυτό πλησίασε το 20%, κάτι που σημαίνει ότι ο ένας στους πέντε κατοίκους της Ελλάδας δεν ήταν Έλληνας. Μάλιστα στη Μακεδονία το 1920 οι Έλληνες, μολονότι χωριστά υπερτερούσαν έναντι των μειονοτήτων, ωστόσο συνολικά ήταν μειοψηφία αποτελώντας περίπου το 45% του πληθυσμού. Όμως η μαζική εγκατάσταση προσφύγων, κυρίως στη Μακεδονία και στη Θράκη, σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη αποχώρηση 300.000 περίπου Μουσουλμάνων και 60.000 περίπου

Βουλγάρων (Η Βουλγαρία ήταν ηττημένη τόσο των βαλκανικών, όσο και του α' παγκοσμίου πολέμου) ανέτρεψε ριζικά τα πληθυσμιακά δεδομένα. Έτσι το 1926 το ποσοστό του ελληνικού πληθυσμού της Μακεδονίας έφτασε το 88,8%, ενώ το 1928 οι Έλληνες αποτελούσαν το 93,8% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Εξάλλου, η μόνη αξιόλογη πληθυσμιακά μειονότητα που παρέμεινε ήταν η μουσουλμανική της Δ. Θράκης, η οποία εξαιρέθηκε από την ανταλλαγή των πληθυσμών. Αυτό σημαίνει πως στα τέλη της δεκαετίας του 1920 η Ελλάδα ήταν το κράτος με τη μεγαλύτερη εθνική ομοιογένεια στη Βαλκανική και ένα από τα πιο ομοιογενή κράτη στην Ευρώπη. Αυτή ήταν η άποψη και των προέδρων της Ε.Α.Π. Morgentau, Eddy και Howland.

β) Στον οικονομικό τομέα. Κι εδώ η προσφορά των προσφύγων ήταν τεράστια. Στα τέλη του 1922 η οικονομία της χώρας είχε σχεδόν αποσυντεθεί και η παραγωγή είχε πέσει πολύ χαμηλά. Όμως η κατάσταση άλλαξε προς το καλύτερο χάρη στους πρόσφυγες. Οι ελληνικές κυβερνήσεις, προκειμένου να τους εγκαταστήσουν κάπου, προχώρησαν στην απαλλοτρίωση των τσιφλικιών και των μεγάλων κτημάτων που μέχρι τότε αποτελούσαν την κύρια μορφή ιδιοκτησίας γης. Ακόμη εισήχθησαν νέες καλλιέργειες και εφαρμόστηκαν νέες τεχνικές. Πιο συγκεκριμένα, μέχρι το 1922 η σταφίδα αποτελούσε την κύρια καλλιέργεια, λόγω όμως των συνεχών σταφιδικών κρίσεων αντικαταστάθηκε από τον καπνό, ο οποίος κάλυψε το 70% περίπου των ελληνικών εξαγωγών. Η καλλιέργεια του καπνού γινόταν, μάλιστα, κατά τα 2/3 από πρόσφυγες. Το αποτέλεσμα ήταν ότι δέκα χρόνια μετά την άφιξη των προσφύγων η καλλιεργήσιμη γη είχε αυξηθεί κατά 55% και το αγροτικό εισόδημα είχε διπλασιασθεί. Αλλά και στον τομέα της βιοτεχνίας και της βιομηχανίας η προσφορά των προσφύγων ήταν ευεργετική. Συγκεκριμένα αναπτύχθηκαν νέοι κλάδοι, όπως η μεταξουργία, η κεραμική, η χαλκουργία, η ταπητουργία, η αργυροχοΐα και η βυρσοδεψία, οι οποίοι παλιότερα είχαν αμελητέα παραγωγή. Στο διάστημα 1923 – 1930 ιδρύθηκαν περισσότερες από 900 βιομηχανίες, εξελικτική καινοτομία για τα ελληνικά οικονομικά δεδομένα. Επίσης, στο ίδιο χρονικό διάστημα, οι εμπορικές συναλλαγές της χώρας με το εξωτερικό σχεδόν διπλασιάστηκαν.

γ) Στον πνευματικό τομέα. Τεράστια υπήρξε η συμβολή των προσφύγων και στον πνευματικό τομέα. Τα ελληνικά γράμματα λάμπρυναν με την παρουσία τους επιστήμονες, διανοούμενοι και διάφοροι άλλοι πνευματικοί άνθρωποι από τη Μ. Ασία. Ανάμεσά τους πρέπει να αναφέρουμε τον σπουδαίο αρχαιολόγο Μανώλη Ανδρόνικο, τον ιστορικό Παύλο Καρολίδη, το φιλόλογο Ιωάννη Συκουτρή, τον εκπαιδευτικό Δημήτρη Γληνό, τους λογοτέχνες Γιώργο Σεφέρη, Ηλία Βενέζη, Φώτη Κόντογλου, Διδώ Σωτηρίου, Μαρία Ιορδανίδου, Μενέλαο Λουντέμη, Δημήτρη Ψαθά, τον σκηνοθέτη και ηθοποιό Κάρολο Κουν, τον σκηνοθέτη και δημοσιογράφο Πέλο Κατσέλη, τον μουσικό Μανώλη Καλομοίρη και τις ηθοποιούς αδερφές Νέζερ και αδερφές Καλουτά.

Το 1927 μια ομάδα Ποντίων με επικεφαλής τον μητροπολίτη Τραπεζούντας και μετέπειτα αρχιεπίσκοπο Αθηνών Χρυσάνθο ίδρυσε την Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, συνεισφέροντας μ' αυτόν τον τρόπο σημαντικά στην πνευματική ανάπτυξη της Ελλάδας. Κυκλοφόρησαν επίσης τα εξής περιοδικά: *Ποντιακά Φύλλα*, *Χρονικά του Πόντου*, *Ποντιακό θέατρο*, *Ποντιακή Εστία*, *Φίλοι της Ποντιακής Μουσικής και Αρχείον Πόντου*.

Ολόκληρη η λογοτεχνική και καλλιτεχνική παραγωγή των επόμενων δεκαετιών είναι επηρεασμένη από την τραγωδία του ελληνισμού της Μ. Ασίας. Εκτός από τα λογοτεχνικά δείγματα που αναφέραμε παραπάνω, αξίζει να γίνει λόγος και για

κάποιες ταινίες, όπως η «Μαγική Πόλη» του Νίκου Κούνδουρου (1955), η «Τραγωδία του Αιγαίου» του Βασίλη Μάρου (1961), η «Ξεριζωμένη Γενιά» του Απόστολου Τεγόπουλου (1968) και το «1922» του Παντελή Βούλγαρη (1978).

δ) Στον κοινωνικό τομέα. Σπουδαίο κοινωνικό έργο προσφέρει το ιστορικό σωματείο «Μέριμνα Ποντίων Κυριών» με αποκορύφωμα την ίδρυση του παιδαγωγικού σταθμού «Αργώ» το Σεπτέμβριο του 1976. Το ίδρυμα αυτό αρχικά λειτουργούσε με 60 παιδιά σε νοικιασμένο κτίριο. Το 1980 όμως το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας παραχώρησε στη «Μέριμνα» οικόπεδο στην Αρετσού της Θεσσαλονίκης, για να κτιστεί εκεί κτίριο που θα στέγαζε το σταθμό. Το 1982 έγινε η θεμελίωση του παιδικού σταθμού και το κτίσιμό του τελείωσε μετά από δύο χρόνια. Στο κτίριο του νέου παιδικού σταθμού φιλοξενούνται καθημερινά 100 παιδιά από 2,5 μέχρι 5,5 χρονών. Ο σταθμός «Αργώ» λειτουργεί υποδειγματικά και αποτελεί μια προσφορά της «Μέριμνας» στην εργαζόμενη μητέρα.

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΑ ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

Τα ήθη και τα έθιμα είναι ο καθρέφτης μιας κοινωνίας. Οι κανόνες συμπεριφοράς που κυριαρχούν σήμερα στη ζωή μας, αλλά ποτέ δεν υπήρξαν κάπου γραμμένοι, είναι προϊόν αιώνων. Όταν τα μέλη μιας κοινωνίας αισθάνονται υποχρεωμένα να ακολουθούν αυτούς τους άγραφους νόμους, τότε μπορούμε να πούμε ότι τηρούν κάποια ήθη και έθιμα.

Η Μ. Ασία είναι κοιτίδα πολλών ηθών και εθίμων. Βεβαίως αυτά διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή, από επαρχία σε επαρχία κι από χωριό σε χωριό. Όμως μπορεί να δημιουργηθούν και κάποια κοινά σε κοινωνίες που συμβιώνουν. Αυτό συνέβη και στον επί αιώνες ελληνικό Πόντο.

Όμως, ακόμη και μέσα στον Πόντο και σε ολόκληρη τη μικρασιατική χερσόνησο τα ήθη και έθιμα, όπως και η γλώσσα του ελληνισμού δεν ήταν ακριβώς κοινά. Υπήρχαν εμφανείς διαφορές ανάμεσά τους, οι οποίες αποδόθηκαν στην έλλειψη συγκοινωνιακών μέσων της εποχής εκείνης, καθώς και των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας, η έλλειψη των οποίων ήταν ανυπέβλητο εμπόδιο για την επαφή και την επικοινωνία του ελληνισμού, που ζούσε στα μέρη αυτά από τα πανάρχαια χρόνια. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, με τον απομονωτισμό των Ελλήνων κατοίκων των διάφορων περιοχών, αλλά και με τη συνύπαρξή του με τους αλλοεθνείς γηγενείς κατοίκους, ήταν επόμενο να αφομοιώσει και έθιμα δικά τους.

Συνδετικός κρίκος του ελληνισμού ήταν η θρησκεία. Ήταν το Ευαγγέλιο, η Εκκλησία του Χριστού, που ήταν ο ακατάλυτος δεσμός, τον οποίο καμιά δύναμη δεν μπορούσε να διαλύσει. Παράλληλα όμως υπήρχε κι έντονη εθνική – ελληνική – συνείδηση (ακόμη κι από τουρκόφωνους) με αξιοθαύμαστη προσήλωση στα ιδεώδη, τις παραδόσεις και τα όνειρα της φυλής.

Δεν είναι εύκολο να συγκεντρώσει κανείς τα επιμέρους ήθη και έθιμα του μικρασιατικού ελληνισμού, όπως διαμορφώθηκαν στο πέρασμα των αιώνων, γιατί ένας από τους νόμους της ιστορίας λέει ότι τα πάντα εξελίσσονται. Αυτό επιβεβαιώνει και η ρήση του φιλόσοφου Ηράκλειτου «*Τα πάντα ρει*». Η εξέλιξη αυτή έχει σαν αποτέλεσμα άλλα από τα έθιμα να ατονούν και τελικά να εξαφανίζονται και άλλα να δημιουργούνται μέχρι να έρθει και η δική τους σειρά να ατονίσουν. Αλλά κανένας λαός δεν μπορεί να επιβιώσει χωρίς τη βαθιά συνείδηση του παρελθόντος του. Λαός χωρίς παρελθόν δεν μπορεί να ελπίζει ούτε σε μέλλον. Γρήγορα υποκύπτει στην επιρροή κάποιου ανώτερου πολιτισμικά λαού και σταδιακά εξαφανίζεται ή συγχωνεύεται μαζί του. Έχοντάς το κατανοήσει αυτό οι Πόντιοι προσπαθούν να διατηρήσουν όσο μπορούν τα έθιμά τους στις νέες πατρίδες τους. Βέβαια πολλά απ' αυτά δεν μπορούν να συμβιβαστούν με τις αντιλήψεις και τις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας, συνεχίζουν όμως να έχουν μουσειακή αξία καταγεγραμμένα στα βιβλία.

Εκ προοιμίου αναφέρεται ότι η μακραίωνη συμβίωση του ελληνικού στοιχείου με τους Τούρκους και με άλλα έθνη (π.χ. Ζεμπέκες) επέφερε ορισμένες επιδράσεις στα ήθη και έθιμα του ελληνισμού. Στις περιοχές που υπερίσχυε ο τουρκικός πληθυσμός οι Έλληνες – εκτός από τα τραγούδια και τα όργανά τους - δανείστηκαν μερικά από τα ήθη και έθιμά του. Κατά τον ίδιο τρόπο δανείστηκαν ελληνικά ήθη και έθιμα οι Τούρκοι που ζούσαν σε περιοχές που πλειοψηφούσαν οι Έλληνες. Σε κάθε περίπτωση όμως η πλάστιγγα έγερνε προς το μέρος των Ελλήνων, γιατί οι Έλληνες δεν αφομοιώνονται εύκολα, όπως αποδεικνύει και η – σε αντίθεση με άλλα ιστορικά έθνη - επιβίωσή τους, παρά τις μακραίωνες κατοχές που υπέστησαν (ρωμαϊκή, τουρκική).

Τα στοιχεία που δανείστηκαν οι Έλληνες από τους Τούρκους δεν είχαν να κάνουν με τη θρησκεία και τη λατρεία. Αυτές διατηρήθηκαν αναλλοίωτες. Επρόκειτο για

εξωτερικά γνωρίσματα, τα οποία όμως δεν μετέβαλλαν την εσωτερική μορφή και δομή του ελληνισμού.

Παρακάτω θα παραθέσουμε κάποια από τα ήθη και έθιμα του Πόντου. Ασφαλώς υπήρχαν πολύ περισσότερα, μια πλήρης αναφορά τους όμως είναι αδύνατη. Με τα σημερινά μέτρα και σταθμά ίσως μερικά απ' αυτά να φαίνονται χονδροειδέστατα και πολύ περίεργα, προσφέρουν όμως την ευκαιρία στους μελετητές να εξάγουν πολύ χρήσιμα συμπεράσματα.

...και άλλο μιλάνε απ' αυτά, αν όχι τα περισσότερα, διατηρούμε και σήμερα ακόμη και τον παλαιό κόσμο, γιατί κληρύνει και αποτελείται από τις κληρονομίες του ιστορικού παρελθόντος τους. Παρακάτω θα δούμε τα ήθη από εξέχοντες βήμα προς βήμα τα διάφορα στάδια του ποιντικού γίγμοι, από τη στιγμή που κάποιος νέος αποφασίζει να βρει μια σπύγη, μέχρι που το γαμπέτρο Λευγάρι ξεκινούσε τη ζωή του. Όπως θα παρατηρήσουμε, οι Πόντιοι είχαν ιδιαίτερη σημασία στον σταθμό αυτό της ζωής τους, αφού ήταν πολύ πρυσίτικα στην εκπαίδευση των συντρόφων, γόρταζαν με την ψυχή τους κάθε στιγμή του γάμου τους και τιμούσαν με το παραπάνω το στεφάνι τους. Την τελευταία αυτή διαπίστωση δεν αναφέρουν ούτε και οι περιγραφοί που επαβύλασαν στη γυναίκα, όπως το μερτωικό γ' απη έθιμο την «Μασ», αφού θα δούμε παρακάτω, υπό θεωρούσαν ότι καλύτερη το σέβασμό της προς τα καθέκαστα της και όρα γινόταν για το καλό της.

II. Η «Προξενία».

Οι Πόντιοι θεωρούσαν το γάμο (γάμον) από τα μεγαλύτερα μακθήρια. Βέβαια, προηγούνταν η «προξενία», το προξενικό δηλαδή, το οποίο δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Στην όλη διαδικασία πιο βαρύνουσα σημασία είχε η απόφαση των γονιών της νύφης, παρά η επιθυμία των μελλονύμφων. Εξάλλου τότε οι γυναίκες δεν σκεφτόσαν εύκολα να παντρευτούν την κόρη τους, γιατί θεωρούνταν πως τα κορίτσια έχουν μεγάλη αξία σε σχέση με το γόρτιο.

Η προξενία γινόταν πάντοτε με κάποια μυστικότητα, για να μην εκτεθεί η κόρη, γιατί η απόληψη της είχε κάποια ιερή σημασία. Η κατοχή της

Μελίσση Βασιλείου Νεστορά, 4 Ιαν. 2005.
 Ηλένη Βασιλείου Νεστορά, 29 Σεπ. 2005.
 <http://www.khronos.gr/forum/viewtopic.php?p=102102>
 Στέφανος Διον. Θεοδόσης, «Ο πολιτικός γάμος» Μαθήματα Λογικής Μάρτιος 2002.
 Τζουλιέττα Παυλίδου, Από την Ελλάδα προς τη Πόλη - Η Λίμνη, Θεσσαλονίκη: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1988, σ. 30-37.
 Παναγιώτης Παναγιώτης, «Οι έθιμοι και τα ήθη της Πόλης», Θεσσαλονίκη: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1994, σ. 170-187, 202, 203.
 Ηλένη Βασιλείου Νεστορά, 28 Σεπ. 2005.
 Ηλένη Βασιλείου Νεστορά, 29 Σεπ. 2005.
 Γραφείο Αρχειοθέτησης.
 Κωνσταντίνος Σουφός, Έθιμα και Πολιτικά Χρονία στην Πόλη, Θεσσαλονίκη, 2000, σ. 40-41.
 Γεώργιος Αρμενιάς, Άγιος και Πόλη στην Πόλη, Θεσσαλονίκη: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1977, σ. 295-299.

Ο ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ ΓΑΜΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΠΟΥ ΤΟΝ ΣΥΝΟΔΕΥΟΥΝ^{1,2,3,4,5,6,7}

I. Γενικά.

Ο ποντιακός γάμος, κατά γενική ομολογία, έχει έθιμα από τα πιο γραφικά που θα μπορούσε να παρουσιάσει η ελληνική λαογραφία. Πρόκειται για έθιμα που οι ρίζες τους είναι πανάρχαιες και πολλά μάλιστα απ' αυτά, αν όχι τα περισσότερα, διατηρούνται και σήμερα ακόμη από τον ποντιακό κόσμο, γιατί θεωρούν πως αποτελούν μια από τις κληρονομίες του ιστορικού παρελθόντος τους. Παρακάτω θα δούμε τα έθιμα αυτά εξετάζοντας βήμα προς βήμα τα διάφορα στάδια του ποντιακού γάμου, από τη στιγμή που κάποιος νέος αποφάσιζε να βρει μια σύζυγο, μέχρι που το νιόπαντρο ζευγάρι ξεκινούσε τη ζωή του. Όπως θα παρατηρήσουμε, οι Πόντιοι δίνουν ιδιαίτερη σημασία στον σταθμό αυτό της ζωής τους, αφού ήταν πολύ προσεκτικοί στην επιλογή του συντρόφου, γιόρταζαν με την ψυχή τους κάθε στιγμή του γάμου τους και τιμούσαν με το παραπάνω το στεφάνι τους. Την τελευταία αυτή διαπίστωση δεν αναιρούν ούτε και οι περιορισμοί που επιβάλλονταν στη γυναίκα, όπως το μαρτυρικό γι' αυτή έθιμο του «Μας», αφού, όπως θα δούμε παρακάτω, αυτό θεωρούνταν ότι καλιεργεί το σεβασμό της προς τα πεθερικά της και άρα γινόταν για το καλό της.

II. Η «Προξενεία».

Οι Πόντιοι θεωρούσαν το γάμο (*χαράν*) από τα μεγαλύτερα μυστήρια. Βέβαια, προηγούνταν η «προξενεία», το προξενιό δηλαδή, το οποίο δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Στην όλη διαδικασία πιο βαρύνουσα σημασία είχε η απόφαση των γονιών της νύφης, παρά η επιθυμία των μελλονύμφων. Εξάλλου τότε οι γονείς δεν αποφάσιζαν εύκολα να παντρέψουν την κόρη τους, γιατί θεωρούνταν πως τα κορίτσια έχουν μεγάλη αξία σε σχέση με τ' αγόρια.

Η προξενεία γινόταν πάντοτε με κάποια μυστικότητα, για να μην εκτεθεί η κοπέλα, γιατί η υπόληψή της είχε κάποια ιερότητα σεβαστή. Η καταπάτησή της

¹ Hellenic Resources Network. 4 Ιαν. 2005.

Hellenic Resources Network. 29 Σεπτ. 2005.

<<http://www.hri.org/forum/diaspora/turkey/krypto1.html>>

² Σεμερτζίδου, Θεοδώρα. «Ο ποντιακός γάμος» Μαθητικός Λόγος Μάρτιος 2002.

³ Τανιμανίδης, Παναγιώτης. Από τον Ελληνισμό του Πόντου – Η Ήμερα. Θεσσαλονίκη : Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, 1988, σ. 80-87

⁴ Παπαδόπουλος, Σάββας. Λαογραφικά Καρακούρτ. Θεσσαλονίκη, 1994, σ. 170-183, 232-243

⁵ Σύλλογος Ποντίων Καλλιθέας. Σεπτ. 2005.

Σύλλογος Ποντίων Καλλιθέας. 29 Σεπτ. 2005

<<http://www.kallithea.gr>>

⁶ Καραταγλίδης, Σταύρος. Ειρηνικά και Πολεμικά Χρονιά στον Πόντο. Θεσσαλονίκη, 1980, σ. 44-47

⁷ Σιδέρης, Αριστείδης. Αναλαμπές στα Παρελθόντα Μιας Χαμένης Πατρίδος (Μεταλλείου – Μεσουδιέ, Πόντου). Κιλκίς, 1977, σ. 295-299

μπορεί να σημάδευε την υπόλοιπη ζωή της κοπέλας. Η αναζήτηση της νύφης λεγόταν *αράεμαν* και η επιλογή της γινόταν με αυστηρά κριτήρια. Συγκεκριμένα λαμβανόταν υπόψη τα ατομικά χαρίσματα του κοριτσιού, η τιμιότητα, η εργατικότητα, η νοικοκυροσύνη, ο σεβασμός στους μεγαλύτερους και το καλό όνομα των γονιών της. Αυτό το τελευταίο κριτήριο ήταν πολύ σημαντικό, γιατί θεωρούσαν πως «το παιδί παίρνει από τους γονείς» (*Τέρεν την ούγίαν κι έπαρ' το πανίν, τέρεν την μάναν κι' έπαρ' το παιδίν*). Προσόντα της νύφης θεωρούνταν επιπλέον η ομορφιά, η σωματική διάπλαση και η δεξιοτεχνία σε έργα αγροτικής οικονομίας. Πάνω απ' όλα όμως κοιτούσαν να είναι οι γονείς του κοριτσιού καλοί χριστιανοί. Αυτό ήταν κάτι φυσικό, αφού μέσα στη μουσουλμανική οθωμανική αυτοκρατορία οι Πόντιοι αγωνίζονταν, όπως μπορούσαν, για να διατηρήσουν τη θρησκεία τους.

Στη συνέχεια κάποιο συγγενικό πρόσωπο του υποψήφιου γαμπρού, το οποίο είχε φιλικές σχέσεις με την οικογένεια της υποψήφιας νύφης, προσπαθούσε να βολιδοσκοπήσει το έδαφος και να μάθει τις προθέσεις των γονιών της. Εκείνοι εξέταζαν αν ο υποψήφιος γαμπρός τους ήταν καλός κι εργατικός και αν έχει την κατάλληλη οικονομική επιφάνεια, για να μπορέσει να κρατήσει τα βάρη του γάμου. Σε περίπτωση άρνησής τους, δε δινόταν συνέχεια στο γεγονός, αλλά και δε γινόταν καμιά ανακοίνωση, προκειμένου να μη γνωστοποιηθεί η απόρριψη του γαμπρού.

Την παραπάνω εξέλιξη πολλοί τολμηροί νέοι την αντιμετώπιζαν κλέβοντας τη νύφη. Σε πολλές περιφέρειες του Πόντου είχε συστηματοποιηθεί η απαγωγή είτε γιατί οι γονείς των δύο ερωτευμένων δεν συμφωνούσαν για το γάμο τους, είτε γιατί δεν υπήρχε συγκατάθεση από τους γονείς της υποψήφιας νύφης είτε γιατί ο έρωτας δεν ήταν αμοιβαίος. Η τελευταία περίπτωση είχε πολλές φορές οδυνηρές συνέπειες. Με οποιοδήποτε όμως τρόπο κι αν γινόταν η απαγωγή, δεν ζητούσαν ποτέ οι γονείς και κηδεμόνες των νέων τη βοήθεια των τουρκικών αρχών. Ανέθεταν το ζήτημα στη Δημογεροντία, η οποία αναλάμβανε την υπόθεση και κατέληγε σε κάποιο πόρισμα, το οποίο υποχρεούνταν να σεβαστούν και οι δυο πλευρές. Έτσι πολλές φορές οι γονείς της νύφης έδιναν τη συγκατάθεσή τους για το γάμο, μολονότι εξακολουθούσαν να μη το επιθυμούν.

Ο άγραφος αυτός θεσμός της απαγωγής ήταν απομεινάρια από τις πανάρχαιες εποχές. Πολλές φορές, και χωρίς να προβάλλουν αντιρρήσεις οι γονείς, οι νέοι πραγματοποιούσαν εικονική απαγωγή σαν θεατρική κωμωδία. Ήταν ο εγωισμός του αντρικού φύλου ότι ένας σωστός άντρας δεν καταδέχεται να ζητήσει γυναίκα σε γάμο με παρακάλια. Πολλοί άντρες ήθελαν μ' αυτόν τον τρόπο να αποδείξουν ότι έχουν και το κουράγιο και την περηφάνεια να πάρουν παλικαρίσια μόνοι τους τη γυναίκα που αγαπούν.

Αν οι γονείς έδιναν τη συγκατάθεσή τους, δέχονταν στη συνέχεια την επίσκεψη των γονιών του γαμπρού και τέλος ανακοινωνόταν στους νέους η συμφωνία των οικογενειών τους και αυτοί δεν είχαν άλλη επιλογή από την αποδεχτούν μοιρολατρικά «*Ασού είδαν από ιραβάν οι γονέοι έμουν, θέλημα Θεού θα εν'...*».

Πάντως η συγκατάθεση των γονιών της νύφης ποτέ δεν δινόταν με την πρώτη, κι ως ήταν βέβαιη. Αυτό γινόταν για να μην πέσει το γόητρο του κοριτσιού και δοθεί η εντύπωση ότι έψαχνε για γαμπρό.

Αν το προξενικό είχε καλή έκβαση, έδινε δώρο στον προξενητή η πλευρά που τον έστελνε. Συνήθως όμως υπήρχαν προξενήτριες, ο ρόλος των οποίων ήταν πολύ σημαντικός. Με πολλή μαεστρία, τέχνη κι επιτηδειότητα προετοίμαζαν με απευθείας συνεννόηση με τους γονείς ή και διευκόλυναν τη συνάντηση των ερωτευμένων σε ουδέτερο έδαφος, οπότε και διευκολυνόταν ο γάμος τους. Μεσολαβούσαν στους γονείς τους και σαν ώριμος πια καρπός πραγματοποιούνταν τα αρραβωνιάσματα, τα οποία δεν διαρκούσαν και πολύ.

Οι γονείς του γαμπρού επισκέπτονταν την οικογένεια της νύφης, αφού πρώτα έστελναν είδηση ότι θα το κάνουν. Η επίσκεψη γινόταν συνήθως βράδυ. Οι γονείς της νύφης, αν είχαν αποφασίσει ότι θα δώσουν την κόρη τους, τους έλεγαν: «Δικό σας είναι το κορίτσι από τούτη την ώρα». Κάνανε ετοιμασίες για το γάμο και η πεθερά έπαιρνε τη νύφη και πήγαιναν στα μαγαζιά να ψωνίσουν.

III. Αρραβώνες (Σουμάδεμαν – σουμαδέματα)

Πολλές οικογένειες του Πόντου δέσμευαν με λογοδεσία τα παιδιά τους ακόμη και από την κούνια (εσημάδευαν το κουνίν). Αλλά τις περισσότερες φορές ο αρραβώνας γινόταν όταν η κόρη έφτανε στα 14 – 15 της χρόνια και ο νέος πάνω από τα 16 του. Είναι σπάνιες οι περιπτώσεις που οι άντρες αρραβωνιάζονταν γυναίκες μεγαλύτερες απ' αυτούς στην ηλικία. Συχνότερα το έκαναν μόνο οι Αρμένιοι της περιοχής. Η φτώχεια ποτέ δεν αποτελούσε κώλυμα για την αποκατάσταση των νέων. Την πατρική περιουσία κληρονομούσαν οι άρρενες αδερφοί. Ήταν άγνωστος ο Αστικός Κώδικας και το Κληρονομικό δίκαιο. Τηρούνταν κατά κανόνα τα έθιμα που επικρατούσαν στο χωριό των μελλονύμφων. Οι γονείς δεν τηρούσαν σειρά στην παντρεία των αγοριών και των κοριτσιών. Αλλά αν κάποιος ξένος υποψήφιος επιθυμούσε να τελέσει τους αρραβώνες του με κόρη του χωριού σύμφωνα με τα δικά του έθιμα, η θέλησή του γινόταν δεκτή. Έτσι έγινε και μια φορά μ' έναν Ρώσο δεκανέα, και μάλιστα επειδή η κοπέλα είχε εκτεθεί νωρίτερα με άλλον ομοεθνή του. Πριν από τους αρραβώνες γινότανε το «ψαλάφεμαν», δηλαδή ένας πρωτότυπος και αυτοσχέδιος διάλογος με υπονοούμενα στο σπίτι της νύφης. Αν οι γονείς του κοριτσιού δεν ήθελαν να τη δώσουν, εύρισκαν εύσχημους τρόπους αρνητικής απάντησης χωρίς να απορρίψουν κατά πρόσωπο την πρόταση των συγγενών του γαμπρού.

Οι χοροί πανηγυριών ή γάμων αποτελούσαν άλλη μια καλή ευκαιρία, προκειμένου να γίνει βολιδοσκόπηση αν είναι επιθυμητός ο γαμπρός. Έμπαινε ένας συγγενής του γαμπρού στο χορό δίπλα από την εκλεκτή του υποψήφιου και μετά ερχότανε ο υποψήφιος ανάμεσα στην εκλεκτή του και το συγγενή του. Αν οι γονείς του κοριτσιού δεν συμφωνούσαν, πήγαινε ένας συγγενής της κοπέλας και έμπαινε στο χορό ανάμεσα στο νέο και στη νέα.

Σπάνιες ήταν οι περιπτώσεις γονέων, που δίναν στα παιδιά τους το δικαίωμα γνώμης κι επιλογής, όσον αφορούσε το σύντροφο της ζωής τους. Οι γονείς ήταν που αποφάσιζαν και δεν σήκωναν αντίρρηση. Η νοοτροπία τους αυτή πολλές φορές έωνε επιφανειακά δύο πλάσματα ασυμβίβαστα με αποτέλεσμα να περνάνε τα χρόνια τους μέσα στη δυστυχία. Μάλιστα η νέα θα πρωτόβλεπε τον υποψήφιο άντρα της την ημέρα που θα πήγαινε στο σπίτι της με τους γονείς του να τη ζητήσει και θα της επιτρεπότανε να κεράσει τα πεθερικά και το γαμπρό.

Πρόβλημα υποχρεωτικό για προικοδότηση δεν υπήρχε. Οι γονείς της νύφης ή δεν έδιναν καθόλου προίκα ή έδιναν ό,τι μπορούσαν: μια αγελάδα, ένα χωράφι, έναν κήπο ή ένα πολύτιμο φυλαχτό χωρίς να προηγείται καμιά υπόσχεση τάματος προ του γάμου. Ο νέος, όταν παντρευόταν και έφευγε από το σπίτι του, έπαιρνε από τον πατέρα του ή το μεγάλο του αδερφό ή το θείο του το μερίδιό του από την οικογενειακή περιουσία. Την ημέρα των αρραβώνων οι γονείς και συγγενείς του γαμπρού πήγαιναν μαζί με τον παπά στο σπίτι της νύφης κι έφερναν τα δαχτυλίδια, τα δώρα της νύφης, το τσορέκ ή σουμαδοψώμ (τσουρέκι) και φουντούκια καβουρδισμένα ή κουφέτα. Με έναν χαρακτηριστικό διάλογο κατέληγαν σε αμοιβαία υπόσχεση. Ακολουθούσε η ιεροτελεστία. Ο παπάς ευλογούσε τους αρραβώνες και έδινε τα δαχτυλίδια στους αρραβωνιασμένους. Ο κόσμος έλεγε τότε: «Ο ποπάς ευχιάζ' τα δαχτυλίδια».

Δυο εβδομάδες μετά τον αρραβώνα οι γονείς του κοριτσιού καλούσαν το γαμπρό. Αυτό ήταν το γαμπροκάλεσμα (*γαμπρολάλε*). Το τραπέζι το έστρωνε και το ξέστρωνε η νύφη. Ο γαμπρός δώριζε χρυσό σταυρό στο κορίτσι κι έπαιρνε από τα χέρια του ένα μαντίλι. Στη συνέχεια πρόσφεραν στο γαμπρό τα πεθερικά του το *φούστορον* (ομελέτα).

Θεωρούνταν μεγάλη ντροπή να χωρίσουν οι αρραβωνιασμένοι, όπως κι αν συναντιόνταν κάπου μόνοι τους έξω. Οι σχέσεις μεταξύ αρραβωνιασμένων και του καθενός απ' αυτούς με τους συγγενείς του άλλου ήταν περιορισμένες, ελεγχόμενες. Η νύφη ετίθετο σ' ένα είδος απομόνωσης, έθιμο τουρκικής επίδρασης, που υιοθετήθηκε από Έλληνες που ζούσαν σε μέρη με πλειοψηφία τουρκικού πληθυσμού.

Αν, παρά τις παραπάνω προφυλάξεις οι αρραβώνες χαλούσαν, τα δαχτυλίδια και τα δώρα επιστρέφονταν. Έλεγαν «έκλωσαν οπίσ' το δαχτυλίδ' και τα δώρα». Αν ο νέος παρατούσε την κοπέλα, δεν ήταν υποχρεωμένος να δώσει αποζημίωση. Μάλιστα, η κοινή γνώμη ήταν ασυζητητί στο πλευρό του, αφού θεωρούσαν πως, για να την παρατήσει, η υποψήφια νύφη δεν ήταν καλή. Έλεγαν: «Καλέσσα να' τον 'κ' επιδαβίν' νεν ατήν». Θεωρούνταν, λοιπόν, προσβολή για την κοπέλα μια εγκατάλειψη από μέρους του αρραβωνιαστικού της. Αυτό, πολλές φορές επέσυρε κατάρες γι αυτόν από την πλευρά της νύφης ή των δικών της. Έλπιζαν να «πιάσουν» οι κατάρες, προκειμένου να αποκατασταθεί, όπως πίστευαν, η διασαλευθείσα κοινωνική τάξη.

Οι αποτυχημένοι έρωτες και η άρνηση λογοδοσίας στάθηκαν αφορμή για ένα σωρό ερωτικά και παραποινάρικα τραγούδια:

*«Κόρη μ' 'ς σα σουμαδέματα σ' θα κρούω τα καμπάνας
θα κρούω ατα λυπητερά ν' ακούει ατα η μάνα σ'»».*

*«Κόρη, τα σουμαδέματα σ' ακούω κατ' παθάνω,
όνταν θ' ακούω τ' άντρισμα σ', ατότε θ' αποθάνω»».*

Ήταν κάτι σπάνιο να μπει κανείς εσώγαμπρος, δεν το είχαν για καλό. Μάλιστα, τύχαινε να λάβει χώρα και ο παρακάτω διάλογος: «-Πως πας; -Ας ειναν σώγαμπρον καλλίον είμαι». (-Πως τα πας; -Από έναν εσώγαμπρο καλύτερα είμαι).

Τα κουτσομπολιά δεν έλειπαν από τον ποντιακό κόσμο. Όταν γνωστοποιούνταν πως δυο νέοι πρόκειται να παντρευτούν, πολλοί άρχιζαν να τους σχολιάζουν άλλοι θετικά και άλλοι αρνητικά.

IV. Προετοιμασίες του γάμου.

Οι προετοιμασίες για το γάμο άρχιζαν μόλις έδιναν λόγο οι προξενητάδες, που πήγαιναν να ζητήσουν το χέρι του κοριτσιού και ξεκινούσαν τρεις εβδομάδες πριν από το γάμο. Ετοίμαζαν τα καλύτερα σφαχτά. Καλούσαν όλο το χωριό (*λαλέματα*) με ρακί, μαντίλια, κάλτσες κ.α. Ακόμη έφτιαχναν από σκόνη από κάποιο θάμνο ένα πολτώδες κοκκινόξανθο μείγμα που το ονόμαζαν «σινέα». Με αυτό το μείγμα έβαφαν τα μαλλιά και τα νύχια της νύφης, της «νεγάσας», όπως λεγόταν. Οι φίλες της νύφης που ήταν προσκεκλημένες από τη νονά της, τη «Δεξαμέντσα», βάφονταν κι εκείνες με το ίδιο μείγμα και χορεύοντας και τραγουδώντας έντυναν τη νύφη με καινούρια ρούχα. Το ντύσιμο της νύφης ονομαζόταν *νυφοσκέπασμαν*. Κατά τη διάρκειά του η γιαγιά και η μάνα έδιναν διάφορες συμβουλές στην κοπέλα. Η νύφη ετοίμαζε τα προικιά της κι όλη την τελευταία εβδομάδα επισκεπτόταν συγγενικά σπίτια και δεχόταν δώρα.

Τρεις με τέσσερις μέρες πριν από το γάμο οι συγγενείς των νεονύμφων έπλαθαν κεριά και λαμπάδες. Με τις λαμπάδες προσκαλούσαν στο γάμο τον παπά, τους πρόκριτους και τους δημόσιους υπάλληλους. Τους υπόλοιπους χωριανούς τους

καλούσαν μ' ένα ζευγάρι κεριά. Όσο για τους γείτονες των μελλονύμφων, αυτοί, χωρίς να περιμένουν απαραίτητα πρόσκληση, βοηθούσαν στη μέση της εβδομάδας στην τελετή των ψαθηρίων. Κοσκίνιζαν αλεύρι, ζύμωναν κι έπλαθαν τη ζύμη, άνοιγαν φύλλα ή έψηναν τα γαμήλια ψαθήρια.

Οι γάμοι τελούνταν μέρα Κυριακή. Το προηγούμενο Σάββατο, που το έλεγαν γκετζεζί, οι φίλες της νύφης την πήγαιναν σ' ένα συγγενικό σπίτι με μουσικά όργανα να τις συνοδεύουν. Εκεί την έλουζαν κι αυτό συμβόλιζε τον καθαρισμό από κάθε αμάρτημα κι επιπλέον πίστευαν πως θα προστάτευε στο εξής τη γυναίκα από κάθε είδους δαιμονικούς ή μαγικούς κινδύνους. Ακολουθούσε γλέντι.

Ο γαμπρός με το δικό του κύκλο περνούσε ανάλογα την τελευταία μέρα της «ελευθερίας» του. Έρχονταν και τον έπαιρναν από το σπίτι του ο κουμπάρος μαζί με άλλους νέους και πήγαιναν στο σπίτι του κουμπάρου ή σε άλλο συγγενικό σπίτι, όπου ξύριζαν το γαμπρό και τον έντυναν με τα γαμπριάτικα ρούχα. Το ξύρισμα του γαμπρού γινόταν έξω από την αυλή. Ο γαμπρός καθόταν στο *νεγαμοσκάμ* (κάθισμα μελλονύμφου) και τον ξύριζε ο κουρέας. Οι νέοι χόρευαν και τραγουδούσαν γύρω από το γαμπρό. Μετά το ξύρισμα έσπαζαν την καρέκλα. Εκεί γινόταν η *χαρ'* (το δώρισμα στο γαμπρό και στον κουμπάρο). Στον Καύκασο οι Πόντιοι διαλαλούσαν το «χάρισμαν». Έπειτα με συνοδεία της περίφημης ποντιακής λύρας γυρνούσαν στο σπίτι του γαμπρού, όπου γλεντούσαν μέχρι το πρωί.

V. Η πορεία προς την εκκλησία, η γαμήλια τελετή και η επιστροφή στο σπίτι.

Η τέλεση του γάμου γινόταν από τον Ιανουάριο μέχρι τις Αποκριές ή από τον Δεκαπενταύγουστο ως τη νηστεία των Χριστουγέννων. Το πρωί της Κυριακής οι φίλες της νύφης με τραγούδια την έπαιρναν, της έβαζαν στο κεφάλι ένα πέπλο από χρωματιστά τσεμπέρια και περίμεναν το γαμπρό με τη συνοδεία του. Την ίδια ώρα ο γαμπρός, πριν την αναχώρησή του από το σπίτι του, ζητούσε την ευχή του πατέρα του με τα εξής λόγια: «*Πατέρα, δώσ' με την ευχή σ' θα πάω στεφανούμαι*». Κι έπαιρνε την απάντηση: «*Ευχήμ', ευχή και του Χριστού και Πάντων των Αγίων*». Έπειτα μαζί με τον κουμπάρο ανέβαιναν σε άλογα και ξεκινούσαν για το σπίτι της νύφης. Τους ακολουθούσαν οι άλλοι προσκεκλημένοι άλλοι έφιπποι και άλλοι πεζοί. Στη διαδρομή άλλοι από τους έφιππους έκαναν αγώνες με τα άλογα και άλλοι έριχναν τα «*τζιρίτια*», δηλαδή τα ακόντια. Λίγο πριν φτάσουν στο σπίτι της νύφης, μερικοί νέοι έκλειναν το δρόμο και δεν άφηναν τη συνοδεία να περάσει, αν δεν τους έδινε φιλοδωρήματα ο κουμπάρος. Ακόμη, παραβρίσκονταν και ένοπλοι νέοι, οι οποίοι πυροβολούσαν συνήθως, όταν έβλεπαν το σπίτι της νύφης.

Όταν έφταναν εκεί, ο κουμπάρος τοποθετούσε πάνω από την πόρτα δίστομο μαχαίρι, κάτω από το οποίο έμπαινε ο γαμπρός, αν τον άφηναν από μέσα. Συχνά εμπόδιζαν την είσοδο απαιτώντας ποτό και χρήματα. Η πεθερά προσέφερε στους φίλους του γαμπρού μια ομελέτα κι εκείνοι τη σταύρωναν και την έτρωγαν μεταξύ τους. Μετά τους οδηγούσαν σ' ένα δωμάτιο και τους πρόσφεραν εκλεκτά φαγητά. Οι άλλοι έπιναν, χόρευαν και τραγουδούσαν. Μετά το φαγητό οι γονείς της νύφης οδηγούσαν το γαμπρό στην πόρτα του δωματίου της νύφης. Εκεί του την παρέδιδαν. Η νύφη έκλαιγε από χαρά που παντρευόταν και από λύπη που αποχωριζόταν τους γονείς της. Την ώρα που οι νέοι τραγουδούσαν το «*Άφη κόρη τη μάνα σου και κάνε άλλη μάνα*» δεν έλειπαν τα δάκρυα και οι λυγμοί του χωρισμού. Το *νυφέπαρμαν* ήταν τότε μια ενδιαφέρουσα ιεροτελεστία κι ένα από τα ωραιότερα έθιμα.

Ακολουθούσε το χάρισμα. Πρώτα χάριζαν οι γονείς, μετά οι συγγενείς και οι προσκεκλημένοι. Τα δώρα που έδιναν ήταν κυρίως ρούχα, υφάσματα, κάλτσες και χρήματα για τα έξοδα του γάμου. Θα λέγαμε πως ήταν αυτό που είχε κυρίως τότε

ανάγκη ο κόσμος. Αν οι γονείς ήταν εύποροι, χάριζαν και αγελάδες, πρόβατα ή χωράφια. Υπήρχε κι ένας τελάλης που φώναζε: «Ο Παύλος δώρισε στο γαμπρό 100 δρχ. Και στον κουμπάρο 50 δρχ., η Μαρία δώρισε στο γαμπρό ένα πουκάμισο και στον κουμπάρο κάλτσες κλπ».

Μόλις έβγαιναν από το σπίτι, ο αδερφός της νύφης ή κάποιος άλλος συγγενής την ανέβαζε στο άλογο του γαμπρού και ο γαμπρός ανέβαινε σε άλλο. Ξεκινούσαν τότε όλοι για την εκκλησία σχηματίζοντας εκ νέου μια πομπή, όπου μπροστά πήγαιναν τα όργανα και οι παλαιστές (πεχλιβάνηδες).

Στην είσοδο της εκκλησίας σταματούσε η μουσική. Η νύφη ήταν «χαμηλοβλεπούσα», αλλά και καμαρωτή και βάδιζε κρατημένη από το βραχίονα του πατέρα της. Όλα τα μάτια ήταν καρφωμένα πάνω της. Η ίδια ήταν στολισμένη από την κορυφή ως τα νύχια. Η νυφική της αμφίεση αποτελούνταν από τα εξής: α) *Το τεπελίκ*: Ήταν ένα στρογγυλό κατασκευάσμα, μικρό, με βελούδινο κόκκινο ύφασμα, που δενόταν με δυο μεταξωτά σειρίτια πίσω από τις πλεξούδες της νύφης. Η νύφη το φορούσε πάνω στο κεφάλι της με μια ελαφρά κλίση προς τα μπρος. β) *Τσέμες*: Διακοσμητικό του κεφαλιού της που περιβαλλόταν ολόκληρο με φλουριά Κωνσταντινάτα. γ) *Τσειρέκια και γρόσια*: Πρόκειται για νομίσματα που σε μια μικρή και χαριτωμένη κίνηση του κεφαλιού της νύφης, άστραφταν και έδιναν μια εξάισια αίγλη στο κεφάλι της. Δ) Η νύφη φορούσε ακόμη: *τη ζουπούνα, το κοντογούν, το σπαλέρ', το τραπολόζ, το λαχώρ, τη μεταξωτή έγχρωμη φοτά και τα κούντουρα*.

Όση ώρα έψελνε το «Ησαΐα, χόρευε» ο παπάς, οι καλεσμένοι τους έριχναν σιτάρι, ξερά μούρα (τα τσεμίτζια), ρίζι, ζαχαρωτά, λουλούδια και κέρματα, τα οποία μάζευαν τα μικρά παιδιά. Την ώρα που ο ψάλτης, τελειώνοντας το ανάγνωσμα, έλεγε «η δε γυνή ίνα φοβείται τον άνδρα», προσπαθούσαν οι νεόνυμφοι ποιος θα πρωτοπατήσει το πόδι του αλλουνού, γιατί πίστευαν πως έτσι θα είχε πέραση ο δικός του λόγος εφ' όρου ζωής. Μετά το τέλος της τελετής σήκωναν στα χέρια τον κουμπάρο και του φώναζαν «άξιος». Δεν τον κατέβαζαν, αν δεν τους έδινε φιλοδώρημα.

Σε πολλά μέρη οι ιερείς αντί για κρασί έδιναν στους νεόνυμφους και τον κουμπάρο «μελίγαλα», την ώρα που έψελναν «Ποτήριοι σωτηρίου λήψομαι και το όνομα Κυρίου επικαλέσομαι».

Όταν η γαμήλια τελετή έφτανε στο τέλος της, έβγαιναν από την εκκλησία πρώτα οι συγγενείς και οι καλεσμένοι και τελευταίος ο κουμπάρος με τους νεόνυμφους. Καβάλα στο άλογο ξεκινούσαν για το σπίτι του γαμπρού από άλλο δρόμο όμως. Νέοι και νέες χορεύαν χτυπώντας τα πόδια τους για να ριζώσει το ζευγάρι. Στην πορεία κάποιοι από τους καλεσμένους έκλειναν το δρόμο και δεν τον άνοιγαν, αν δεν έπαιρναν φιλοδώρημα από τις οικογένειες των νεόνυμφων. Όταν έφταναν στο σπίτι του γαμπρού, η πεθερά περίμενε μ' ένα λευκό μαντήλι στο κεφάλι σαν ένδειξη χαράς. Εκεί η νύφη έσπαγε ένα πιάτο στην είσοδο του σπιτιού, προσκυνούσε το κράσπεδο της εισόδου και η πεθερά της παρέδιδε τα κλειδιά του σπιτιού αναγνωρίζοντας πως αυτή θα είναι στο εξής η οικοδέσποινα. Μπροστά στο κατώφλι υπήρχε ένα τρίχινο σακί ή μια κουρελού, την οποία, κατά την είσοδό της, κλωτσούσε έξω με το δεξί της πόδι, σε μια συμβολική κίνηση, υπονοώντας ότι θα νικήσει κάθε κακό. Στη συνέχεια έβαζαν τη νύφη να πατήσει πάνω σε στάχτη, σύμβολο ότι θα μείνει πιστή στον άντρα της. Πριν μούνε στο σπίτι, έρρεναν το ζευγάρι με ρύζι και παράδες και σφάζανε πετεινό. Μετά ο κουμπάρος και το ζευγάρι πήγαιναν στο νυφικό δωμάτιο. Κατά τη διάρκεια όλων αυτών των εθιμοτυπικών έμπαιναν οι συγγενείς στο σπίτι χορεύοντας και τραγουδώντας. Ο γαμπρός και ο κουμπάρος τους υποδέχονταν καθιστοί, ενώ η νύφη όρθια φιλούσε τα χέρια των παρευρισκομένων, που τους έδιναν ευχές. Ακολουθούσε το *αποκαμάρωμα*, δηλαδή το ξεστόλισμα της νύφης. Ξεσκέπαζαν το

πρόσωπό της από το πέπλο και από τότε και στο εξής τη λογάριζαν σαν οικοδέσποινα. Όση ώρα διαρκούσε το ξεστόλισμά της, ήταν υποχρεωμένη να στέκεται ακίνητη σαν άγαλμα με τα μάτια χαμηλωμένα, χωρίς να τα σηκώσει, ούτε και να γελάσει, έστω και ελαφρά. Το γλέντι συνεχιζόταν με χορούς και τραγούδια.

Συνηθισμένοι χοροί: *τ' ομάλ, το σινόν, η τίταρα, η γέμουρα, το σαρή – κουζ και η μητερίτσα*. Στα ξημερώματα γινόταν το *θύμιγμαν* (θυμιάμα) με 7 μονοστέφανα ζευγάρια, έναν ελεύθερο (τεκ) και ιερέα επικεφαλής, που θυμιατίζοντας τραγουδούσε συνοδεία λύρας το «Αρχή όταν ευλόγησεν Κύριος ο Θεός μας». Ενώ τα 7 ζευγάρια χόρευαν, γινότανε η ιεροτελεστία της αφαίρεσης των στεφάνων. Όσοι νεόνυμφοι είχαν δικά τους στέφανα και δεν χρησιμοποιούσαν αυτά της εκκλησίας, τα φύλαγαν στο εικονοστάσι τους εφ' όρου ζωής. Το έθιμο του θυμιάματος σήμαινε ότι έληξαν οι πανηγυρισμοί του χορού. Μαζί με το χορό περιλάμβανε κι ένα τραγούδι – παραίνεση προς τους γονείς του γαμπρού ή και προς τον ίδιο, εφόσον δεν είχε γονείς ή και άλλη ιδιαίτερη κατοικία, να καλομεταχειριστούν το νέο μέλος της οικογένειάς τους.

Τα ξημερώματα της Δευτέρας – την επόμενη μέρα του γάμου την έλεγαν τζουμαλικ - χορευόταν ο χορός *Κοτσαγγέλ*. Η παρέα του γαμπρού χορεύοντας και τραγουδώντας το *Κοτσαγγέλ* έκλεβαν κότες, με τις οποίες γινόταν το τελευταίο φαγοπότι στο σπίτι του γαμπρού. Το φαγοπότι αυτό ήταν πλούσιο κι έδινε μια ευκαιρία στους φτωχούς να ικανοποιήσουν την πείνα τους για αρκετές μέρες τρώγοντας διάφορα και εκλεκτά φαγητά, που και οι γέροι ακόμη αδιαφορούσαν αν θα χαλνούσε το στομάχι τους από την πολυφαγία. Στο χορό ήταν πιασμένοι χέρι – χέρι όλοι μαζί ομαδικά και σέρνοντας τη νύφη τη γύριζαν στους δρόμους της πόλης με τραγούδια μόνο, χωρίς τη συνοδεία μουσικών οργάνων. Αποκαμωμένοι από την ορθοστασία και το χορό, ξαναγύριζαν με τον ίδιο ρυθμό στο σπίτι του γαμπρού, πράγμα που σήμαινε ότι έληξε ο γάμος.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι το θυμιάμα και το *Κοτσαγγέλ* δεν συνυπήρχαν στις ίδιες περιοχές. Το τελευταίο συναντιόταν στην περιοχή της Κερασούντας.

Το πρωί της Τρίτης η νύφη έπαιρνε ένα γκιούμι νερό, μια λεκάνη και πετσέτες και πήγαινε μαζί με μια άλλη κοπέλα (μπορεί να ήταν φίλη, κουνιάδα κλπ.) να πλύνει τα πόδια των συγγενών. Αφού τους τα έπλενε, τους φορούσε κάλτσες και τους έκανε δώρα.

Έτσι τελείωνε ο γάμος που κρατούσε τρεις μέρες και δυο νύχτες. Το νιόπαντρο ζευγάρι ξεκινούσε αμέσως την οικογενειακή του ζωή, αφού το γαμήλιο ταξίδι ήταν κάτι εντελώς άγνωστο.

Όπως και πολλά άλλα έθιμα, έτσι και ο γάμος απέβλεπε στη δημιουργία ή στη διατήρηση της πατριαρχικής οικογένειας και στην επιβίωση του Γένους. Ο γάμος θεωρούνταν ένας σοβαρός σταθμός στη ζωή του ανθρώπου και ως θεσμός ευλογία Θεού, θεμελιακό κύτταρο μιας καλής κοινωνίας, θεματοφύλακας των πατροπαράδοτων παραδόσεων και συνέχεια του δημιουργικού έργου του Θεού. Ο γάμος, του οποίου η προετοιμασία και η τέλεση έπαιρναν επιβλητική και πανηγυρική μορφή, σπάνια έφτανε στο διαζύγιο και σχεδόν ποτέ δεν παρουσιάζονταν κρούσματα απιστίας. Ο μόνος που θα χώριζε το ζευγάρι θα ήταν ο θάνατος. Ούτε μια κακομεταχείριση της γυναίκας από τον άντρα δεν οδηγούσε σε διαζύγιο. Γενικά το ζευγάρι φύλαγε ως κόρη οφθαλμού «την κήτην αμίαντον», «τίμιον τον γάμον εν πάσι» και δεν περιφρονούσαν εύκολα το «ους ο Θεός συνέζευξεν άνθρωπος μη χωρίζετω».

Υιοθεσίες γίνονταν στον Πόντο, αλλά ήταν άτυπες. Το υιοθετημένο παιδί το έλεγαν «ψυχοπαιδί» ή «παραπαιδί».

Στα νεότερα χρόνια μερικοί από τους ποντιακούς συλλόγους που συστάθηκαν στην Ελλάδα μετά την άφιξη των προσφύγων, φρόντισαν για την αναβίωση του

παμπάλαιου έθιμου του ποντιακού γάμου. Τον ανέστησαν, λοιπόν, με την ίδια ακρίβεια που τελούνταν και στις αλησμόνητες πατρίδες.

VI. Τραγούδια του γάμου.

α) Από το γαμήλιο γλέντι

«Έλα πουλί μ' ας φέβουμε και σα μακρά ας πάμε
να μην εξέρνε οι τουσμάν εγέ και συ ντ' εφτάμε».

«Εμείς είμεσε Πόντιοι, Πόντια σκύλ' παιδιά,
σα μέσα μου φυλάττομε μασαίρε και σπαθία».

«Ντο συλέον καρδιαν εχ' ς, είστε γελώ κλαινείς με
κι εγώ αγαπώ σε κι έρχομαι και συ παραμερίζ' ς με».

«Έλα πουλί μ' ας φέβουμε και σα μακράν ας πάμε,
εκεί' ναι τα πουλόπα μου κι ξέρομε ντ' εφτάνε».

«Έλ' απ' αδάκες απ' ατού κι ας δι'ομεν τα σέρε,
να μη μας ξεχωρίζουνε εχθροί με τα μασαίρε».

β) Το νυφοσκέπασμαν

Φορίστε' την, σκεπάστε' την, ατέν την περιστέραν
και καλοτονατέψτε' την και ας φωτάζ ημέραν.
Φορίστε' την, σκεπάστε' την, συγκόρτσια γειτονίας
Κι ατέν παργορέψτε' την, μη κλαίει από καρδίας.
Αφή κόρη τον κύρη σου και ποίσον άλλον κύρη,
αφή κόρη τη μάννα σου και ποίσον άλλεν μάννα,
αφή κόρη τ' αδέρφε σου και ποίσον άλλ' αδέρφε.
Τίμα κόρη τον πεθερό σ' να είσαι τιμημέντσα,
τίμα κόρη την πεθερά σ' να είσαι αγαπημέντσα,
τίμα κόρη τ' αντράδερφους να είσαι πενεμέντσα.
Μάθα κόρη την αγρυπνίαν και την κακοπειρίαν
αύρι θα πας σοι πεθερού σ' να είσαι μαθεμέντσα.

γ) Το νυφέπαρμαν

Σήμερον μαύρος ουρανός, σήμερον μαύρη μέρα,
Σήμερον θα χωρίουνταν μάνα και θυγατέρα.
Σήμερον το κόρασον δύο καρδόπα έσει,
τ' έναν αφήνει σοι κυρού τ' άλλο παιρ' και πάει.
Σήμερον το κόρασον δύο πόρτας ανοίγει,
τ' έναν ανοίγει και ν' εμπαιν, τ' άλλο σπαλεί και πάγει.
Σήμερον άσπρος ουρανός σήμερον άσπρη μέρα
σήμερον στεφανώνεται αητέντς την περιστέραν.
Τίμα κόρη την πεθερά σ' ασή μάνα σ' καλίον,
Τίμα κόρη τον πεθερό σ' ασόν κύρη σ' καλίον.
Τίμα κόρη τ' αντράδερφε σ' ασ' αδέρφε σ' καλίον.

δ) Το θύμισμαν (οι ευχές στο νέο ζευγάρι)

Εφτά ζευγάρε και το τεκ κρατούνε τα λαμπάδας
Κι νύφε εσέβεν σο χορόν με τοι παρανυφάδας.

Ο ποπάς με το θυμιαντόν ευλογίς τα ζευγάρε
και σο χορόν ο λυριτζής γλυκέα συρ τοξάρε.
Να ζει η νύφε κι ο γαμπρόν, κουμπάρον και κουμπάρα
να ζουν κι ολ οι καλεσμέν κι οσήμερον ποι εχάραν.

ε) Το Κοτσαγγέλ (ο τελευταίος χορός του γάμου)

Ξένε μ' ξενιτεμένε κι ανεγνώριμε
ποι πορπατείς σα ξένα σ' ανεγνώριμα.
Εγώ σ' αυτόν τον κόσμο υπαντρεύτηκα
και πήρα φραγκοπούλα ποι' ταν μάγισσα.
Μαγεύ και τα καράβια και τη θάλασσαν
μαγεύ κι' εμέν τον ξένον τον ολόξενον,
ποι πορπατώ σα ξένα σ' ανεγνώριμα.

VII. Ο Σεβασμός.

Πανάρχαιο ποντιακό έθιμο ήταν ο σεβασμός στους μεγαλύτερους, προ παντός στον πεθερό και την πεθερά. Κάτι σχετικός λέει και το παρακάτω τραγούδι:

«Τίμα κόρη τον πεθερό σ' ας σον κύρη σ' καλλίον.

Τίμα κόρη την πεθερά σ' ας σην μάνα σ' καλλίον.

Τίμα κόρη τ' αντράδελφια σ' ας σ' αδέλφια σ' καλλίον.

Τίμα κόρη, τίμα κόρη να είσαι τιμημέντσα».

Σαν ένδειξη σεβασμού στον πεθερό, στα παλιά χρόνια, υπήρχε και το έθιμο του «Μας», σύμφωνα με το οποίο η νύφη δεν τολμούσε να μιλήσει στους γονείς του άντρα της και σε στενούς συγγενείς του. Μόνο με νεύμα μπορούσε να συνεννοηθεί μαζί τους, όταν δεν υπήρχε τρίτο πρόσωπο για διερμηνέας. Η καταθλιπτική αυτή κατάσταση μπορούσε να διαρκεί και χρόνια, αν δεν της έδιναν το ελεύθερο να φιλήσει το χέρι τους και να μιλήσει. Αλλά ακόμα κι αν αυτό γινόταν, πάλι δεν είχε δικαίωμα να κοιτάξει στο πρόσωπο τον πεθερό της. Σε πολλές περιοχές και μάλιστα τις τουρκόφωνες, με το χειροφίλημα την φιλοδώριζαν και με χρήματα. Επί πολλά χρόνια οι νεόνυμφοι διέμεναν στο πατρικό σπίτι και η νύφη υποβαλλόταν στο μαρτύριο αυτό του «Μας», για να τηρηθεί το έθιμο. Με την τήρησή του πίστευαν, πιθανόν, ότι περιφρουρείται ο απόλυτος σεβασμός της νύφης προς τους στενούς συγγενείς του συζύγου της. Εύκολα όμως μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι ο περιορισμός που επιβάλλεται αναγκαστικά μπορεί να έχει αντίθετα αποτελέσματα, δεδομένου ότι το καλύτερο μέσο συνεννόησης είναι ο διάλογος και όχι ο μονόλογος. Πάντως πολλές γυναίκες δέχονταν το έθιμο οικιοθελώς, αφού γαλουχούνταν με την ιδέα ότι αυτή είναι η μοίρα της γυναίκας.

Φαίνεται ότι και αυτό το έθιμο έχει τουρκική προέλευση, γιατί συναντάται σε μεγάλη έκταση και στους Τούρκους και μάλιστα και σ' αυτούς είναι ενδεικτικό σεβασμού προς τους μεγάλους και ηλικιωμένους.

Το έθιμο όμως αυτό παρουσίαζε και την κωμικοτραγική του πλευρά. Για παράδειγμα, μας κάνει εντύπωση ότι δεν θεωρούνταν ασέβεια και απρέπεια, αν η νύφη χτυπούσε τον πισινό της μπροστά στον πεθερό, για να του δώσει με χειρονομίες να καταλάβει ότι έσπασε η στάμνα. Ακόμη, αν ήταν ανάγκη να πει η νύφη κάτι επείγον, π. χ. ότι κινδύνευε κάποιο μέλος της οικογένειας, για να μη χαλάσει το «Μας», απομακρυνόταν κάπως και έλεγε φωναχτά αυτό που ήθελε.

Το έθιμο αυτό τηρούσαν οι τουρκομερίτες και ιδίως οι τουρκόφωνοι Καραμανλήδες και Καππαδόκες με θρησκευτική ευλάβεια. Βέβαια, στις μέρες μας έχει εξαφανιστεί τελείως από τους Πόντιους που ζουν στην Ελλάδα και στον υπόλοιπο κόσμο.

Παρακάτω θα διηγηθούμε ένα περιστατικό που δείχνει με ποιον τρόπο η νύφη αντιμετώπιζε το έθιμο του Μας. Στο μαντρί ενός σπιτιού μια χειμωνιάτικη βραδιά ήρθε η ώρα να γεννήσει μια από τις αγελάδες. Μόλις το κατάλαβαν αυτό, έτρεξαν κάτω στο μαντρί η νύφη και ο γαμπρός, για να κάνουν τη μαμή. Όταν η αγελάδα γέννησε, πρώτη ανέβηκε στο σπίτι η νύφη. Ο πεθερός, που περίμενε με ανυπομονησία, άρχισε να ρωτά τη νύφη: - Ντό μουσχάρ εποίκεν το χτήνον; Η νύφη σύμφωνα με το έθιμο δεν μπορούσε να απαντήσει, γιατί κάτι τέτοιο θα ήταν ασέβεια. Ο πεθερός όμως επέμενε, ώσπου η νύφη άρχισε να κουνά ένα δάχτυλο του χεριού της και συγκεκριμένα το δείκτη με κατεύθυνση προς τα κάτω. Έτσι ο πεθερός κατάλαβε πως η αγελάδα γέννησε αρσενικό.

Η νεόνυμφη είχε και άλλους περιορισμούς στο σπίτι του συζύγου της, λιγότερο όμως καταθλιπτικούς. Πίστευαν ότι αυτοί οι περιορισμοί ήταν για το καλό της, πως συντελούσαν στην ολοκλήρωση του σεβασμού της νύφης προς τα πεθερικά της. Προϋπόθεση απαραίτητη, αφού επικρατούσε ο πατριαρχικός βίος και ζούσαν όλοι υπό την ίδια στέγη, μερικές φορές ακόμη και μέχρι τρίτου βαθμού συγγένειας. Μερικές τέτοιες συνήθειες ήταν οι εξής:

- Το μεγάλο αντράδελφο τον προσφωνούσε «πάσια» και τη μεγάλη αντραδέλφη «κυρά».
- Τον άντρα της ποτέ δεν τον φώναζε με το όνομά του, παρά μόνο αν της το επέτρεπε εκείνος.
- Στο κρεβάτι δεν έπεφτε ποτέ πριν από τον άντρα της, αλλά τον περίμενε υπομονετικά να γυρίσει στο σπίτι από τη δουλειά του ή απ' όπου αλλού ήταν.
- Όταν έτρωγαν τα πεθερικά της ή και φιλοξενούμενοι, η νύφη στεκόταν όρθια, για να τους εξυπηρετήσει, αν χρειάζονταν κάτι. Επίσης δεν επιτρεπόταν να κοιμηθεί νωρίτερα από οποιονδήποτε άλλο. Όταν όλοι είχαν φάει και είχαν πάει για ύπνο, ήταν ελεύθερη κι αυτή να δειπνήσει και να πάει στον κοιτώνα της.
- Μέσα στα εθιμικά καθήκοντα της νύφης ήταν και να πλένει τα πόδια των πεθερικών της, προτού πάνε για ύπνο. Επιπλέον έπλενε τα πόδια και όλων των συγγενών και φίλων της, όταν την επισκέπτονταν στο σπίτι της για πρώτη φορά μετά το γάμο της.
- Στα παλιά ποντιακά σπίτια όλες οι νύφες σέβονταν τη μεγάλη νύφη, όπως και τ' αδέρφια τον μεγάλο αδερφό.

Υπήρχαν όμως και πεθερές που αγαπούσαν τις νύφες τους, τις περιποιούνταν και τις βοηθούσαν στα οικογενειακά τους καθήκοντα.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ^{1,2,3,4,5}

I. Γενικά.

Το θρησκευτικό συναίσθημα ήταν βαθειά ριζωμένο στους Έλληνες χριστιανούς του Πόντου. Τηρούσαν απαράβατα όσα θέσπισαν οι Πατέρες της Εκκλησίας και οι Οικουμενικές Σύνοδοι. Όλες οι γιορτές τηρούνταν με θρησκευτική ευλάβεια. Οι νηστείες της Σαρακοστής, των Αγίων Αποστόλων, του Δεκαπενταύγουστου, η Τετάρτη και η Παρασκευή ήταν απαραβίαστες. Παλιότερα νήστευαν και τη Δευτέρα συμπληρώνοντας έτσι περίπου 215 μέρες νηστείας το χρόνο.

Το αποκορύφωμα των νηστειών ήταν το «θοδώρισμα», που όμως ήταν προαιρετικό. Ήταν μια δοκιμασία, στην οποία υποβάλλονταν τα κορίτσια σε ηλικία γάμου. Ίσως το είχαν τάμα για τον εκλεκτό τους. Επί δύο ημέρες, Καθαρά Δευτέρα και Τρίτη, όχι μόνο δεν έτρωγαν, αλλά δεν έπιναν ούτε νερό. Την Τετάρτη πήγαιναν στην εκκλησία, διάβαζε ο παπάς κατάλληλη ευχή και γύριζαν στα σπίτια τους, για να φάνε το λιτό τους φαγητό, που ήταν κι αυτό νηστήσιμο. Φυσικά, για να αποφασίσει ένα κορίτσι να υποβληθεί σ' αυτήν τη δοκιμασία, χρειαζόταν μεγάλη τόλμη. Αν παραβίαζαν στα κρυφά ή στα φανερά τη νηστεία, τότε δεν είχαν πια θέση μέσα στο χωριό. Πολλές δεν άντεχαν και λιποθυμούσαν. Παρόλα αυτά συνέχιζαν το «θοδώρισμα». Εκτός από την ντροπή, θεωρούσαν και αμάρτημα να εγκαταλείψουν τον καλό αγώνα και να μην πάρουν το έπαθλο. Μπροστά, λοιπόν, στο ενδεχόμενο να αμαρτήσουν, αφηφούσαν και τους κινδύνους που διέτρεχε η υγεία τους.

Τα έθιμα των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς, τα οποία περιλάμβαναν θεατρική παράσταση, δεν συνηθίζονταν στις πόλεις. Σ' αυτές είχαν ατονήσει προ πολλού, πριν ακόμη φύγουν οι Έλληνες κάτοικοί τους. Αντίθετα στα χωριά διατηρούνταν ζωντά, επειδή οι κάτοικοι της υπαίθρου ήταν πάντα πιστοί θεματοφύλακες ιερών και οσίων και στυλοβάτες της κοινωνικής, εθνικής και θρησκευτικής ζωής.

Στις πόλεις αντί για τα έθιμα αυτά χρησιμοποιούσαν караβάκια. Ομάδες νέων, παιδιά κι έφηβοι, κατασκεύαζαν караβάκια από χαρτόνια με πολύχρωμα φαναράκια στους ιστούς τους. Κρατώντας τα караβάκια αυτά γυρνούσαν από σπίτι σε σπίτι τα Χριστούγεννα και την Πρωτοχρονιά κι έψελναν, εκτός από τα συνηθισμένα κάλαντα, και διάφορα ναυτικά τραγούδια. Ιδιαίτερα στην Κερασούντα και στη Σαμψούντα το έθιμο με τα χαρτονένια караβάκια είχε σχέση με τη ναυτική παράδοση του τόπου, που ήταν αρκετά αναπτυγμένη από τα παλιά χρόνια.

¹ Χαϊρόπουλος, Παύλος. Εισαγωγικά Στοιχεία Ποντιακής Ιστορίας και Λαογραφίας. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, 1992, σ. 143-144

² Παυλίδης, Ιωάννης. Σελίδες Ιστορίας Αίματος και Θυσίας Πόντου και Μικράς Ασίας. Θεσσαλονίκη, 1979, σ. 379-386

³ Εφραιμίδης, Δημήτρης. Πόντος. Αθήνα: Εκδόσεις Πελασγός, 1986, σ. 37-38

⁴ Σύλλογος Ποντίων Καλλιθέας. Σεπτ. 2005.
Σύλλογος Ποντίων Καλλιθέας. 29 Σεπτ. 2005

<<http://www.kallithea.gr>>

⁵ Τανιμανίδης, Παναγιώτης. Από τον Ελληνισμό του Πόντου – Η Ήμερα. Θεσσαλονίκη : Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, 1988, σ. 87-107

Σε ολόκληρη την περιοχή του Πόντου, ακόμη και στα πιο απομονωμένα μέρη, σε κάθε σπίτι τα Χριστούγεννα έφτιαχναν τα τσουρέκια. Αντίθετα την καθιερωμένη βασιλόπιττα την Πρωτοχρονιά δεν την έφτιαχναν παντού.

II. Έθιμα των Χριστουγέννων.

α) Μια αυτοσχέδια θεατρική παράσταση τη νύχτα των Χριστουγέννων.

Ιδιαίτερη χάρη είχε η γιορτή των Χριστουγέννων με τα ωραία της έθιμα. Παρακάτω θα δούμε μερικά απ' αυτά.

Στον Ανατολικό Πόντο και συγκεκριμένα στην περιφέρεια Κερασούντας, τη νύκτα των Χριστουγέννων ομάδες μασκαρεμένων γύριζαν στα σπίτια κι έφερναν την είδηση της γέννησης του Χριστού. Τις ομάδες αυτές αποτελούσαν νέοι 15 – 25 χρονών, οι οποίοι εκτελούσαν μ' αυτόν τον τρόπο μια πολύ διασκεδαστική θεατρική παράσταση. Το έθιμο αυτό ήταν παμπάλαιο και, φαινομενικά τουλάχιστον, είχε σχέση με τους τρεις Μάγους της Αγίας Γραφής. Οι νέοι έκαναν πρόβες που κρατούσαν μέρες ολόκληρες, προκειμένου να πετύχει η παράσταση αυτή.

Τα κύρια πρόσωπα της κάθε ομάδας ήταν πέντε: ο Χούσπος, ο Αράπης, η νύφη, ο αλογάς και ο λυράρης. Οι τρεις πρώτοι, που είχαν και τους πρωταγωνιστικούς ρόλους, ήταν μεταμφιεσμένοι. Ο αλογάς εκτελούσε και χρέη επιμελητή. Τους συνόδευαν και μερικοί ως κομπάρσοι.

Ο Χούσπος, που ήταν ο επικεφαλής της ομάδας, φορούσε ρούχα μεταποιημένα και παλιά, φαρδειά και κουρελιασμένα, είχε μια μάσκα στο πρόσωπό του και στην πλάτη του μια καμπούρα από άχυρα, η οποία χρησίμευε και σαν ασπίδα, αφού έτρωγε αλύπητο ξύλο στην πλάτη του κατά την εκτέλεση της παράστασης. Τη μεταμφίεσή του συμπλήρωναν άσπρα μαλλιά και γένια, δισάκι στον ώμο του και ξύλινο σπαθί στο χέρι του. Έπρεπε να τον υποδύεται κάποιος νέος έξυπνος, εύστροφος κι ετοιμόλογος, για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τους δύσκολους νοικοκύρηδες των σπιτιών, οι οποίοι του απηύθυναν δύσκολα ερωτήματα, στα οποία όφειλε να απαντά κατάλληλα, αλλιώς η παράσταση δεν είχε επιτυχία.

Ο Αράπης φορούσε χάρτινο ψηλό καπέλο, είχε μεγάλο μουστάκι, βαμμένο πρόσωπο, ξύλινο σπαθί στο χέρι και δυο κουδούνια στη μέση.

Ο αλογάς παρίστανε τον καβαλάρη καβαλώνοντας ένα ραβδί, το οποίο είχε στην άκρη του ομοίωμα κεφαλιού αλόγου από τσουράπι (κάλτσα) γεμάτο άχυρα. Δεν ήταν μεταμφιεσμένος, όπως και ο λυράρης, ο οποίος έπαιζε λύρα.

Τη νύμφη παρίστανε ένας μεταμφιεσμένος άνδρας με γυναικεία ρούχα και φερετζέ στο πρόσωπο.

Γυρνούσαν από σπίτι σε σπίτι χωρίς να κάνουν διάκριση σε πλούσια και φτωχά σπίτια, γιατί απώτερος σκοπός τους δεν ήταν το κέρδος. Έψαλλαν το «Χριστός γεννάται σήμερα εν Βηθλεέμ τη πόλει...» με συνοδεία ποντιακής λύρας.

Το σενάριο, η πλοκή του έργου ήταν ότι τάχα έρχονταν από τα ξένα και ταλαιπωρήθηκαν αφάνταστα από πείνα, δίψα, κακουχίες και αντιμετώπισαν στο δρόμο θηρία και ληστές. Μάλιστα ο Χούσπος, για να προκαλέσει τον οίκτο του οικοδεσπότη, κούτσαινε ακουμπώντας στο σπαθί του, στέναζε και βογγούσε, χαιρετούσε με φωνή που μόλις ακουγόταν και τους ζητούσε κλαψιάρικα να τους φιλοξενήσει για μια νύχτα και μάλιστα τη νύχτα που γεννιέται ο Χριστός, ο Σωτήρας του κόσμου. Παρουσίαζε ψεύτικα χαρτιά σαν πιστοποιητικά μετακίνησης και έτσι εξασφάλιζε την άδεια να φιλοξενηθεί με όλη την παρέα του. Τότε με το σπαθί του έκανε κύκλο σε ακτίνα που έφτανε μέχρι τη μέση του σπιτιού φωνάζοντας στα

τουρκικά «τσεβιρεϊμ χανέ σαχιπί» (=σημαδεύω σπιτονοικοκύρη), εννοώντας ότι κατέκτησε το σπίτι.

Με τη συγκατάθεση του σπιτονοικοκύρη καλούσε μέσα όλη την παρέα του εκτός από τον Αράπη. Ο αλογάς χαιρετούσε τον σπιτονοικοκύρη, ρωτούσε τον Χούσπο πως πέτυχε να τους φιλοξενήσουν και εξέφραζε εκ μέρους όλης της παρέας ευχαριστίες στο σπιτονοικοκύρη και συγχαρητήρια στον Χούσπο. Μετά πρότεινε να στήσουν το χορό και κατόπι να ησυχάσουν. Πραγματικά άρχιζαν να χορεύουν, ενώ ο λυράρης έπαιζε τη λύρα του. Μόνο η νύφη έδειχνε ότι δεν είχε διάθεση για διασκέδαση και φαινόταν περίλυπη, παρόλες τις περιποιήσεις και τις παροτρύνσεις του αρχηγού, που παρίστανε και το σύζυγο. Ο αλογάς ρωτούσε τον Χούσπο μήπως η λύπη της νύφης οφειλόταν στο ότι τάχα ο τελευταίος την έκλεψε, ενώ εκείνη αγαπούσε άλλον και άλλα παρόμοια. Ο Χούσπος δυσανασχετούσε με τις ερωτήσεις αυτές κι έδειχνε αγανακτισμένος, βεβαιώνοντας ότι είναι η νόμιμη γυναίκα του και ότι την αγαπά.

Ξαφνικά ο αλογάς έλεγε: «Έμαθες τα μαντάτα; Κάποιος πολύ δυνατός αντίπαλος μας κυνηγάει και ισχυρίζεται ότι η γυναίκα αυτή είναι δική του και ότι την άρπαξες με τη βία περνώντας από το χωριό του, ενώ εκείνος απουσίαζε, και τώρα έρχεται να την πάρει και να σε τιμωρήσει για την άτιμη πράξη σου».

Ο Χούσπος επέμενε ότι ήταν η νόμιμη γυναίκα του και απειλούσε πως, αν ο άλλος ερχόταν να του την πάρει, αυτός θα του έκοβε το κεφάλι. Προτού τελειώσει όμως τα απειλητικά του αυτά λόγια, ο αλογάς έλεγε: «Να, ήρθε κιόλας». Ο αντίπαλος του Χούσπου ήταν ο Αράπης, ο οποίος έμπαινε στο σπίτι θυμωμένος, τρομερός στο πρόσωπο και με γυμνό σπαθί στο χέρι, με τα κουδούνια στη μέση να κάνουν τρομερό σαματά. Έριχνε απειλητικές ματιές στη νύφη και χτυπούσε με το σπαθί του τον Χούσπο στην πλάτη βρίζοντας και απειλώντας. Ο τελευταίος, μη μπορώντας να τα βγάλει πέρα με το νέο και ρωμαλέο αράπη, αποσυρόταν σε μια γωνιά του σπιτιού. Στη συνέχεια έβγαζε το φερετζέ της νύφης, για να τη δει και, κρατώντας την από το χέρι, πλησίαζε τον σπιτονοικοκύρη και τον έβριζε λέγοντάς του ότι είναι ντροπή να βάζει στο σπίτι του αχρείους και ανήθικους ανθρώπους και να επιτρέπει χορούς και πανηγύρια, κάτι που κανένας τίμιος οικογενειάρχης δεν θα το επέτρεπε και μάλιστα μπροστά στη φαμίλια του.

Ο σπιτονοικοκύρης προσπαθούσε να δικαιολογηθεί λέγοντας ότι τον ξεγέλασαν τα ψεύτικα πιστοποιητικά του Χούσπου. Ο αλογάς έπαιρνε το μέρος του λέγοντας πως ο σπιτονοικοκύρης έπεσε θύμα απάτης. Παρότρυνε τον αράπη να ρωτήσει τη νύφη ποιον αγαπά. Εκείνος το έκανε και άκουγε χαρούμενος τη νύφη να τον διαβεβαιώνει ότι εκείνον αγαπά. Τότε ξανάρχισε ο χορός μεταξύ του Αράπη, του αλογά και της νύφης, η οποία ήταν εύθυμη αυτή τη φορά.

Πάνω στο χορό ξαφνικά ο αλογάς φώναζε: «Ο δρόμος φάνηκε. Έφτασε η ώρα να φύγουμε και το άλογό μου διψά». Αμέσως έτρεχε ο Αράπης, άρπαζε ένα δοχείο νερό και πότιζε το άλογο, ενώ ο χορός συνεχιζόταν. Λίγα λεπτά αργότερα ο αλογάς φώναζε ότι το άλογό του θέλει πετάλωμα αυτή τη φορά, για να μη τους αφήσει στο δρόμο. Έτρεχε πάλι ο Αράπης να αγοράσει πέταλα και καρφιά από τον νοικοκύρη του σπιτιού, ο οποίος, σύμφωνα με το σενάριο, έπρεπε να έχει. Ναλμπάντης (πεταλωτής) ήταν ο ίδιος ο αλογάς. Ο Αράπης έπιασε το πισινό πόδι του αλόγου για πετάλωμα. Ο πεταλωτής με τη δεύτερη σφυριά στο πέταλο, που γινόταν τάχα κατά λάθος στο κρέας του ποδιού, έκανε το άλογο να πονέσει, οπότε κλωτσούσε τον Αράπη στην κοιλιά και τον έριχνε αναίσθητο στη γη. Στο απροσδόκτο αυτό θέαμα η νύφη τρομαγμένη έτρεχε στον αγαπημένο της, εκείνος όμως μόλις ανάσαινε. Τότε ο Χούσπος, που τόση ώρα ήταν ζαρωμένος σε μια γωνιά, πλησίαζε σιγά σιγά τη νύφη και, λέγοντάς της παρηγορητικά λόγια, προσπαθούσε να την κάνει να ξαναγυρίσει σ' αυτόν. Εκείνη όμως δεν του έδινε σημασία και προσπαθούσε να συνεφέρει τον

Αράπη ρίχνοντάς του νερό στο πρόσωπο. Προς μεγάλη της χαρά τελικά ο Αράπης συνερχόταν κι έκανε τον έκπληκτο. Τότε ο αλογάς τον ρωτούσε: «Τζετζέ, τι είδες σ' εκείνο τον κόσμο, κάτω στον Άδη που πήγες και γύρισες;» Και ο Αράπης απαντούσε: «Τι να δω. Είδα ένα χάνι που έχει δυο πόρτες, από τη μία μπαίνεις και από την άλλη βγαίνεις». Εδώ η παράσταση έφτανε στο τέλος της.

Πιασμένοι χέρι χέρι ο Αράπης με τη νύφη, ενώ ο λυράρης έπαιζε τη λύρα του, χόρευαν όλοι μαζί και κατευθύνονταν στην πόρτα ευχόμενοι «Χρόνια πολλά και καλά Χριστούγεννα».

Το έθιμο που περιγράψαμε με ελάχιστες παραλλαγές ίσχυε σχεδόν σε όλα τα παράλια της Σαμψούντας στην περιοχή του Τσαρτσαμπά, Τσενίκ και στην ενδοχώρα της.

β) Χριστουγεννιάτικο δέντρο, «θήμισμα» και δεισιδαιμονίες.

Στην Τσολόχενα, την Ίμερα και σ' άλλα χωριά του Πόντου σταυρώνανε το τζάκι με κλαδιά καρποφόρου δέντρου ή πεύκου. Στην Ίμερα σταύρωναν και τα σεντούκια, για να μη μπορούν να τα ανοίξουν οι μαϊσάδες (=κακά πνεύματα) και πάρουν γυναικεία ρούχα και τα σημαδέψουν, αφού τα χρησιμοποιήσουν! Τα κακά πνεύματα του Δωδεκαήμερου τα ονόμαζαν χοτλάχς, μαϊσάδες, τσιαζούδες. Οι Χοτλάχς πίστευαν πως ήταν νεκραναστημένοι Τούρκοι, που έβγαιναν από τα μνήματα για να τρομάξουν τους χριστιανούς. Πίστευαν ακόμη πως είχαν την ικανότητα να μεταμορφώνονται σε σκύλους, διαβόλους ή αρνιά. Οι μαϊσάδες, έλεγαν στην Τσολόχενα, είχαν τα δάχτυλα των ποδιών στις φτέρνες και χόρευαν τις νύχτες κρατώντας κεριά. Από την παραμονή κρεμούσαν σταυρωτά κλαδιά φουντουκιάς ή καρυδιάς ή μόνο καρπούς στο εικονοστάσι. Στην Ίμερα έκαναν χριστουγεννιάτικο δέντρο στο σχολείο δάσκαλοι και μαθητές.

Το χριστουγεννιάτικο δέντρο δεν ήταν άγνωστο στον Πόντο. Στην Αργυρούπολη και σε πολλά χωριά της περιοχής της, στα Πλάτνα, στο Μπουγά Μαντέν, σε χωριά της Ματσούκας, στα Κύμινα και στο Σοούκ – Σου της Τραπεζούντας και σε πολλά πολλά ποντιακά χωριά του Καρς το έθιμο ήταν γνωστό και από τα πιο αγαπητά. Μάλιστα στο Φροντιστήριο της Αργυρούπολης και στα σχολεία της Ίμερας, του Καρς και του Μπουγά Μαντέν, το δέντρο το ετοιμάζαν μαθητές. Στα χωριά του Καρς με το χριστουγεννιάτικο δέντρο γυρνούσαν μαθητές και δάσκαλοι στα σπίτια κι έβαλαν τα κάλαντα, για να μαζέψουν χρήματα για το σχολείο. Κάτι σχετικό γινόταν και στο Μεταλλείο Ταύρου.

Σε χωριά της Τραπεζούντας μαζεύονταν μαθητές και μαθήτριες στο σχολείο και στόλιζαν το δέντρο, που ήταν από τεξίν (=πέυκο). Εύποροι Πόντιοι από την Τραπεζούντα έστελναν τα στολίδια που ήταν ειδικά και χρωματιστά, γυάλινα μήλα, κεράκια, αστράκια, γυάλινες σφαίρες, χάρτινα φαναράκια και νωπά πορτοκάλια, που τα έντυναν μ' ένα είδος λεπτού χρυσόχαρτου που το έλεγαν βαράχ. Η χαρά των παιδιών κορυφωνόταν, όταν τους μοίραζαν δώρα από τα στολίδια του χριστουγεννιάτικου δέντρου, μαζί με «τα τζαμίντζα και τα οακιαρλιαμάδες».

Στο Σοούκ – Σου χρησιμοποιούσαν έλατο και το στόλιζαν, εκτός από νωπούς καρπούς, και με κλαδάκια ελιάς, στα φύλλα των οποίων σφήνωναν ραγισμένα φουντούκια (λεφτοκάρα).

Στη Σάντα την παραμονή τοποθετούσαν στο τζάκι, κατά τα μεσάνυχτα, ένα μεγάλο κούτσουρο για γούρι. Τα κακά πνεύματα τα έλεγαν «κουτσολόζ'» και τα φαντάζονταν σαν ξωτικά. Όπως σε πολλές περιοχές, έτσι και στα χωριά Σάντα, Ίμερα και Κρώμνη ορισμένους τόπους τους θεωρούσαν στοιχειωμένους, μόνιμες κατοικίες των κακών πνευμάτων. Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία έκοβαν από το δάσος ένα κλαδί «τσιμτσιρ'» και στις μύτες των φύλλων του σφήνωναν φουντούκια, αφού τα άνοιγαν

στο κάτω μέρος με προσοχή και μ' αυτά τα «φουντουκοτσιμτσιρία» στόλιζαν την εικόνα. Αυτό το φουντουκοφορτωμένο κλαδί το θεωρούσαν χριστουγεννιάτικο δέντρο.

Στην Κρώμνη και τη Μόχωρα για χριστουγεννιάτικο δέντρο στόλιζαν με φουντούκια και σύκα κλαδιά ελιάς και τα κρεμούσαν κοντά στο εικονοστάσι. Τα κάλαντα σε πολλά χωριά, όπως στην Κρώμνη, τη Σάντα, την Ίμερα, τη Λιαρί, τα έλεγαν «ψάλσιμον» και όχι «θήμισμαν». Τη λέξη «θή(ύ)μισμαν» τη χρησιμοποιούσαν στο χορό των επτά μονοστέφανων ζευγαριών σε γάμους. Τους καλικάντζαρους, που εμφανίζονταν από την παραμονή των Χριστουγέννων, τους έλεγαν «καλοϊτσάντζαροι» και τους ταύτιζαν με διαβολικά όντα.

Στο χωριό Τσίτα Σουρμένων (ενορία Τιμίου Σταυρού) την παραμονή των Χριστουγέννων (όπως και του νέου έτους και των Φώτων) η επιτροπή της εκκλησίας μαζί με άλλα ευυπόληπτα πρόσωπα γυρνούσαν τα σπίτια και «θήμιζαν» και τα έσοδα τα έδιναν στο σχολείο. Πρώτα έψελναν το Απολυτίκιο «Η Γέννησίς Σου, Χριστέ, ο Θεός ημών...», έπειτα το «Καλήν εσπέραν άρχοντες...» και στο τέλος έλεγαν: «Άρχοντες πολυάρχοντες, ο Θεός να πολυχρονίζ' τον αρχηγόν...» ονοματίζοντας όλα τα πρόσωπα των μελών της οικογένειας μέχρι και τα νήπια. Η απάντηση στην ευχή και την προσφώνηση των ονομάτων ήταν: Αμήν (=είθε). Στο ίδιο χωριό, αλλά και σ' άλλα χωριά των Σουρμένων την παραμονή των Χριστουγέννων σταύρωναν το τζάκι με κλαδιά μηλιάς και με κρασί, ενώ έψαλλαν όλοι οι σπιτικοί το Απολυτίκιο των Χριστουγέννων σε στάση προσοχής και αφού σταυροκοπιούνταν, έλεγαν «Και του χρόνου με υγείαν».

Βγαίνοντας από την εκκλησία ή την παραμονή ή ανήμερα άναβαν κεριά στα μνήματα των πεθαμένων τους, τα οποία ήταν στον περίβολο της εκκλησίας. Στην καπνοδόχο του τζακιού από την αρχή της νηστείας, κρεμούσαν τον «κουκαρά», ένα κρεμμύδι μεγάλο (αλλού πατάτα), πάνω στο οποίο κάρφωναν φτερά. Με τον «κουκαρά», που μαύριζε και όλο κουνιότανε πάνω από το τζάκι, φοβέριζαν τα παιδιά για να μη χαλάσουν τη νηστεία τους.

Τα παιδιά κατά τη διάρκεια της νηστείας έκαναν «μουντζούνες» και ετοίμαζαν ένα μικρό ερασιτεχνικό θίασο με διάφορα πρόσωπα: Ο γέρον, η γραιία, ο γυιόν, η νύφε, ο γιατρόν και ο διάβολον. Η ψευτοπαράσταση στα σπίτια άρχιζε μετά το «θήμισμαν». Στα Σούρμενα δεν είχαν «θήμισμαν» στο τέλος του γάμου. Επισκέψεις γίνονταν μόνο σε συγγενικά σπίτια και σ' εκείνους που γιόρταζαν τα Χριστούγεννα.

Στην Οινόη την παραμονή ομάδες νέων γυρνούσανε από σπίτι σε σπίτι, από χωριό σε χωριό με φαναράκια και «θημίζανε» τη Γέννηση του Χριστού ψέλνοντας τα κάλαντα. Και στην Οινόη ο κουκαράς ήταν απαραίτητος για φόβητρο των παιδιών και για πρακτικός οδηγός του πότε θα' ρθουν τα Χριστούγεννα και το Πάσχα. Την παραμονή άναβαν στο σπίτι κεριά για τους πεθαμένους τους, όπως και την παραμονή των Θεοφανίων, και έριχναν σταυρωτά κλαδιά από καρποφόρα δέντρα στο τζάκι. Με τέτοια κλαδιά σταυρωτά στόλιζαν το εικονοστάσι και σταύρωναν ζώα και σπιτικούς. Έκαναν ακόμη κουλούρια, ένα είδος «χριστόψωμα». Κουλούρια έκαναν και για τα ζώα τους. Μ' αυτά σταύρωναν τα ζώα και, αφού τα έσπαζαν στα κεφάλια των ζώων, τα δίνανε να φάνε απ' αυτά. Στις μάντρες άναβαν κεριά. Παντού έπρεπε να απλωθεί το χριστουγεννιάτικο φως κι όλα να περιμένουν τον Λυτρωτή. Φρούτα (που ήταν άφθονα στην Οινόη) και ξηρούς καρπούς, που τα πήγαιναν στην εκκλησία, αφού τα ευλογούσε ο ιερέας, τα μοίραζαν στο εκκλησίασμα μετά την απόλυση.

Τα «μωμοέρια» άρχιζαν από την παραμονή των Χριστουγέννων. Συνήθως έπαιρναν μια γίδα, την καμουφλάριζαν με μια κάπα και τη βάφανε. Από πίσω της κρυβότανε ένας άνθρωπος που δεν φαινότανε. Μ' ένα σχοινί που το τραβούσε άνοιγε το στόμα της κατσίκας και ταυτόχρονα ο άνθρωπος αυτός προσποιότανε τη γίδα και

διασκέδαζε τους θεατές. Σε ορισμένες περιοχές έλεγαν ότι με τα «μωμοέρια» σατύριζαν το πάθημα του Ηρώδη, ενώ σ' άλλα μέρη πίστευαν ότι μ' αυτά τρομοκρατούσαν κι έδιωχναν τα κακά πνεύματα, που στο Σταυρί τα έλεγαν «μουντζούνας». Για χριστουγεννιάτικο δέντρο στην Οινόη στολίζανε κλαδιά από καρποφόρα δέντρα σε σχήμα σταυρού και τα κρεμούσαν κοντά στο εικονοστάσι.

Στο χωριό Άταλαν του Ακ – Δαγ – Ματέν, κοντά στις άλλες προετοιμασίες, ανασηκόνανε κι ανοίγανε τα μεγάλα, αναποδογυρισμένα κιούπια με τυριά και λιώνανε «τσορτάνε». Τα παιδιά, που γυρνούσαν στα σπίτια για το «θήμισμαν», κρατούσαν μήλο, πάνω στο οποίο ο οικοδεσπότης κάρφωνε ένα νόμισμα. Τους καλικάντζαρους του Δωδεκαημέρου τους φαντάζονταν μαύρους και κακομούτσουνους διαβόλους με ουρά, κέρατα και καμπούρα και για να τα εξουδετερώσουν έστηναν παγίδες στο τζάκι ή το σταύρωναν. Όλα τα κοινωφελή έργα και στο Άταλαν (διδασκτήρια, υδραγωγεία, γέφυρες, εκκλησίες) γίνονταν από δωρεές ξενιτεμένων, οι οποίοι τις μεγάλες γιορτές συνήθως επισκέφτονταν τους τόπους τους. Τα Χριστούγεννα, αντί άλλου χαιρετισμού, έλεγαν «Χριστός ετέχθη» και «Αληθώς ετέχθη». Αυτά θυμίζουν τα δικά μας «Χριστός Ανέστη» και «Αληθώς Ανέστη».

Στην Όλασα τοποθετούσαν σταυρωτά δύο μεγάλα κούτσουρα στο τζάκι, τα έβαζαν φωτιά κι έλεγαν μεταξύ τους οι γείτονες: «Τα καλαντοκούρια καίεις;» Οτιδήποτε φρούτα ή ξηρούς καρπούς πήγαιναν στην εκκλησία, μετά τη σχετική ευχή τα μοίραζαν οι ίδιοι ή οι Επίτροποι κυρίως στα παιδιά. Από τις παρέες που γυρνούσαν στα σπίτια κι έκαναν επισκέψεις και γλέντια, αν έφευγε κανείς αδικαιολόγητα, τον περίμενε μια παράξενη τιμωρία. Πήγαιναν στο σπίτι του, του έκλεβαν δυο - τρεις κότες, τις ψήνανε και κάνανε γλέντι. Στο γλέντι αυτό καλούσαν και τον τιμωρημένο να φάει.

Στη Σινώπη έκαναν τα εξής νηστήσιμα φαγητά: Α) «Τσουλούχο», ένα είδος χοντροκομμένου μακαρονιού. Β) «Αρβιστή»: Κάτι σαν ξερή μακαρίνα (υβριστόν). Γ) «Μισυροφάγι»: Σούπα από σπασμένο καλαμπόκι. Δ) Τουρσιά – όσπρια – πατάτες.

Για χριστουγεννιάτικο δέντρο είχαν ένα κλαδί ελιάς, το οποίο στήριζαν μπήγοντάς το σ' ένα στρογγυλό μεγάλο άσπρο ψωμί, το οποίο στη συνέχεια τοποθετούσαν πάνω σ' ένα τραπέζι. Στο κλαδί τοποθετούσαν ξερά σύκα, μανταρίνια ή και πορτοκάλια. Στη ρίζα του καρπού άφηναν ξηρούς καρπούς. Μερικοί κρεμούσαν και διάφορα στολίδια φερμένα από τη Ρωσία.

Τους καλικάντζαρους τους έλεγαν «καλικάτζαρους».

Το «θήμισμα» για συγκέντρωση χρημάτων το έλεγαν «καλημερίσματα». Δεν έλεγαν κάλαντα σε ποντιακή γλώσσα.

Στην περιοχή της Σεβάστειας και του Καρς με ιδιαίτερη φροντίδα πρόσεχαν την καθαριότητα και το στόλισμα του δωματίου, όπου δέχονταν τις ομάδες που θα έρχονταν για το «θήμισμαν». Στα αρχοντικά μάλιστα σπίτια οι νοικοκυραίοι έβαζαν τα παιδιά να «δευτεροκαλαντιάζνε» (να λένε δεύτερη φορά τα κάλαντα) δίνοντάς τους χρήματα. Εκείνα έψελναν διάφορους ύμνους, ένας απ' τους οποίους ήταν στην τουρκική γλώσσα.

Αξίζει να αναφέρουμε ότι το έθιμο του «θημίσματος» το κληρονόμησαν και οι κάτοικοι ενός τουρκικού χωριού. Έβαζαν αναμμένες λαμπάδες μέσα σε φαναράκια και γυρνούσαν τα ελληνικά χωριά ψέλνοντας το «Χριστός γεννάται...», ίσως γιατί ήταν για κείνους κερδοφόρο έθιμο, αφού οι Έλληνες έδιναν και σ' αυτούς χρήματα.

Τα Ποντιόπουλα που «θήμιζαν» κρατούσαν λαμπάδα και εικόνα της Γεννήσεως του Χριστού και οι νοικοκύρηδες τους έδιναν ξηρούς καρπούς. Σε ομάδες ηλικιωμένων έδιναν και κανένα μαντήλι εκτός από χρήματα.

γ) Χριστουγεννιάτικο τραπέζι.

Κάθε σπίτι είχε κι ένα γουρούνι. Την παραμονή των Χριστουγέννων το έσφαζαν και με το κρέας του έφτιαχναν «γαβουρμά» και «τσιλγάνια», όπως τα λένε στα ποντιακά. Το λίπος του γουρουνιού το λιώνανε και το χρησιμοποιούσανε στις πίτες και τα φαγητά. Φτιάχνανε ακόμη τσουρέκια στο φούρνο, που έμοιαζαν με πίτες. Τα παιδιά έψελναν τα ποντιακά κάλαντα και τους έδιναν, αντί για λεφτά, ξηρούς καρπούς, ξερά σύκα και κερατούτσες που έμοιαζαν με φασόλια, αλλά ήταν γλυκές.

Την πρώτη μέρα των Χριστουγέννων, μετά την εκκλησία, τρώγανε όλοι μαζί στο τραπέζι πατσά. Ένα άλλο έθιμο ήταν η προσφορά δώρων στα παιδιά από το νονό τους. Πολλές φορές γινόταν το αντίθετο - ο βαφτισμιός πρόσφερε δώρα στο νονό του και αυτό λεγόταν «καλαντίασμα».

Σε άλλα μέρη οι Πόντιοι παραμονές Χριστουγέννων μαζεύονταν στην πλατεία και αποφάσιζαν για το γιορτινό τραπέζι. Ο καθένας αποφάσιζε τι ζώο θα σφάξει. Άλλος ένα γουρούνι, άλλος μοσχάρι, άλλος κουνέλι κ.α. Οι γυναίκες αποφάσιζαν να πάνε στην αγορά και να ψωνίσουν διάφορα λαχανικά και φρούτα.

Σαν έφταναν τα Χριστούγεννα, όλοι οι χωριανοί ετοιμάζαν τα τραπέζια τους στην πλατεία. Οι γυναίκες τακτοποιούσαν τα ψητά και όλοι έτρωγαν κι έπιναν διασκεδάζοντας χαρούμενοι και ξεχνώντας κάθε λύπη και στεναχώρια.

δ) Αγιασμός – Ξόρκια.

Οι Πόντιοι πίστευαν ότι, ειδικά τη νύχτα που γεννιέται ο Χριστός, κακά πνεύματα εγκαθίστανται στις βρύσες, στις δεξαμενές και στα πηγάδια, για να φέρουν περισπασμό στη χαρά των πιστών στο κοσμοσωτήριο αυτό γεγονός. Γι' αυτό το λόγο τα ξημερώματα των Χριστουγέννων αγίαζαν ή μάλλον εξόρκιζαν τα μέρη αυτά, για να διώξουν τα κακά πνεύματα. Πίστευαν ότι μετά τον εξορκισμό αυτόν τα κακά πνεύματα, μην έχοντας πια τόπο για μόνιμη εγκατάσταση, αναγκαστικά θα περιπλανιόνταν όλο το δωδεκάημερο, από τα Χριστούγεννα μέχρι τα Φώτα, οπότε και θα εξαφανίζονταν με τον αγιασμό των υδάτων τα Θεοφάνεια. Ο εξορκισμός γινόταν από μεμονωμένα άτομα κάθε γειτονιάς, τα οποία ξόρκιζαν για λογαριασμό όλων.

Κατά τη διάρκεια του δωδεκαήμερου αυτού δεν έβγαιναν από τα σπίτια τους μετά τη δύση του ηλίου, από φόβο μήπως, όταν επέστρεφαν, τους ακολουθούσαν τα κακά πνεύματα με μορφή καλικαντζάρων κι έμπαιναν κι αυτά μέσα. Για να αποκλείσουν την περίπτωση να μπουν οι καλικαντζαροι από την καπνοδόχο, κρεμούσαν έναν σταυρό ή και άλλο αντικείμενο κάθετα προς το τζάκι, το οποία και χρησιμοποιούσαν αργότερα, για να τρομάζουν τα άτακτα παιδιά. Ήταν κάτι σαν «μπαμπούλας». Στα ποντιακά το αντικείμενο αυτό λεγόταν «Κουκουράς».

Παραλλαγή του έθιμου του αγιασμού των υδάτων είναι το ρίξιμο του Σταυρού σήμερα στη θάλασσα ή σε δεξαμενές.

ε) Το Καλάντισμα.

Ήταν έθιμο της παραμονής των Χριστουγέννων. Σηκώνονταν τη νύχτα γυναίκες, αγόρια και κορίτσια και πήγαιναν στη βρύση και την καλάντιζαν. Άφηναν δίπλα της ένα κλαδί ελιάς, ψημένο στάρι, αλάτι και μετά έπαιρναν νερό. Στη Σαμψούντα και στην ευρύτερη περιοχή της πρόσθεταν και χριστουγεννιάτικα κουλούρια. Τη νύχτα της παραμονής των Χριστουγέννων σε πολλές πόλεις και περιοχές τη θεωρούσαν γούρικη νύχτα και γι' αυτό οι νιόπαντρες που δεν είχαν παιδιά έκαναν διάφορα μάγια εκείνη τη νύχτα, για ν' αποκτήσουν γονιμότητα. Σε ορισμένα χωριά του Πόντου χτυπούσαν στην κοιλιά ελαφρά τη νιόπαντρη με μια βέργα, για να μπορέσει να τεκνοποιήσει. Πίστευαν ότι το κλαδί της βέργας έκρυβε μέσα του γονιμοποιό δύναμη.

III. Έθιμα της Πρωτοχρονιάς.

Πολλά πρωτοχρονιάτικα έθιμα στον Πόντο ήταν κοινά σε όλες τις περιοχές: Τα κάλαντα, το τραπέζι της παραμονής, το καλαντίαμαν, το καλαντόνερον, τα μωμοέρια, το ποδαρικόν – προλήψεις, επισκέψεις, φαγητά, οι ευχές, γνωστά κι επαναλαμβανόμενα σ' όλο τον Πόντο. Συνηθισμένα κάλαντα ήταν: «Αρχιμηνιά κι αρχιχροινιά κι αρχή καλός μας χρόνος...»

α) Μια αυτοσχέδια θεατρική παράσταση την Πρωτοχρονιά.

Το «Αγρεγιδόπο» ήταν ένα πρωτοχρονιάτικο έθιμο, το οποίο περιλάμβανε παράσταση με πρωταγωνιστή τον Χούσπο, όπως και στο αντίστοιχο έθιμο των Χριστουγέννων. Ο θίασος αυτήν τη φορά είχε λιγότερα μέλη και το σενάριο της παράστασης ήταν λιγότερο εντυπωσιακό. Γύριζαν την παραμονή της πρωτοχρονιάς με τη σειρά όλα τα σπίτια κι έψελναν με την απαραίτητη λύρα «Τα Κάλαντα» με το Αρχιμηνιά κι Αρχιχροινιά ή το Άη Βασίλης έρχεται κι ευχόταν το «Νέον έτος αίσιον κι ευτυχές».

Τον Χούσπο τον ακολουθούσαν δυο ζώα, το ένα «αγρεγιδόπο» και το άλλο ήμερο κουταβάκι. Τα δύο αυτά ζώα τα παρίσταναν δύο πρόσωπα κατάλληλα μεταμφιεσμένα, που ήταν σκεπασμένα με σεντόνια και κρατούσαν έξω απ' αυτά ομοιώματα των ζώων καλοφτιαγμένα, για να εντυπωσιάσουν τους θεατές. Εκείνος που παρίστανε το «αγρεγιδόπο» έφερνε στη μέση του κουδούνια μικρά, που με το κουδούνισμά τους έδιναν την εντύπωση ολόκληρης συναυλίας. Ο Χούσπος είχε την ίδια μεταμφίηση με τον χριστουγεννιάτικο, με μόνη διαφορά ότι αντί για ξίφος κρατούσε ξύλινο ραβδί και αντί κουδούνια στη μέση είχε χάλκινα μεγάλα «κελέκια». Συναντούσε κι αυτός τις ίδιες δυσκολίες στην προσπάθειά του να πάρει άδεια διανυκτέρευσης με τα ζώα του. Μόλις το κατάφερνε, γεμάτος χαρά φώναζε πρώτο το αγρεγιδόπο στη γλώσσα που καταλάβαινε: «Τζιτζ! Τζιτζ!». Εκείνο βελάζοντας έφτανε στον οικοδεσπότη και στην άλλη παρέα. Μόλις όμως τους αντίκρυζε, οπισθοχωρούσε έντρομο είτε γιατί δεν τους γνώριζε είτε γιατί φοβόταν τους ανθρώπους. Ο Χούσπος το καθησύχαζε με κάτι λόγια που οι άλλοι δεν καταλάβαιναν. Κατόπι φώναζε το σκυλάκι, το οποίο χαϊδευόταν στο αγρεγιδόπο, αλλά κι εκείνο ανταπέδιδε τις θωπιές του.

Αυτή η συμφιλίωση των δυο ζώων, του άγριου και του ήμερου, ήταν συμβολική. Πιθανόν απεικόνιζε την αναγνώριση της αγιότητας του Μ. Βασιλείου ακόμη και από τα ζώα. Κατά την παράδοση, όταν ο Μ. Βασίλειος περνούσε από άγρια δάση και βουνά, όλα τα ζώα, ήμερα και άγρια, υποτάσσονταν στο πρόσταγμα του και συμφιλιώνονταν. Επίσης συμβόλιζε την αγάπη μεταξύ των ανθρώπων, ανεξάρτητα από φυλή, θρησκεία και χρώμα, δηλαδή το «επί γης ειρήνη εν ανθρώποις ευδοκία».

Μετά τη συμφιλίωση των δυο ζώων, υπό τους ήχους του οργανοπαίχτη, ο Χούσπος ρωτούσε κατά τη διάρκεια του χορού τον σπιτονοικοκύρη πως του φαίνεται ο χορός. Μεταξύ τους λάμβανε χώρα ο παρακάτω διάλογος:

-«Μου φαίνεται πολύ καλός κι ωραίος», απαντούσε ο σπιτονοικοκύρης.

-«Μήπως παρατηρείς τίποτα άξιο προσοχής στο χορό αυτό;»

-«Ναι, θαυμάζω τα δύο ζώα, άγριο και ήμερο, που συμφιλιωμένα χορεύουν σαν δυο καλοί φίλοι».

-«Έχεις παιδιά, που ζουν κι αυτά μαζί αγαπημένα;»

-«Παππούλη, έχω, αλλά δυστυχώς δεν ζουν μαζί. Μάλωσαν και χώρισαν».

-«Α τότε δεν θα τα ανέθρεψες καλά, σύμφωνα με τις εντολές που μας διδάσκει η Γραφή. Τα παιδιά χρειάζονται διαπαιδαγώγηση χριστιανική. Είναι απαραίτητο τα παιδιά να τα μάθεις να σέβονται και να αγαπούν τους συνανθρώπους τους».

Ξαφνικά ο Χούσπος διέκοπτε τη συζήτηση, καταλαβαίνοντας πως άργησε πολύ, καθώς είχε να πάει και σε άλλα σπίτια. Έτσι, λέγοντας «Χρόνια πολλά», ξεκινούσαν να φύγουν, ενώ ο οργανοπαίχτης έπαιζε το «αχπαστικό» (=το ξεκίνημα).

Το ίδιο έθιμο, με μικρές παραλλαγές, ίσχυε και στους τουρκόφωνους Έλληνες, τους Καραμανλήδες, με το «Κετσιτσιούκ» (Κατσικάκι), με γιατροσόφια και με σκοπό να προσφέρουν παράλληλα με τα ηθικά διδάγματα και γέλιο και ψυχαγωγία.

β) Το Καλάντισμα.

Όπως και τα Χριστούγεννα, έτσι και την Πρωτοχρονιά στα χωριά του Πόντου υπήρχε και το έθιμο του καλαντίσματος με το κάλαντο, που ήταν και το σπουδαιότερο.

Τα παιδιά κρατούσαν στο ένα χέρι το κάλαντο και στο άλλο φαναράκι και γυρνούσαν από σπίτι σε σπίτι. Εκείνοι που δέχονταν στο σπίτι τους το θίασο με το «Αγρεγιδόπο» κοίταζαν κάθε τόσο τις καπνοδόχους των σπιτιών τους, από τις οποίες τα παιδιά κατέβαζαν το κάλαντο. Μπορεί ακόμη να το κατέβαζαν από τους φεγγίτες, που είχε κάθε σπίτι στη μέση της στέγης του για το καλάντισμα. Το κάλαντο αυτό είχε στη μέση ένα μήλο, στο οποίο οι νοικοκυραίοι κάρφωναν ένα νόμισμα, γρόσι ή δεκάρα. Τότε τα παιδιά τραβούσαν προς τα πάνω το κάλαντο και όσοι βρίσκονταν στο σπίτι εύχονταν «Κάλαντα καλός καιρός, πάντα και του χρόνου».

Το έθιμο αυτό διατηρούνταν ζωηρά στα χωριά που τα σπίτια ήταν χαμηλά κι έτσι ήταν εύκολο για τα παιδιά να σκαρφαλώσουν στις στέγες τους. Ωστόσο και στα χωριά, όταν άρχισαν να κτίζονται μονώροφα και διώροφα σπίτια, ψηλότερα από τα ισόγεια, το έθιμο έχασε πια την παλιά του ένταση κι άρχισε να ατονεί. Επομένως η πρόοδος και η εξέλιξη συντελούν αποφασιστικά στην αλλαγή των ηθών και των εθίμων.

γ) Το Καλαντόνερο.

Την παραμονή της Πρωτοχρονιάς και μετά τα μεσάνυχτα από κάθε σπίτι πήγαινε ένα πρόσωπο, κατά προτίμηση κοπέλα, με διάφορα νωπά ή ξηρά φρούτα, ακόμη και με φαγώσιμα και χρήματα και δώριζε τη βρύση (εκαλαντίαζαν το πεγάδ'). Όταν άφηνε τα δώρα του ο δωρητής, έπαιρνε κάτι απ' ό,τι εύρισκε, καθώς και νερό πρωτοχρονιάτικο – «καλαντόνερο». Έπιναν οι κοπέλες και όλοι στο σπίτι τους. Ράντιζαν μ' αυτό το σπίτι, έβρεχαν τα μαλλιά τους ή λούζονταν. Με το καλαντόνερο έκαναν προζύμι και μ' αυτό ζύμωναν όλη τη χρονιά (Μούζενα). Στα Σούρμενα καλαντιάζοντας τη βρύση έλεγαν «Κάλαντα – κάλαντα, καλώς τον καλαντάριν και χρόνια πολλά».

δ) Άλλα πρωτοχρονιάτικα έθιμα.

Το βράδυ της Πρωτοχρονιάς έβαζαν στο τζάκι να καίγεται ένα μεγάλο κούτσουρο, γιατί πίστευαν ότι η φωτιά διώχνει τα δαιμόνια που προσπαθούσαν να μουν από την καπνοδόχο. Το κούτσουρο αυτό αντικαθιστούσε τη βασιλόπιτα και είχε μέσα του μια δεκάρα. Έπειτα ο οικογενειάρχης ανακάτευε φουντούκια με νομίσματα και τα πετούσε ψηλά τρεις φορές λέγοντας ευχές για τη νέα χρονιά. Ξημέρωμα Πρωτοχρονιάς πήγαιναν οι χωριανοί στη βρύση του χωριού κι άφηναν εκεί τσουρέκια, γλυκίσματα, φρούτα κι έπαιρναν νερό (το οποίο το θεωρούσαν αγιασμένο) για να ραντίσουν το σπίτι. Μετά έσπαζαν στην πόρτα του σπιτιού ένα ρόδι για γούρι.

Σε άλλα μέρη αντικαθιστούσαν ως εξής τη βασιλόπιτα: Κάθε οικογένεια έπαιρνε από ένα κυδώνι και το έκοβε σε τόσα κομμάτια, όσα ήταν και τα μέλη της οικογένειας. Μετά έβαζαν μια δραχμή μέσα σ' ένα κομμάτι, τύλιγαν όλα τα κομμάτια

με μια πετσέτα και τα ανακάτευαν. Καθένας διάλεγε από ένα και σε όποιον τύχαινε η δραχμή, αυτός μετά έπρεπε να σηκωθεί τα χαράματα, να πάρει μια κανάτα και να πάει κάτω στην πλατεία να τη γεμίσει με νερό. Με λίγο απ' αυτό το νερό θα πότιζε τα ζώα και με το υπόλοιπο τα μέλη της οικογένειας θα πλένονταν και θα έπιναν. Όλα αυτά τα έθιμα είχαν σαν αποτέλεσμα τα μέλη της οικογένειας να είναι πάντα δεμένα μεταξύ τους.

IV. Έθιμα των Θεοφανείων.

α) Πίστη στην ύπαρξη των Καλικαντζάρων.

Πολλοί θρύλοι και παραδόσεις, καθώς και έθιμα, είναι συνδεδεμένα με την εορτή των Φώτων από τους χριστιανούς του ποντιακού – μικρασιατικού, καθώς και του ηπειρωτικού ελληνισμού.

Στον Πόντο και γενικότερα στον μικρασιατικό χώρο πίστευαν στην ύπαρξη των Καλικαντζάρων, που εξαφανίζονταν με τον αγιασμό των υδάτων τα Φώτα, για να εμφανιστούν πάλι τον επόμενο χρόνο.

Ακόμη και σήμερα, που ο άνεμος της προόδου άλλαξε πολλά σε άλλους τομείς της δραστηριότητας του ανθρώπου, επικρατεί το παλιό έθιμο την Παραμονή των Φώτων να ψάλουν τα παιδιά τα κάλαντα: «Ήρθανε τα Φώτα και φωτισμός κι η χαρά μεγάλη κι αγιασμός...». Ανήμερα των Φώτων έψαλαν: «Ήρθανε τα Φώτα κι οι φωτισμοί, ήρθαν κι οι παπάδες κι αγιασμοί...Ήρθε κι η Κυρά μας η Παναγιά...».

Υπήρχαν πολλές παραλλαγές κατά τόπους. Τηρούσαν ακόμη το έθιμο του αγιασμού των σπιτιών από τους παπάδες. Κι αυτό είναι πολύ παλιό έθιμο, όπως και το ρίξιμο του Σταυρού στη θάλασσα ή σε δεξαμενή, για να αγιασθούν τα νερά και να φύγουν τα δαιμονικά. Αν οι κολουμβητές, που βουτούσαν στα νερά, για να βρουν τον Σταυρό, δεν τον εύρισκαν, ο λαός πίστευε ότι κάποιο μεγάλο κακό θα συμβεί στον τόπο. Μάλιστα οι παλιότεροι διηγούνταν πολλά για τις περιπτώσεις αυτές.

Οι αγροτικοί πληθυσμοί έπαιρναν αγιασμό, όπως γίνεται και σήμερα, για να ρίξουν στα σπίτια και στα χωράφια, για να τα ευλογήσουν και να αυξηθεί έτσι η σοδειά.

Οι παλιότεροι δεν πίστευαν μόνο ότι υπάρχουν στη στεριά καλικάντζαροι με δράση στα σπίτια κατά το δωδεκάημερο των Χριστουγέννων, αλλά ότι υπήρχαν και στην ύπαιθρο με άλλες μορφές, όπως Γοργόνες, Ανασκελάδες, Δράκοι, Λάμιες και Νεράιδες.

Οι Ανασκελάδες ή Αζουμπάδες, όπως λέγονταν αλλού, ήταν δαίμονες που εμφανίζονταν τη νύχτα με μορφή γαϊδάρου. Αν κάποιος διαβάτης έβλεπε κάποιον απ' αυτούς, τον έπαιρνε για συνηθισμένο ζώο και τον καβαλούσε, εκείνος τον γκρέμιζε από πάνω του και τον κλωτσούσε. Εύκολα αναγνωρίζουμε εδώ μια εξήγηση που έδιναν οι απλοϊκοί άνθρωποι στη συμπεριφορά των ατίθασων ζώων. Πίστευαν επίσης ότι υπάρχουν δαιμονικά στα κοπάδια από γιδοπρόβατα και παρασέρνουν τους βοσκούς σε μέρη απόκρημνα και δύσβατα για να γκρεμιστούν. Κι εδώ θα μπορούσαμε να αναγνωρίσουμε μια εξήγηση για την εξαφάνιση κάποιων ανθρώπων. Επίσης αναφέρονται στις παραδόσεις δράκοι και άλλα παρόμοια.

Όλα αυτά τα φανταστικά δαιμόνια που και διάφοροι ζωγράφοι ή και αγιογράφοι τα ζωγράφιζαν στους πίνακές τους (π.χ. η εικόνα που παρουσιάζει τον Άγιο Γεώργιο να σκοτώνει το δράκο) και παρουσίαζαν αληθοφάνεια, με τον αγιασμό των Φώτων στα σπίτια και στα νερά εξαφανίζονταν.

Φαίνεται ότι ο θρύλος των Καλικάντζαρων ήταν γενικός σ' ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο. Διαφορά υπήρχε μόνο στη μορφή τους, ενώ κοινό χαρακτηριστικό

τους ήταν η ασχήμια. Περιγράφονταν ή απεικονίζονταν κακομούτσουνοι, ισχυνοί, με διάφορα σωματικά ελαττώματα, στραβοί, κουτσοί, μονοπόδαροι, κοντόσωμοι και με κέρατα. Αλλού τους φαντάζονταν μακρυμάλλιδες, με κόκκινα κι άγρια μάτια, με χέρια πιθήκου, με μακριά νύχια, με πόδια γαϊδάρου κλπ. Παρά την εμφάνισή τους όμως, τους φαντάζονταν ακαταμάχητους κι επικίνδυνους. Θεωρούσαν πως είναι ευκίνητοι, πως αναρριχώνται στους τοίχους, περπατούν αθόρυβα σαν γάτες, περνούν από καπνοδόχους, τρώνε σκουλήκια, βατράχια, φίδια και άλλα ερπετά κι έντομα που οι άνθρωποι θα αηδίαζαν. Ωστόσο πίστευαν πως τους άρεσε και το χοιρινό κρέας, τα χαρούπια και τα λουκάνικα. Όταν δεν είχαν τι να κάνουν, χόρευαν τον χορό των Καλικάντζαρων.

Στην κυρίως Ελλάδα πίστευαν ότι υπάρχουν και γυναίκες Καλικαντζαρίνες, τις οποίες οι παλιοί Αθηναίοι αποκαλούσαν «Καλοκυράδες», οι Θεσσαλοί «Τζόγες» και οι Κωνσταντινουπολίτες «Βερβελούδες». Ακόμη στη Σκιάθo πίστευαν ότι οι Καλικάντζαροι έρχονται με πλοία από μακριά και ότι αρχηγός τους ήταν ο πιο άσχημος και κουτσός, τον οποίο στην Κωνσταντινούπολη ονόμαζαν «Μανδρούκο».

β) Άλλα έθιμα των Θεοφανείων.

Στην Ίμερα, μια εύανδρη και φιλόξενη περιοχή, διατηρούσαν με θεοσέβεια τα πατροπαράδοτα ήθη και έθιμα. Εκεί η τελετή της κατάδυσης του Σταυρού, επειδή το ποτάμι ήταν μακριά και έκανε πολύ κρύο, γινότανε μέσα στην εκκλησία. Όταν όμως με τη δωρεά του ευεργέτη Γ. Κόρσαβα έγινε συστηματική υδραυλική εγκατάσταση και κτίστηκαν βρύσες και γούρνες στην αγορά (σ' αργαστέρια) και στο σχολείο, από τότε (στα τελευταία χρόνια) η τελετή της κατάδυσης γινόταν στα «πεγάδια» της αγοράς, δηλαδή τον σταυρό τον έριχνε ο παπάς μέσα στη γούρνα (γουρνίν) απ' όπου δεν το έπαιρναν μεγάλοι, αλλά παιδιά της ενορίας. Η ομάδα αυτή των παιδιών που έβγαζε το σταυρό «ασό γουρνίν» αυτή γυρνούσε με τον παπά σ' όλα τα σπίτια της ενορίας κι έπαιρνε το μερίδιό της από τις εισπράξεις, όπως και ο παπάς. Πολλές φορές η πομπή της ενορίας του Αγίου Γεωργίου συναντιόταν με την πομπή της ενορίας Ζιτράντων, γιατί και οι δυο ενορίες εκεί «σα πεγάδια» έκαναν την κατάδυση του Σταυρού. Όταν πια, στα προ του ξεριζωμού χρόνια, η Ίμερα έγινε μονοκλήσι (δηλαδή με μία ενορία με καθολικό ναό την Κοίμηση της Θεοτόκου) η τελετή της κατάδυσης γινόταν απ' όλο το χωριό με λαμπρότητα.

Την ώρα που ο παπάς διάβαζε τις ευχές του Μ. Αγιασμού μέσα στην εκκλησία, οι πιστοί με αγωνία περίμεναν να πάρουν αγιασμό. Παρχάτσια, ποτήρια, κουκουμόπα, ποτηρόπα και άνθρωποι συνοστίζονταν και σπρώχνονταν ποιος θα πρωτοπάρει αγιασμό. Ο συνωστισμός ήταν μεγαλύτερος ακόμη κι από εκείνον που γινόταν το Μ. Σάββατο, την ώρα που ο ιερέας από την ωραία πύλη έψαλλε το «Δεύτε λάβετε φως...».

Την παραμονή γυρνούσαν στα σπίτια παρέες και έψαλαν τα κάλαντα: «Σήμερα τα φώτα και φωτισμός και χαρά μεγάλη και Αγιασμός...». Στα Κωτύωρα, την Οινόη και στα Σούρμενα ψάλανε το πρωτότυπο και αξιόλογο λαϊκό και λόγιο δημιούργημα με ακροστιχίδα: «Από της ερήμου ο Πρόδρομος ήλθε να βαπτίσει τον Κύριον...».

Οι κάτοικοι της Ίμερας είχαν απεριόριστη πίστη στην αγιαστική δύναμη του Σταυρού και του αγιασμού. Αυτή η πίστη και πεποίθησή τους στην ιαματική δύναμη του Μεγάλου Αγιασμού τους έκανε να κρατούν όλο το χρόνο αγιασμό για «φαρμακόλυτρο». Σε ώρα ανάγκης έδιναν μερικές γουλιές αγιασμό σε επίτοκες – λεχώνες, ετοιμοθάνατους και «σ' αχπάραγμαν», «σ' ομματόπονον» κ.α. Εξάλλου με τον αγιασμό έκαναν τον καθαρό, την απολύμανση των οικιακών σκευών, τα οποία θεωρούνταν μαγαρισμένα από οποιαδήποτε αιτία (Γλύψιμό τους από σκυλί, γάτα κ.τ.λ.).

Άλλοι από τους κατοίκους της Ίμερας είχαν τη γνώμη ότι ο Μ. Αγιασμός είναι μόνο της κυριώνυμης ημέρας και άλλοι το αντίθετο. Τα κτήματά τους (χωράφι, κεπία, μαντρία, αχερώνια κλπ) τα ράντιζαν την παραμονή ή και ανήμερα προπαντός.

Την παραμονή των Θεοφανείων ράντιζαν τα χωράφια με αγιασμό ψάλλοντας το «Εν Ιορδάνη βαπτιζομένου σου, Κύριε...». Ακόμη άναβαν κεριά στα σπίτια τους αναφέροντας τα ονόματα των νεκρών συγγενών τους. Αυτό το έκαναν, γιατί πίστευαν πως οι νεκροί έλεγαν: «Τα Φώτα θέλω το κεριό σ' και τη ψυχού κοκκία και τη Μεγάλ' Παρασκευήν έναν μαντήλιν δάκρυα».

Η πίστη στην ύπαρξη των Καλικαντζάρων υπήρχε και στην Ίμερα. Εκεί τους έλεγαν «μαϊσάδες» και πίστευαν πως φεύγουν με το φώτισμα και ράντισμα του Αγιασμού.

Άλλο έθιμο ήταν το «Φωτοκέρι». Ανήμερα των Φώτων οι πιστοί στην Εκκλησία κρατούσαν κεριό ή λαμπάδα αναμμένη. Το κεριό αναμμένο το έφερναν στο σπίτι (όπως και το Πάσχα) και το έσβηναν μέσα στον αγιασμό. Αυτό είναι το «φωτοκέρ'». Το φύλαγαν στο εικονοστάσι ή το είχαν επάνω τους και το θεωρούσαν φυλαχτό και διώκτη των δαιμονικών. Με το φωτοκέρι άναβαν και την καντήλα.

Τα παραπάνω έθιμα των Θεοφανείων και της παραμονής τα διατηρούν οι περισσότεροι Ίμεραίοι του Πανοράματος, της Καλαμαριάς, της Νεαπόλεως και Πεπονιάς Κοζάνης, του Σάλτικη και Τοξοτών Ξάνθης, του συνοικισμού Χαριλάου της Θεσσαλονίκης και της λεκάνης της Καβάλας.

V. Έθιμα της Σαρακοστής και του Πάσχα.

α) Λαμπροήμερα.

Κάθε φορά που γιορταζόταν το Πάσχα στον Πόντο η ανάμνηση της Ανάστασης του Χριστού φούντωνε στις καρδιές των σκλαβωμένων Ποντίων την ελπίδα για την ανάσταση και του Γένους, για την εθνική απελευθέρωση.

Η γιορτή αυτή ξυπνούσε και ζωντάνευε την ανθρωπιά κι έφερνε τους ανθρώπους πιο κοντά. Εντελώς αθόρυβα η αγάπη έμπαινε στην υπηρεσία του αδύναμου ανθρώπου. Η συγγνώμη και η συμφιλίωση ήταν χαρακτηριστικό έθιμο της Λαμπρής κοντά στον εκκλησιασμό, τη μετάληψη, το τσουγκρισμα, την αγάπη, την αναστάσιμη χαρά. Χαρά έκδηλη ως έθιμο της δεύτερης μέρας του Πάσχα, με λύρα, τραγούδι, χορό και επισκέψεις στα σπίτια και με επικεφαλής τον εφημέριο. Επρόκειτο για επικοινωνία αγάπης και χαράς.

Παρακάτω θα διηγηθούμε δυο συγκλονιστικά περιστατικά, που φανερώνουν πόσο κοντά έφερνε τους ανθρώπους το Πάσχα στον Πόντο και ότι ο εορτασμός του ήταν μια ευκαιρία να φανερωθούν και Τούρκοι που είχαν βαπτιστεί χριστιανοί.

Ένας Τούρκος φούρναρης στην Τραπεζούντα, ο οποίος ωστόσο ήταν κρυπτοχριστιανός, πριν από την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1922 – 1924, μια μέρα έκανε νόημα στο δάσκαλο Ευθυβούλη να τον περιμένει για να πάνε στο σπίτι του φούρναρη μαζί. Ο δάσκαλος ανησύχησε γιατί δεν φαντάστηκε τι θα μπορούσε να θέλει ένας Τούρκος απ' αυτόν. Τον ακολούθησε, λοιπόν, και όταν έφτασαν στο σπίτι του φούρναρη, συνέβη κάτι το απρόσμενο. Οι ένοικοι επιφύλαξαν μια απερίγραπτη υποδοχή στον δάσκαλο, με πλούσιο τραπέζι και πολλή αγάπη. Μετά το τραπέζι μια δεύτερη, μεγαλύτερη έκπληξη περίμενε το δάσκαλο. Τον κατέβασαν στο υπόγειο του σπιτιού κι εκεί υπήρχε μια εκκλησίτσα με κόσμο. Ένας παπάς χωρίς γένια τέλεσε την αναστάσιμη λειτουργία και πολλοί από τους παρόντες κοινώνησαν. Ο δάσκαλος αυτός κρατούσε κρυφό το παραπάνω περιστατικό, όσο ζούσε στην Τραπεζούντα από

φόβο μην το μάθουν οι Τούρκοι μουσουλμάνοι, αλλά, όταν μετά την ανταλλαγή εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα, στη Νεάπολη Κοζάνης, το διηγόταν στους δικούς του.

Το 1969 το Σωματείο «Παναγία Σουμελά» πραγματοποίησε προσκυνηματική εκδρομή στον Πόντο. Μια μέρα μια μικρή ομάδα πήγαινε με ταξί προς την Παναγία Σουμελά από την Τραπεζούντα. Στο δρόμο ο νεαρός Τούρκος ταξιτζής εντελώς αυθόρμητα και απροσδόκητα είπε στη γυναίκα του, την Κασσιανή: «Θεία, εμέν' ς σο σπίτ' ν εμουν Κωστίκα λένε' με...». Ήταν, λοιπόν, ο ταξιτζής βαπτισμένος κρυπτοχριστιανός και βρήκε ευκαιρία να το διακηρύξει, όταν συνάντησε χριστιανούς από την Ελλάδα!

β) Τα έθιμα που τηρούνταν από την αρχή της Σαρακοστής μέχρι την Κυριακή του Πάσχα.

Η νηστεία της Μεγάλης Σαρακοστής ξεκινούσε την Καθαρή Δευτέρα. Από το προηγούμενο βράδυ τα παιδιά φιλούσαν το χέρι του παππού, της γιαγιάς, του μπαμπά και της μαμάς. Αγκαλιάζονταν τα αδέρφια και φιλιόνταν. Την ημέρα της Καθαρής Δευτέρας οι πιστοί ξεκινούσαν τη νηστεία, την οποία, αν αντέχανε, κρατούσαν για 40 μέρες. Μάλιστα τις τρεις πρώτες μέρες προσπαθούσαν να μη φάνε τίποτα ούτε να πιουν νερό. Τη Σαρακοστή τα καφενεία ήταν ανοιχτά, ο κόσμος πήγαινε, αλλά δεν χόρευε κανένας. Κάθε Παρασκευή πήγαιναν στην εκκλησία στους χαιρετισμούς. Όταν πλησίαζε η Μεγάλη Εβδομάδα, σκουπίζανε τα σπίτια, τις αυλές και όλο το χωριό. Το Σάββατο του Λαζάρου φτιάχνανε τα κουλούρια που τα έλεγαν «Κερκέλε» και μαζί με άσπρα αυγά τα δίνανε στα παιδιά την Κυριακή των Βαΐων, όταν έψελναν.

Ερχόταν η Μεγάλη Εβδομάδα, κατά τη διάρκεια της οποίας δεν κάνανε δουλειές. Όλη την εβδομάδα πήγαιναν στην εκκλησία. Τη Μεγάλη Πέμπτη ζύμωναν τα ψωμιά, έκαναν τα τσουρέκια και βάφανε τα αυγά. Το βράδυ πήγαιναν στα δώδεκα Ευαγγέλια. Βάζανε σε σακουλάκια διάφορα αντικείμενα και τα πήγαιναν στην εκκλησία να διαβαστούν για το καλό του χρόνου. Τη Μεγάλη Παρασκευή πήγαιναν στην εκκλησία, περνούσανε κάτω από τον επιτάφιο, κοινωνούσανε και μετά, στις 3:00, τρώγανε νερόβραστα φαγητά. Ερχόταν το Μ. Σάββατο και όσοι δεν είχαν ζυμώσει τα τσουρέκια τους μέχρι τότε το έκαναν την ημέρα αυτή. Έσφαζαν αρνιά, κότες, κόκορες, ό,τι διέθετε ο καθένας κι έκαναν τις ετοιμασίες για το Πάσχα. Οι γονείς ψώνιζαν κάποια δώρα για τα παιδιά και αυτά ένιωθαν μεγάλη χαρά.

Το βράδυ της Ανάστασης δεν κοιμόνταν όλη τη νύχτα. Μετά τις 2:00, με το πρώτο λάλημα του πετεινού, χτυπούσε η καμπάνα. Όλο το χωριό πήγαινε στην εκκλησία και προτού ξημερώσει έβγαινε η Ανάσταση. Μετά τις 4:00 γινόταν η λειτουργία. Όποιοι ήθελαν κάθονταν μέχρι το τέλος της και οι άλλοι έφευγαν για τα σπίτια τους. Ο κόσμος είχε μαζί του αυγά, τα τσούγκριζε κι έλεγε το «Χριστός Ανέστη». Το πρωί, μόλις σχολνούσε η εκκλησία, έστρωναν το τραπέζι κι έτρωγαν μέχρι το μεσημέρι. Την πρώτη μέρα του Πάσχα τα καφενεία ήταν κλειστά. Όλοι οι άνθρωποι ήταν έξω από τα σπίτια τους και τσούγκριζανε τα αυγά. Οι μεγάλοι, σε ομάδες 3 – 4 ατόμων πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι μαζί με μια λύρα, χόρευαν, τσούγκριζαν αυγά, τους κερνούσαν ούζο και μετά έφευγαν. Στις 12 το μεσημέρι ερχόταν η δεύτερη Ανάσταση και ο κόσμος πήγαινε και πάλι στην εκκλησία. Μετά όλο το χωριό μαζευόταν στην κεντρική πλατεία ή μπροστά στο σχολείο, κάποιος έπαιζε γκάιντα και όλο το χωριό χόρευε με όσο περισσότερη ζωντάνια μπορούσε, αφού είχε προηγηθεί η σαρακονηήμερη νηστεία, στη διάρκεια της οποίας δεν χόρευε κανένας. Τα παιδιά έπαιζαν κυλώντας τα αυγά τους και όποιο είχε το πιο γερό αυγό και έσπαζε τα αυγά των άλλων τους τα έπαιρνε.

γ) Οι αντιδράσεις των τουρκικών αρχών στα πασχαλιάτικα έθιμα των Ποντίων.

Το Πάσχα γιορταζόταν στον Πόντο μεγαλόπρεπα και πανηγυρικά. Το ίδιο και σε ολόκληρη τη Μ. Ασία. Τηρούνταν το τυπικό και όλες οι καθιερωμένες τελετές της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Ο υπόδουλος Ελληνισμός τελούσε υπό την κυριαρχία των Τούρκων, έθνους αλλόφυλου, αλλόθρησκου και φανατισμένου. Παρόλα αυτά οι χριστιανοί, ακόμη και κάτω από τις συνθήκες αυτές, το Πάσχα εκδήλωναν τα θρησκευτικά συναισθήματά τους χωρίς ενδοιασμό και φόβο, απεριόριστα, κι εκτελούσαν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα σαν να ήταν ένας λαός κυρίαρχος και ελεύθερος.

Πρέπει εδώ να τονίσουμε ότι οι Τούρκοι, ιδίως τα τελευταία χρόνια πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν έφερναν κανένα εμπόδιο στους χριστιανούς στην άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων. Σέβονταν τις ξένες θρησκείες και προπαντός τη θρησκεία του Χριστού. Εξάλλου το ιερό τους βιβλίο, το Κοράνι, ορίζει να μη μεταβάλλουν κανέναν χριστιανό σε μουσουλμάνο με τη βία. Οι Τούρκοι τιμούσαν ιδιαίτερα το Πάσχα των Χριστιανών, την Ανάσταση. Αυτό οφειλόταν και στο ότι οι Τούρκοι σαν Μωαμεθανοί πίστευαν στη Δευτέρα Παρουσία. Πίστευαν μάλιστα ότι θα κατέβει ο Χριστός στη Δαμασκό σε συγκεκριμένο τζαμί και, χρησιμοποιώντας σαν εξέδρα τον μιναρέ του, θα κρίνει ζώντες και νεκρούς, δίκαιους και άδικους και θα χωρίσει τα πρόβατα από τα κατσίκια.

Το τριήμερο του Πάσχα γίνονταν χοροί στις πλατείες και τα αλώνια και τσούγκριζαν αβγά βαμμένα και άβαφα. Συγκεντρώνονταν κοφίνια ολόκληρα με αυγά και γινόταν ολόκληρο πανηγύρι με πολλούς θεατές. Στο τέλος, αυτός του οποίου το αυγό έμενε άσπαστο, τα κέρδιζε όλα. Το τσούγκρισμα συνεχιζόταν επί τρεις μέρες.

Στα χωριά της Σαμψούντας και ιδιαίτερα στις περιοχές Τσιγκίρ και Τσαρτσαμπά κυλούσαν αβγά σαν μπίλιες και όποιος τα πετύχαινε κέρδιζε.

Ακόμα ρίχνονταν πυροβολισμοί με κάθε είδους όπλα, καθώς και πυροτεχνήματα. Αξιοσημείωτο είναι ότι όλες αυτές οι ένοπλες εκδηλώσεις των Χριστιανών δεν απαγορεύονταν από τις τουρκικές αρχές. Επιτρέπονταν σιωπηρά, κάτι που αποδεικνύει την ανεξιθρησκεία και ανεκτικότητα των Τούρκων. Δεν παρεμβάλλονταν εμπόδια στην εκτέλεση των θρησκευτικών καθηκόντων των χριστιανών, παρά μόνο σε έκρυθμες καταστάσεις, όπως τις ένοπλες συγκρούσεις της Ελλάδας με την Τουρκία (Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897, βαλκανικοί πόλεμοι, α' παγκόσμιος πόλεμος).

Οι εθιμοτυπικοί πυροβολισμοί δεν είχαν την ίδια έκταση με αυτή των χωριών. Δεν θεωρούνταν πρόπον μπροστά στα μάτια των Αρχών του τόπου να παραβιάζουν κατάφορα, προκλητικά τις αστυνομικές διατάξεις που απαγόρευαν την οπλοφορία και τους πυροβολισμούς. Και αυτό γινόταν αυτόβουλα, χωρίς καμιά εξωτερική παρέμβαση, ίσως όμως από ενδόμυχο φόβο, σύνεση και προνοητικότητα.

Η λειτουργία της Αναστάσεως γινόταν τα ξημερώματα κι αυτό από λόγους προνοίας και φόβου των Τούρκων.

VI. Έθιμα της Αποκριάς

α) Οι μεταμφιέσεις των παιδιών.

Στα παλιά τα χρόνια τα παιδιά και οι νέοι του χωριού ντύνονταν καρναβάλια μόνο το τελευταίο Σαββατοκύριακο του Τριωδίου, δηλαδή της Τυροφάγου και όχι όλες τις μέρες του Τριωδίου, όπως σήμερα. Οι στολές των παιδιών ήταν απλές. Φορούσαν ανάποδα παλιά ρούχα των παππούδων τους και των γιαγιάδων τους, σκέπαζαν το πρόσωπό τους μ' ένα σσεμπερί, έπαιρναν μια κουδούνα ή μια βέργα και λύρα μαζί

τους και γυρνούσαν στους δρόμους και στα σπίτια του χωριού χορεύοντας, τραγουδώντας και φωνάζοντας.

Πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι και χόρευαν με συνοδεία της λύρας, χωρίς όμως να μιλάνε. Οι νοικοκυραίοι προσπαθούσαν να τους αναγνωρίσουν. Αν δεν το κατάφερναν έφευγαν για άλλο σπίτι, ενώ αν αναγνώριζαν κάποιον απ' αυτούς, φανερώνονταν και οι υπόλοιποι. Φεύγοντας τους έδιναν από μια καραμέλα και αυτή ήταν η χαρά των παιδιών.

Αφού γύριζαν όλα τα σπίτια του χωριού, πήγαιναν στο σπίτι της γιαγιάς και του παππού και ζητούσαν συγχώρεση, γιατί την επόμενη μέρα ξεκινούσε η νηστεία της Μεγάλης Σαρακοστής.

β) Γενικός σχολιασμός του εθίμου.

Το καρναβάλι, το μασκάρωμα, δεν έχει καμιά σχέση με τη χριστιανική θρησκεία. Είναι ειδωλολατρικό θρησκευτικό έθιμο και έχει τις ρίζες του στους προ Χριστού χρόνους. Το έθιμο αυτό δεν ήταν εντελώς άγνωστο στον μικρασιατικό και ποντιακό ελληνισμό, αλλά οι στόχοι του και οι επιδιώξεις του ήταν τελείως διαφορετικοί.

Το έθιμο του καρναβαλιού στον Πόντο, όχι σε όλα τα διαμερίσματά του, το τελούσαν τις Αποκριές και συγκεκριμένα την Κυριακή της Τυρινής. Μάλιστα τηρούνταν και στα τουρκόφωνα χωριά, αλλά εκεί κυρίως τα Φώτα.

Το μασκάρωμα ήταν διαδεδομένο στις πόλεις, περιορισμένο όμως, αν όχι άγνωστο, στα χωριά. Οι μασκαρεμένοι νέοι περιέρχονταν στα σπίτια κι εκτός από την αμφίεση φορούσαν και μάσκες, για να μην αναγνωριστούν. Στις επισκέψεις τους στα σπίτια διατηρούσαν τη σοβαρότητά τους, χωρίς όμως να αποκλείεται και η εύθυμη πλευρά με τα αστεία. Οι νοικοκυραίοι τους υποδέχονταν με εγκαρδιότητα και τους φίλευαν διάφορα ποτά και γλυκίσματα. Οι επισκέψεις αυτές των μασκοφόρων γίνονταν κυρίως σε σπίτια υποψηφίων νυφών και ανάμεσα στους επισκέπτες βρισκόταν και ο υποψήφιος γαμπρός. Έτσι τους δινόταν η ευκαιρία να εξετάσουν από κοντά όσα ήθελαν να μάθουν για τη συμπεριφορά, την ομορφιά και τους τρόπους της κοπέλας, το περιβάλλον στο οποίο ζούσε και γενικά όλη την οικογενειακή της κατάσταση. Τέλος αποχωρούσαν, αφού ευχαριστούσαν τους οικοδεσπότες για την καλή υποδοχή και αφού τους εύχονταν «χρόνια πολλά», «υγεία και χαρά».

Σε ορισμένα μέρη μασκαρεύονταν με φουστάνελα και περικεφαλαία του Μ. Αλεξάνδρου. Περίπου 60 μασκαρεμένοι πάνω στα άλογα μιμούνταν την πορεία του Μακεδόνα στρατηλάτη. Σήμερα το έθιμο αυτό αναβιώνει από ορισμένους ποντιακούς συλλόγους.

VII. Άλλα θρησκευτικά έθιμα.

α) Οι γυναίκες όταν πήγαιναν στη γιορτή του προφήτη Ηλία, έδεναν στάχυα στα μέρη του σώματος που πονούσαν. Όταν περνούσαν από τη Μεγάλη Είσοδο, έκοβαν τα στάχυα, για να κοπεί ο πόνος τους.

β) Την Κυριακή της Τυροφάγου (τελευταία εβδομάδα της Αποκριάς) οι νέοι γλεντούσαν με πλούσιο φαγητό. Το βράδυ άναβαν φωτιές, μαγείρευαν και χόρευαν. Την επόμενη μέρα άρχιζε η αυστηρή νηστεία (Μεγάλη Σαρακοστή). Τα κορίτσια νήστευαν 3 μέρες, «Αεθοδώραζαν». Την Τετάρτη, μετά την Καθαρά Δευτέρα, κοινωνούσαν. Νήστευαν επίσης των Αγ. Αποστόλων, τον Δεκαπενταύγουστο, κάθε Τετάρτη και Παρασκευή.

γ) Βαφτίσια

Όταν το μωρό γινόταν σαράντα ημερών, ο πατέρας του πήγαινε στον κουμπάρο που τον στεφάνωσε και τον ρωτούσε αν ήθελε να βαφτίσει το παιδί του. Ο κουμπάρος δικαιούταν να βαφτίσει το πρώτο παιδί του ζευγαριού που στεφάνωσε. Για να καλέσουν τον κουμπάρο, οι γονείς του παιδιού που επρόκειτο να βαφτιστεί, έστελναν κάποια συγγενικά παιδιά να του πάνε μια λαμπάδα και μια πετσέτα και να του πουν την ημέρα που θα γινόταν η βάφτιση. Ο κουμπάρος τότε πήγαινε και ψώνιζε τα βαφτιστικά του μωρού κι ακόμη ένα δώρο για τη μητέρα του μωρού. Δώρο ψώνιζε και η μητέρα για τον κουμπάρο. Ένας ή δυο συγγενείς ή φίλοι πήγαιναν μ' ένα καλάθι γαρίφαλα και καλούσαν όποιους οι γονείς όριζαν δίνοντάς τους από ένα.

Την ημέρα της βάφτισης ο κουμπάρος έφερνε στην εκκλησία δυο κουβάδες με ζεστό νερό για την κολυμπήθρα. Το μωρό το έφερνε στην εκκλησία κάποιος συγγενής και ο κουμπάρος, που τώρα θα γινόταν και νονός, το έπαιρνε απ' αυτόν, αφού του έδινε λεφτά. Το έθιμο όριζε η μητέρα να μην πάει στην εκκλησία, αλλά να μείνει στο σπίτι.

Την ώρα της βάφτισης ρίχνανε λεφτά μέσα στην κολυμπήθρα, τα οποία όμως έπαιρναν πίσω στη συνέχεια. Ο νονός ανακοίνωνε το όνομα, το οποίο μέχρι τότε δεν ήξερε κανένας άλλος (μέχρι τότε το μωρό το φώναζαν μπέμπη – μπέμπα) και τότε τα παιδιά έφευγαν τρέχοντας για το σπίτι της μητέρας να της πουν το όνομα του μωρού. Όποιο παιδί έφτανε πρώτο έπαιρνε από τα χέρια της περισσότερα λεφτά απ' ό,τι τα άλλα. Το έθιμο αυτό υπήρχε και σε άλλα χωριά μη ποντιακά. Όταν τελείωνε η βάφτιση, σήκωναν τον κουμπάρο ψηλά και φώναζαν «Άξιος». Μετά δυο κορίτσια έπαιρναν το νερό της κολυμπήθρας, το έχυναν σε κάποιο καθαρό μέρος κι έπαιρναν από τον νονό λεφτά. Αντί για μπομπονιέρες μοίραζαν στον κόσμο καραμέλες, λεφτά και μικρά σταυρουδάκια.

Ο νονός με το μωρό στην αγκαλιά πήγαινε στο σπίτι των γονιών του μωρού κι εκεί η μητέρα του γονάτιζε τρεις φορές, του φιλούσε το χέρι κι έπαιρνε το μωρό. Τότε ο νονός της έλεγε: «Σου παραδίδω το βαφτιστικό μου να το προσέξεις σαν τα μάτια κι απ' τη φωτιά κι απ' όλα τα κακά». Ακολουθούσε γλέντι.

Όταν ο νονός έφευγε από το σπίτι, πήγαινε πάνω από την κούνια του μωρού, το φιλούσε και του έριχνε λεφτά. Το ίδιο έκαναν και άλλοι συγγενείς. Έτσι τελείωνε η βάφτιση.

δ) Κηδεία

Στα παλιά χρόνια, όταν πέθαινε κάποιος χωριανός, χτυπούσε η καμπάνα κι όλοι σταματούσαν τις δουλειές τους. Στο σπίτι έλουζαν τον νεκρό, τον έντυναν με τα καλύτερά του ρούχα, τον έβαζαν πάνω σε μια πόρτα που έβγαζαν από κάποιο δωμάτιο του σπιτιού και τον σκέπαζαν μ' ένα σεντόνι μέχρι τη μέση στη διάρκεια της ημέρας και ολόκληρο στη διάρκεια της νύχτας. Δίπλα του έβαζαν ένα πιάτο κόλλυβα μ' ένα αναμμένο κερί.

Αφού ταχτοποιούσαν τον νεκρό, ειδοποιούσαν τις μοιρολογίστρες, οι οποίες ήταν γυναίκες μεγάλες σε ηλικία και είχαν σαν δουλειά τους να μοιρολογούν τους νεκρούς. Αυτή η συνήθεια είναι ένα πανάρχαιο ελληνικό έθιμο, αφού και ο Θουκυδίδης στον «Επιτάφιο» του αναφέρει μοιρολογίστρες. Σιγά σιγά μαζευόταν και ο κόσμος. Οι συγγενείς μαζί με τις μοιρολογίστρες θυμιάτιζαν και μοιρολογούσαν τον νεκρό. Αν πέθαινε η μάνα, οι κόρες της μοιρολογούσαν κι έλεγαν:

«Μανίτσα μ', μανίτσα μ', μανίτσα μ',
μερ εφέκες μας και πας, μανίτσα μ',
μικράν, ορφανάν εφέκες μας, μανίτσα μ',
εμνοστέσα, μανίτσα μ' οόόόι.

Μάναν νέαν εσύ έσνε,
 Μερ εφέκες μας και πας, μανίτσα μ',
 τον πατέρα μ' κι ελογαριάσες,
 μανίτσα μ' όδόόδι».

Στο μεταξύ οι χωριανοί έφτιαχναν το φέρετρο και το σταυρό και άνοιγαν τον τάφο. Το φέρετρο, από το σπίτι στην εκκλησία και από την εκκλησία στα νεκροταφεία, το κουβαλούσαν τέσσερις χωριανοί. Μετά την κηδεία οι συγγενείς μοίραζαν λαβάσες και κόλλυβα. Έπειτα πήγαιναν όλοι στο σπίτι, όπου τους πρόσφεραν καφέ και κονιάκ. Ακολουθούσαν τα τριήμερα, τα εννιάμερα, τα σαράντα, τα εξάμηνα και ο χρόνος. Στα σαράντα, μετά το μνημόσυνο, έκαναν οι συγγενείς τραπέζει στους χωριανούς, Αν διένευαν περίοδο νηστείας, τα φαγητά ήταν νησιτίσιμα, διαφορετικά έτρωγαν ψάρια ή κρέας. Στα υπόλοιπα μνημόσυνα υπήρχε μόνο κέρασμα.

Η ΤΟ ΠΑΡΧΑΡΕΜΑΝ.

Ο παρχαρεμάν στα χωριά (τόσο θεϊκόν διακοσιόν) είναι το πιο παλιό έθιμο της περιοχής της Μοσχης, Σαλασσας, Ιακας και της ανόρειας περιοχής. Αυτό το έθιμο το πηγαίνει οι κτηνοτρόφοι των χωριών της Γραμμοβόνας. Οι χωρικοί του Τετάρτου μαζί με χωρικούς της Τροσκίας και του Σαμψιλιαν πήρουν να παραθερίσουν στα ποζέρια του Γραμμοβόνας γύρω ή πάνω στο βουνό Μενκετά, στις αιμαρές των ενορών της Μοσχίλης.

Η εορτή για να γίνει στα χωριά αρχίζει με το λάσιμο των γαριών στα βουνά και άφαιρέσονται το μήνα Μάιο, από μια έπονη είναι ο κηρός που ζυγιά τη εορτή. Τότε μια γλυκά ανθογία κυρία, τους παρκούς και ετοιμάζονται για το κήλο. Μερικές φορές έβρισκαν όλοι μαζί στο βουνό κούρτοντας και τα ζώα τους και έβγαζε ένας ένας ή ανά μία - δύο ομάδες. Την καθορισμένη της Προσκυματίας η

1. Καρκαλάκης Σωτήρ. Σημειώσεις για Παράδοξα Έθιμα της Πλάσης Θεσσαλονίκης, 1981, σ. 46
 2. Ομοία και η ΠΑΡΧΑΡΕΜΑΝ στα Γαλακτοκομικά Έθιμα της Κεντρικής Ελλάδας, σ. 202-204, 204-211
 3. Χρυσή Αίμα, Πηλιό, Γ. Καρκαλάκης Σωτήρ. Παράδοξα Έθιμα της Πλάσης Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σ. Α. Καραλάσκου, 1987, σ. 142-144

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΑ ΕΘΙΜΑ^{1,2,3}

I. ΓΕΝΙΚΑ

Τα καθημερινά έθιμα των Ποντίων συνδιάζουν την πανάρχαια παράδοση, τις ανάγκες της καθημερινότητας, τις δεισιδαιμονίες, την ανθρώπινη ανάγκη για επικοινωνία και την προσπάθεια για επιβίωση. Όπως ήδη έχουμε διαπιστώσει, οι Πόντιοι τιμούσαν με πολύ σεβασμό τις αρχαίες παραδόσεις τους. Καθώς είναι άποικοι Ελλήνων που εγκαταστάθηκαν εκεί την αρχαία εποχή, υιοθέτησαν κάποια από τα αρχαία ελληνικά έθιμα τα οποία συνδέονταν με τη λατρεία κάποιων από τους θεούς των αρχαίων Ελλήνων. Όταν ασπάστηκαν τον χριστιανισμό, δεν τα εγκατέλειψαν τελείως, αλλά απλώς τα παράλλαξαν, έτσι ώστε να συμβαδίσουν με την νέα πραγματικότητα. Τέτοια έθιμα είναι οι χοροί που χορεύονταν στα *Παρχάρια* και η τιμή που δείχναν στους φιλοξενούμενούς τους, όπως και οι αρχαίοι πιστοί του Ξένιου Δία. Οι δεισιδαιμονίες ήταν και αυτές αναπόσπαστο τμήμα της ζωής των Ποντίων. Σε απομακρυσμένες περιοχές καθώς ζούσαν και υπό την επήρεια της οπισθοδρομικής οθωμανικής αυτοκρατορίας, δεν ήταν δυνατόν να συμβαδίσουν με την ανάπτυξη της σκέψης του πολιτισμένου κόσμου. Η ανθρώπινη επικοινωνία ήταν μια άλλη ανάγκη, την οποία ένιωθαν. Τα *παρακάθια* είναι ένα ενδιαφέρον έθιμο που το φανερώνει αυτό, αφού έκανε τους ανθρώπους να πλησιάζουν ο ένας τον άλλον και να συζητάνε. Στο κεφάλαιο αυτό θα έχουμε ακόμη την ευκαιρία να γνωρίσουμε ορισμένα απλά αντικείμενα απαραίτητα για τη συγκέντρωση τροφίμων και για άλλες ασχολίες που σχετίζονταν με την επιβίωση των Ποντίων, η οποία πολλές φορές ήταν πραγματικά δύσκολη και δεν μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς τη σύμπραξη άλλων, όπως φανερώνει το έθιμο της *Αργατείας*. Τέλος, θα γνωρίσουμε και άλλα ενδιαφέροντα έθιμα των Ποντίων, όπως το ξεμάτιασμα, την προστασία της λεχώνας, μερικά ποντιακά φαγητά, που φανερώνουν τη φαντασία των δημιουργών τους και κάποια παιδικά παιχνίδια ενδεικτικά της αθωότητας των παιδιών της εποχής, τα οποία δεν έχουν καμιά σχέση με τα παιδικά ενδιαφέροντα των νεότερων χρόνων.

II. ΤΟ ΠΑΡΧΑΡΕΜΑΝ.

Ο παραθερισμός στα παρχάρια (τόποι θερινών διακοπών) είναι το πιο παλιό έθιμο της περιοχής της Μαύρης Θάλασσας, ίσως και της ανθρωπότητας. Αυτό το έθιμο το συνεχίζουν οι κτηνοτρόφοι των χωριών της Τραπεζούντας. Οι χωρικοί του Τσοροούκ μαζί με χωρικούς της Τσάικαρας και των Σουρμένων πήγαιναν να παραθερίσουν στα παρχάρια που βρίσκονταν γύρω ή πάνω στο βουνό Μαντούρ, στις περιοχές των συνόρων του Μπαϊμπούρτ.

Η εποχή για να πάνε στα παρχάρια άρχιζε με το λιώσιμο των χιονιών στα βουνά και ολοκληρωνόταν το μήνα Μάιο, που από μια άποψη είναι ο καιρός που ξυπνά τη φύση. Τότε μια γλυκιά ανησυχία κυριέυε τους χωρικούς που ετοιμάζονταν για το ταξίδι. Μερικές φορές έβγαιναν όλοι μαζί στο δρόμο παίρνοντας και τα ζώα τους και άλλοτε ένας ένας ή ανά μία – δύο ομάδες. Την παραμονή της Πρωτομαγιάς η

¹ Καραταγλίδης, Σταύρος. Ειρηνικά και Πολεμικά Χρονία στον Πόντο. Θεσσαλονίκη, 1980, σ. 48

² Ömer, Asan. Ο Πολιτισμός του Πόντου: Εκδοτικός Οίκος αδελφών Κυριακίδη α.ε., σ. 202-206, 208-211

³ Χαιρόπουλος, Παύλος. Εισαγωγικά Στοιχεία Ποντιακής Ιστορίας και Λαογραφίας. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, 1992, σ. 142-144

οικοδέσποινα έδενε στην αλυσίδα του κουδουνιού της εισόδου του σπιτιού της σταυρούς από κλαδιά αγριομηλιάς και πρόσθετε ένα ματοζίνυχο (ματόχαντρο), ένα κόκκινο πανί και ένα κεφάλι σκόρδο. Έλεγε ευχές, όπως: «Στείρα να πας και γαστρωμέντσα να έρθεσαι» (Άγωνα να πας και έγκυος να έρθεις), «Όσα εδέκα σε άλλα ατόσα να φέρτς με» (Όσα σου έδωσα, άλλα τόσα να μου φέρεις).

Οι χωρικοί του Τσορούκ ανέβαιναν στα παρχάρια του Τσουμαβάνκ, του Χαζιμαγά και του Αρπαλί. Το παρχάρι του Τσουμαβάνκ είναι μέσα στα όρια του Μπαϊμπούρτ και τα παρχάρια Χαζιμαγά και Αρπαλίκ μέσα στα όρια των Σουεμένων. Παλιά πήγαιναν σ' αυτά τα παρχάρια περπατώντας δυο μέρες, ενώ τα βράδια έβρισκαν κατάλυμα στα χάνια που ήταν στο δρόμο.

Παλιά ο παραθερισμός στα παρχάρια ήταν η κυριότερη πηγή εσόδων για διάφορους λαούς που ασχολούνταν με την κτηνοτροφία. Κι αυτό γιατί στα παρχάρια μπορούσαν να τραφούν καλύτερα τα ζώα. Από το γάλα των ζώων που έβοσκαν εκεί έκαναν βούτυρο, τυρί, καϊμάκι, στραγγιστό γιαούρτι κι έτσι εξασφάλιζαν από το καλοκαίρι ένα μέρος των τροφίμων του χειμώνα. Γι αυτό τα τσαϊρια, δηλαδή τα λιβάδια, ήταν για τους χωρικούς το πολυτιμότερο μέρος των παρχαριών. Αυτός είναι ο λόγος που μερικές φορές γίνονταν καβγάδες, που μερικές φορές έφταναν και στην αιματοχυσία για τη διεκδίκησή τους.

Οι χωρικοί που ανέβαιναν στα παρχάρια μίσθωναν έναν ή δύο βοσκούς για να προσέχουν τα ζώα τους. Κάθε χωρικός ήταν υποχρεωμένος να δώσει τα ζώα του σ' ένα κοπάδι. Κάποιοι από τους χωρικούς μπορεί να μην έμεναν στο παρχάρι. Σ' αυτήν την περίπτωση εμπιστεύονταν τα ζώα τους σ' έναν άλλο χωρικό πληρώνοντάς του ένα αντίτιμο. Όποιο χωρικό έδινε τα ζώα του σ' έναν άλλο να του τα φυλάει τον έλεγαν περνεκτζή.

Όταν ερχόταν ο Αύγουστος, στα λιβάδια θέριζαν τα χόρτα που είχαν ωριμάσει και τα κατέβαζαν στα χωριά. Ενδιαφέρον παρουσίαζαν τα πανηγύρια και οι γιορτές που γίνονταν στα μισά της παραμονής στα παρχάρια, πριν έρθει ο καιρός να θερίσουν τα *Καρνέσα* (είδος χόρτου). Αυτές οι γιορτές ήταν:

- **Γιαϊλά ορτασί:** Γινόταν στις 15 Ιουλίου, δηλαδή ακριβώς στο μεσοκαλόκαιρο. Οι χωρικοί ξεκινούσαν πεζοί από τα παρχάρια και τα χωριά τους μια μέρα πριν από το πανηγύρι και συναντιούνταν σ' ένα ίσιωμα. Εκεί αντάλασσαν τρόφιμα και στη συνέχεια άρχιζαν το χορό, για να γιορτάσουν την ημέρα. Με το τέλος της γιορτής επέστρεφαν στα μέρη τους.
- **Καρνές:** Οι χωρικοί ξεκινούσαν από τα χωριά τους ταυτόχρονα με τους χωρικούς που κατοικούσαν στα παρχάρια και αντάμωναν σ' ένα ίσιωμα του παρχαριού που λεγόταν Σουλτάν Μουράτ. Η ημερομηνία του ανταμώματος είναι η 7 Αυγούστου σύμφωνα με το παλιό ημερολόγιο. Δεν υπήρχε προσυνεννόηση γι' αυτήν την ημερομηνία, όμως όλοι οι κεμεντζετζήδες, οι τουλουμτζήδες οι ζουρνατζήδες και όσοι έπαιζαν φλογέρα μαζεύονταν εκεί. Χόρευαν και τραγουδούσαν μέχρι να δύσει ο ήλιος.

Η προέλευση αυτής της γιορτής χάνεται στα βάθη των αιώνων. Οι ντόπιοι, όπως είναι γνωστό, στην αρχαιότητα πίστευαν σε πολλούς θεούς. Ο πιο φημισμένος απ' αυτούς ήταν ο Απόλλωνας, όπως αποδεικνύουν και τα νομίσματα της αρχαίας Τραπεζούντας, τα οποία στη μία τους όψη απεικονίζουν την κεφαλή του θεού και στην άλλη την πλώρη ενός πλοίου και μια σκαπάνη. Επιπλέον αναγράφουν: «Τραπεζούντιον».

Ο Απόλλωνας ήταν ο πιο δημιουργικός θεός, αυτός που κατεύθυνε τις Μούσες και προστάτευε τη μουσική, την ποίηση, τον χορό και γενικά τις τέχνες. Την εποχή του ελληνιστικού βασιλείου του Πόντου είχαν δημιουργηθεί στην πρωτεύουσά του, την Αμάσεια, πάρα πολλοί ναοί αφιερωμένοι σ' αυτόν. Ίσως και

η σπηλιά, που είναι λαξευμένη στα βράχια του Μπόζτεπε της Τραπεζούντας, να είναι κι αυτή ένας αρχαίος ναός του Απόλλωνα. Σ' αυτήν τη γη βρίσκονται ακόμη και οι τάφοι των Μιθριδατών βασιλιάδων. Προφανώς τη λατρεία του θεού έφεραν στον Πόντο οι Μιλήσιοι άποικοι, οι οποίοι έκτισαν και τους πρώτους ναούς.

Υπάρχει ένας μύθος του Απόλλωνα που σχετίζεται με το θέμα μας:

«Ο Απόλλωνας κατέβηκε στους πρόποδες του Παρνασσού στα βόρεια του Κορινθιακού κόλπου, σε μια καταπράσινη πεδιάδα που την κάλυπταν πυκνά δάση. Εκεί υπήρχε ένας βωμός αφιερωμένος στη θεά Θέμιδα. Η θεά έδινε χρησμούς σ' εκείνον το βωμό. Όμως ένας δράκος, ένα θεριό που το λέγανε Πύθωνα, αλώνιζε την περιοχή και κατέστρεφε όλα τα σπαρτά. Ο Απόλλωνας σκότωσε τον Πύθωνα και ίδρυσε ένα μεγάλο μαντείο στο μέρος εκείνο».

Και στην ιστορία του Ηροδότου γίνεται λόγος για μια γιορτή, τη γιορτή του Κάρνειου Απόλλωνα. Αυτή γιορταζόταν και στη Σπάρτη τον Αύγουστο.

Βασιζόμενοι στις παραπάνω πηγές μπορούμε να υποθέσουμε ότι η γιορτή Καρνές, που γινόταν επίσης μήνα Αύγουστο, αποτελεί συνέχεια της παράδοσης της γιορτής του Κάρνειου Απόλλωνα. Εξάλλου η περίοδος που ωριμάζουν τα καρνέσα και αλλάζει η εποχή συμπίπτει με το χρόνο της γιορτής. Αυτή η περίοδος θεωρείται εποχή θερισμού των λιβαδιών. Πιθανότατα η ημέρα του ανταμώματος να έχει τις ρίζες της σε αρχαία τελετουργία. Το τραγούδι και ο χορός των Ποντίων εκείνη την ημέρα ίσως ήταν ανάμνηση του θεού της μουσικής, Απόλλωνα.

III. Η ΚΟΥΣΚΟΥΤΣΟΥΡΑ Ή ΚΟΥΣΚΟΥΤΕΡΑ Ή ΑΓΡΟΤΕΡΙΑ.

Η Κουσκουτσούρα ήταν ένα σκιάχτρο που έστηναν στους κήπους και τα χωράφια οι χωρικοί, για να προστατεύσουν τη σοδειά τους από τα αγριοπούλια και τα άλλα αρπαχτικά ζώα. Το σκιάχτρο αυτό το έφτιαχναν καρφώνοντας δυο ξύλα σταυρωτά και ντύνοντάς τα μ' ένα παλιό ρούχο.

IV. Τ' ΟΜΑΤΙΑΓΜΑΝ.

Όταν κάποιος ματιαζόταν, τον ξεμάτιαζαν χρησιμοποιώντας τα παρακάτω ξόρκια: Έπαιρναν τρία σπυριά αλάτι, το γυρνούσαν τρεις φορές πάνω από το κεφάλι του ματιασμένου και το έριχναν στο νερό λέγοντας: «Άμον ντο λύεται το άλας, να λύεται και το οματίαγμαν» (Όπως λιώνει το αλάτι, να λιώσει και το μάτιασμα). Όταν κάποιος έβλεπε ένα όμορφο παιδάκι, έφτυνε κάτω λέγοντας: «Φτου, να μην οματιάσκεσαι».

V. Η ΚΟΥΣΚΟΥΒΑΡΑ Ή ΠΕΡΠΕΡΟΥΝΑ.

Ήταν ένα έθιμο, το οποίο θύμιζε μαγική τελετή, και το τελούσαν κατά το τέλος της Άνοιξης, για να προκαλέσουν βροχή. Έπαιρναν δύο κοριτσάκια, τα έντυναν με κουρελιασμένα ρούχα και τα γύριζαν στα σπίτια λέγοντας:

-Ντο θελ η Κουσκουβάρα;

-Θελ νερό ασόν Θεό!

Οι νοικοκυρές, όταν άκουγαν τα λόγια αυτά, έριχναν στα κοριτσάκια συμβολικά λίγο νερό.

Αλλού τα παιδιά ντύνανε μια σκούπα και τη γύριζαν από σπίτι σε σπίτι. Οι νοικοκυρές την έλουζαν και φιλοδωρούσαν τα παιδιά που την κρατούσαν.

Αλλού χάραζαν σταυρούς πάνω σε πλάκες ή βότσαλα και τα τοποθετούσαν στις κορυφές βράχων ή βουνών, για να έρθει η βροχή.

Στη Σάντα οι νέοι χτυπούσαν τη γη με μακριά ραβδιά από λεπτοκαρυά.

VI. ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΕΣ ΣΤΟΝ ΠΟΝΤΟ.

- Δεν κουνούσαν άδεια την κούνια, για να μη συμβεί κακό στο παιδί.
- Δεν κόβανε τα νύχια του μωρού, πριν αυτό γίνει ενός έτους.
- Παιδί που αργούσε να μιλήσει το πήγαιναν στην εκκλησία, για να το «διαβάσει» ο παπάς.
- Αν η έγκυος έβρισκε στο δρόμο μαχαίρι, τότε πίστευαν πως θα γεννούσε αγόρι. Αν εύρισκε θήκη ή δαχτυλήθρα θα έκανε κορίτσι.
- Η έγκυος δεν επιτρεπόταν να σφάζει κότα ή άλλο ζώο.
- Τη νύχτα, αν αντίκρυζαν φάντασμα, δεν μιλούσαν, για να μη χάσουν τη λαλιά.
- Πριν σουρουπώσει σταματούσανε τις εργασίες.
- Το ουρλιαχτό του σκυλιού στην αυλή το θεωρούσαν κακό προμήνυμα.
- Αν ξαφνιαζόταν κανείς, του έδιναν να πει κρύο νερό.
- Την Κυριακή δεν ξυρίζονταν.
- Την Τετάρτη και την Παρασκευή δεν κόβανε τα νύχια τους.
- Όταν κάποιος φτερνιζόταν, έλεγαν πως κάποιος τον θυμήθηκε.
- Το κράξιμο της κουρούνας το θεωρούσαν κακό προμήνυμα.
- Αν «τσίριζε» η φωτιά στο τζάκι, λέγανε πως κάπου τους κουτσομπολεύουν ή τους κατηγορούν.
- Αν ένας νέος είχε δυο τρίχες στην κορυφή του κεφαλιού του, έλεγαν πως θα παντρευτεί δυο φορές και τη δεύτερη θα χηρέψει.
- Δεν επιτρεπόταν να δρασκελίσουν ξαπλωμένο άνθρωπο.
- Τα ακράτητα γέλια δεν τα θεωρούσαν καλό σημάδι.
- Αν κάποιο οπωροφόρο δέντρο δεν κάρπιζε, το απειλούσαν με ένα τσεκούρι, για να καρπίσει.
- Αν κάποιος έπαιζε το μάτι του, πίστευε πως θα του συνέβαινε κάτι κακό.
- Αν κάποιος ένιωθε φαγούρα στο χέρι του, πίστευε πως θα έπαιρνε λεφτά.
- Αν κάποιον τον έπιανε *λούγξιμαν* (λόξιγκας), τον χτυπούσαν με τη γροθιά στη ράχη, για να του φύγει ή του έλεγαν ένα υπερβολικό ψέμα, για να τρομάξει κι έτσι να σταματήσει ο λόξιγκας.

VII. ΑΡΓΑΤΕΙΑ.

Στο χωριό Τσορούκ είχαν το έθιμο να κάνουν συλλογικά ορισμένες δουλειές. Αυτό οφειλόταν στην ανάγκη να ολοκληρωθεί μια δουλειά, που ήταν δύσκολο να την κάνει κάποιος μόνος του. Τέτοια δουλειά ήταν για παράδειγμα το κτίσιμο ενός σπιτιού. Παλιά δεν χρησιμοποιούσαν τσιμέντο, σίδερα κλπ στα σπίτια των χωριών ούτε και υπήρχε δρόμος για να μεταφερθούν αυτά τα υλικά. Γι' αυτό και τα σπίτια κτίζονταν με ξύλα πάνω σε πέτρινα θεμέλια. Ένα μόνο άτομο δεν μπορούσε να κουβαλήσει τις πέτρες από τα λατομεία, ούτε τους κορμούς που προορίζονταν για ξυλεία ούτε και τα κεραμίδια. Γι αυτό και οι χωρικοί οργάνωναν την «αργατεία». Γύριζαν από σπίτι σε σπίτι, προσκαλούσαν ένα άτομο από το καθένα και μετέφεραν χωρίς καμιά αμοιβή τα απαραίτητα υλικά. Υπάρχουν καταγεγραμμένα πολλά παραδείγματα αργατείας. Για όλες τις δουλειές, όπως η μεταφορά των χόρτων, των ξύλων, το μάζεμα του τσαγιού και των φουντουκιών και το κουβάλημα των φύλλων, ήταν αναγκαία αυτή η διαδικασία.

VIII. ΠΑΡΑΚΑΘ - ΣΑΓΚΑ

Όμορφα και αξιοπρόσεκτα ήταν πάντα τα έθιμα των Ποντίων, πολλά από τα οποία συναντιώνται σε πανελλήνια κλίμακα. Αν πήγαινε κανείς στην Ίμερα, θα συναντούσε και θα γνώριζε τα παρακάθεα και τη σάγκα.

Το παρακάθ (ή παρακάθια) είναι ρωμαϊκή λέξη και σημαίνει κάθομαι μαζί, συνομιλώ. Συνήθως οργανωνόταν το χειμώνα. Όπως γινόταν και στην αργατεία, κάποιοι γύριζαν από σπίτι σε σπίτι και καλούσαν συνήθως τους νέους για δουλειές που μπορούν να γίνουν συλλογικά, όπως το ξεδιάλεγμα των φουντουκιών και το ξεφλούδισμα των καλαμποκιών. Όταν τελείωναν οι δουλειές κι έπεφτε το βράδυ, άρχιζαν τα νυχτέρια (τα παρακάθια). Συγκεντρωμένοι σε κάποιο σπίτι της γειτονιάς άρχιζαν το διάλογο προ παντός οι «μειζοτέρ» (οι γεροντότεροι), οι λογάδες, οι παραμυθάδες και οι ανεκδοτολόγοι. Μιλούσαν, συζητούσαν, έκαναν συνοικέσια, έλεγαν παροιμίες, ανέκδοτα, αινίγματα, ιστορίες σόκιν, παραμύθια (μιασιάλια) και σπάνια έπαιζαν και χαρτιά. Γύρω από το μαγγάλι ή τη σόμπα (τον πέσκον) έδινε κι έπαιρνε η συζήτηση κι αν κάπου σταματούσε, άκουγες ένα ρυθμικό και απαλό ήχο από κομπολογήματα.

Συνήθως στα παρακάθια κερνούσαν ξηρούς καρπούς, καραμέλες (σιακιαλιαμάδες), κονσερβοποιημένα φρούτα (πουλουλί, μήλα και απίδια) και καμιά φορά ούζο με ανάλογο μεζέ. Από τα ποντιακά σπίτια δεν έλειπαν και αποξηραμένες φέτες από μήλα, δαμάσκηνα κ.α.. τα λεγόμενα στην ποντιακή διάλεκτο «τσιρία», καθώς και γλυκά κουταλιού, προ παντός από κυδώνι, σύκο και κεράσι. Τα παρακάθια μερικές φορές κρατούσαν και μέχρι το πρωί.

Η «σάγκα» ήταν ένα πρωτόγονο και παράξενο μέσο θέρμανσης. Πάνω από ένα μαγκάλι τοποθετούσαν ένα τραπέζι χαμηλό σκεπασμένο με στρωσίδια. Έβαζαν τα πόδια τους κάτω από το σκεπασμένο με καλύμματα τραπέζι, όσο άντεχαν προς το μαγγάλι με ακίνδυνα κάρβουνα. Έτσι περνούσε η ώρα και τους έπαιρνε ο ύπνος. Σκεπάζονταν με παπλώματα (γεργάν).

ΙΧ. Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΚΟΥΡΜΠΙΑΝ (ΘΥΣΙΑΣ).

Οι τελετές των θυσιών πρέπει να είναι τόσο παλιές, όσο και η ιστορία της ανθρωπότητας. Οι τελετές θυσίας, που περιγράφονται στα πρώτα δείγματα γραπτής λογοτεχνείας, την Οδύσσεια και την Ιλιάδα του Ομήρου, συνεχίζονται και σήμερα με πολύ μικρές διαφορές.

Το «κράτημα της πιρούνας» ήταν ένα ενδιαφέρον έθιμο. Οι έφηβοι στο χωριό Τσορούκ μαζεύονταν γύρω από το κουρμπάνι κρατώντας πιρούνες (τις τσιχάλες) με δύο ή τρία δόντια, πάνω στα οποία έβαζαν κομμάτια κρέας οι ιδιοκτήτες του ζώου που θυσιάστηκε. Η προέλευση του παραπάνω εθίμου είναι άγνωστη. Στις μέρες μας το έθιμο αυτό όχι μόνο χάθηκε, αλλά και οι Πόντιοι θεωρούν υποτιμητικό να περιμένει κανείς με πιρούνες, για να πάρει κρέας.

X. ΤΟ ΚΩΤ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΤΜΑΝ.

Το κάθε ποντιακό σπίτι εκτός από το μεγάλο και μικρό καντάρι είχε και το λεγόμενο κωτ. Αυτό ήταν ένα μικρό βαρελάκι κατασκευασμένο από τέτοια σανίδα, ώστε να είναι ελαφρύ. Χωρούσε μέσα του έξι οκάδες καλαμπόκι, σιτάρι και φασόλια. Αυτό το μέτρο βάρους το χρησιμοποιούσαν συχνά, γιατί παρουσίαζε μεγάλη ευκολία κι έτσι ο κάθε νοικοκύρης ήξερε πόση ποσότητα έβγαλε από το κάθε είδος των προϊόντων του. Επίσης το κωτ το χρησιμοποιούσαν κι όταν ήθελαν να πουλήσουν ή να δανείσουν ποσότητα των γεννημάτων τους. Η ποσότητα που χωρούσε μέσα στο κωτ λεγόταν πατμάν.

ΧΙ. Η ΕΓΔΗ ΚΑΙ ΤΟ ΚΟΠΑΛ.

Ένα από τα απαραίτητα αντικείμενα της οικογένειας ήταν η εγδή. Αυτή κατασκευαζόταν από ένα μεγάλο κούτσουρο ή μια μεγάλη πέτρα. Στο κέντρο ακριβώς της εγδής χάραζαν ένα κύκλο που η διάμετρος του ήταν γύρω στα 50 εκατοστά, ανάλογα βέβαια με το μέγεθος της πέτρας ή του ξύλου, και μετά ο μάστορας άρχιζε τη λάξευση μ' ένα ειδικό εργαλείο, ώστε το άνοιγμα, δηλαδή το βαθούλωμα που γινόταν έφτανε τα 30 εκατοστά ή και περισσότερο. Σ' αυτό το αντικείμενο κοπανούσαν το σιτάρι ή το κριθάρι για να το ξεφλουδίσουν και να το χρησιμοποιήσουν στη συνέχεια για πληγούρι ή για άλλες ανάγκες του σπιτιού.

Το κοπάνισμα παρουσίαζε μεγάλη δυσκολία, ιδίως μάλιστα όταν επρόκειτο να βγάλουν μεγάλη ποσότητα. Συνήθως κοπάνιζαν δυο – τρία ή και τέσσερα άτομα μαζί και το κοπάνισμα γινόταν κατά τέτοιο τρόπο, που καθόλου δεν εμπόδιζε ο ένας τον άλλο κι έτσι κατά κάποιο τρόπο μετριαζόταν η δυσκολία. Κατά διαστήματα έριχναν λίγο νερό μέσα στην εγδή για να μαλακώσει το σιτάρι.

Το κοπάνισμα γινόταν με το κοπάλ. Αυτό ήταν κατασκευασμένο από σκληρό ξύλο, το μήκος του ήταν 70 – 80 εκατοστά και το πάχος του από τη μια μεριά 5 – 6 πόντους και από την άλλη λιγότερο. Απ' τη μια μεριά είχε ένα άνοιγμα, στο οποίο ήταν στερεωμένη η λαβή που το μήκος της έφτανε περίπου το μισό μέτρο.

Τα δύο παραπάνω αντικείμενα τα επικαλούνταν οι Πόντιοι και όταν θύμωναν. Έλεγε για παράδειγμα κάποιος θυμωμένος: «Τσακώνω το κιφάλτς με το κοπάλ» ή «αγλίνωσε απές στην εγδήν» (Θα σου σπάσω το κεφάλι με το κοπάλ ή θα σε λιώσω μέσα στην εγδή). Φυσικά η απειλή αυτή βοηθούσε στα να διατηρούνται αρμονικές οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων μια και η εγδή και το κοπάλ ήταν αντικείμενα που προξενούσαν φόβο.

XII. ΤΟΚΕΤΟΣ – ΛΕΧΩΝΑ.

Στον Πόντο υπήρχε κι ένα έθιμο, που προστάτευε τη λεχώνα γυναίκα και το νεογέννητό της από βάσκανο μάτι σ' όλο το χρονικό διάστημα μέχρι το σαράντισμα. Η λεχώνα, λοιπόν, δεν έβγαινε από το σπίτι της. Ακόμη μετά τη δύση του ηλίου δεν επιτρεπόταν να μπει κανείς στο σπίτι της λεχώνας πέρα από τα μέλη της οικογένειάς της, ούτε και οι συγγενείς της. Αν σε εξαιρετικές περιπτώσεις, έπρεπε να μπου, κρατούσαν αναμμένο daδί, γιατί πίστευαν ότι η φωτιά ή μάλλον η ανταύγεια της φωτιάς, έδιωχνε τα ξωτικά και προστάτευε τη λεχώνα από βάσκανο μάτι.

Επίσης υπήρχε και ο άγραφος νόμος προστασίας της έγκυας και της λεχώνας. Γι αυτό, μόλις πληροφορούνταν οι συγγενείς, φίλοι και γείτονες την αίσια κατάληξη του τοκετού, επισκέπτονταν την λεχώνα κουβαλώντας ό,τι εκλεκτό φαγητό είχαν και την έπειθαν ή ακόμη και την εξανάγκαζαν να φάει έστω και μια μπουκιά. Από το φαγητό που έφερναν οι επισκέπτες έτρωγε και η οικογένεια της λεχώνας, η οποία μέχρι το σαράντισμα σχεδόν δεν μαγειρεύε.

Το έθιμο αυτό θεωρείται πως θυμίζει τη φακή που πρόσφεραν στη λεχώνα Παναγία οι ποιμένες που προσκύνησαν τον νεογέννητο Χριστό. Αποσκοπεί όμως και στην υγιεινή και προστασία της λεχώνας. Σ' αυτά τα αυτοσχέδια απλά μέσα κατέφευγαν οι Πόντιοι εκείνης της εποχής, αφού δεν διέθεταν επιστημονικά μέσα για την προστασία της λεχώνας, δηλαδή γυναικολόγους, μαίες και κλινικές που να παρακολουθούν την εγκυμοσύνη. Υπήρχαν βέβαια κάποιες γυναίκες που εκτελούσαν χρέη μαίας, ωστόσο ξεγεννούσαν τις έγκυες με τα πλέον πρωτόγονα μέσα. Το αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν να διατρέχει η λεχώνα σοβαρούς κινδύνους μόλυνσης. Πολλές, αν είχαν δύσκολο τοκετό ή αν προσβάλλονταν από τον επιλόχιο πυρετό που επακολουθούσε, πέθαιναν. Ωστόσο, παρά τις δυσκολίες, σε όλες τις έγκυες το ένστικτο της μητρότητας ήταν έντονο και η αποστολή ιερή.

Οι εγκυμονούσες γυναίκες υποβάλλονταν και σε σχετική αγωγή, που διευκόλυνε τον τοκετό με υγιεινή διατροφή, που συνίστατο σε ποικιλία φαγητών.

Επίσης υπήρχε κι ένα έθιμο, που διατηρείται μέχρι και σήμερα στις ποντιακές οικογένειες: Το «ασήμωμα» ή «χρυσόωμα» του νεογέννητου. Δώριζαν χρήματα ή και χρυσές λίρες στο μωρό, όταν το πρωτοέβλεπαν, φτύνοντας συγχρόνως, για να μη το βασκάνουν.

ΧΙΠ. Η ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΩΝ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΜΕΝΩΝ.

Όπως σε κάθε γωνιά της Ανατολίας, έτσι και στον Πόντο υπήρχε το έθιμο της υποδοχής των φιλοξενουμένων. Ο οικοδεσπότης θεωρούσε μεγάλη τιμή να φιλοξενήσει κάποιον στο σπίτι του είτε αυτός του ήταν γνωστός είτε άγνωστος. Ιδίως στα ορεινά χωριά του Τσορούκ, δηλαδή εκεί που δεν εμφανίζονταν συχνά επισκέπτες, έδιναν μεγάλη αξία στον φιλοξενούμενο. Του έδειχναν μεγάλο σεβασμό, τον υπηρετούσαν, του έδιναν να φάει και να πει και ύστερα, αν ήταν ξένος, τον ρωτούσαν ποιος είναι, από που έρχεται και που πηγαίνει. Το έθιμο αυτό ίσχυε για αιώνες στην περιοχή του Πόντου. Θα μπορούσαμε να πούμε πως στη συγκεκριμένη περίπτωση οι Πόντιοι τιμούσαν μια αρχαιοελληνική κληρονομιά, αφού, όπως είναι γνωστό, οι Έλληνες τιμούσαν ιδιαίτερα τον φιλοξενούμενο πιστοί στις εντολές του «Ξένιου Δία».

ΧΙΥ. ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΦΑΓΗΤΑ.

- **λάχανα με φασούλε:** μαύρα λάχανα με φασόλια
- **κορκοτόσουπα:** σούπα από κορκότο (αλεσμένο σιτάρι, κριθάρι, καλαμπόκι)
- **φούστορον:** ομελέτα. Ετοιμαζόταν πολύ στους γάμους.
- **μπορτζ:** ρωσική σούπα από βοδινό κρέας και λάχανο
- **τραχανάς:** σούπα από χοντραλεσμένο σιτάρι, βούτυρο και νερό
- **κιντέατα:** τσουκνίδες (φαγητό νηστήσιμο)
- **τρίμμα:** είδος σούπας από αλεύρι αραβοσίτου
- **σορβάς:** σούπα από ξεφλουδισμένο και χοντροκομμένο σιτάρι ή κριθάρι
- **χασίλ:** φαγητό από χοντραλεσμένο σιτάρι ή καλαμπόκι
- **χαβίτζ:** φαγητό από αλεύρι και ανθόγαλα ή βούτυρο
- **ιβριστό:** είδος μακαρονιών
- **τανέα:** σούπα καρυκευμένη με αριάνι
- **λαβάσε:** λαγάνες
- **στιπίτσες:** άγρια ξινόχορτα
- **χοσνοράνε:** φυτό όμοιο με βλίτο
- **γιοχάδες:** φύλλα από ζυμάρι ψημένα στο σατζ, που τα έκαναν για πίτα (περέκ).
- **σατζ:** θολωτό σιδερένιο έλασμα, πάνω στο οποίο έψηναν λαγάνες.
- **πεσία:** πίτα που περιέχει τυρί ή βούτυρο
- **πασκιτάν:** γιαούρτι αποβουτυρωμένο, στραγγισμένο και αλατισμένο (μυζήθρα)
- **τσοκαλίκ:** γιαούρτι σακουλίσιο
- **φελία:** φέτες μπαγιάτικου ψωμιού βουτηγμένες σε γάλα ή αυγά
- **ταν (τσαχλαμάς):** νερουλό γιαούρτι (αριάνι) μετά την αφαίρεση του βουτύρου

ΧΥ. ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ.

Το παιχνίδι ως λειτουργία στην ποντιακή διάλεκτο έχει διάφορες ονομασίες: η παίγνα, η παίη, το παιζιον, τ' οϊν. Το παιχνίδι ως μέσο, ως όργανο, λεγόταν το

παιγνιώρ. Λεπτομερή περιγραφή ποντιακών παιχνιδιών έχουμε από τους Πόντιους συγγραφείς Π. Μελανοφρύδη, Ε. Αθανασιάδη, Μ. Νυμφόπουλο κ.α.

Κυρίως κοριτσιίστικο παιχνίδι ήταν τα *λίντζα* (πεντόβολα), η *λαιϊστέρα* (κούνια), τα *σπιτίτζας* (κουμπάρες) κλπ. Αγορίστικα το *τιβόλ* ή *γιασίρ* ή *άψιμον* (σκλαβάκια), το *σπαντόπολον* ή *σαπάντασιν* (σφεντόνα τύπου Δαβίδ), τα *τάπαντζας* (ψευτοπίστολα), το *αρόλ ρέτσκα* (κορώνα – γράμματα) κλπ. Μικτά ήταν η *τσάλτικα* (τσιλίκι), τα *λακκούσκας* (λακκάκια με τόπι), το *καρνακότζ* (κουτσό), η *κρυφτερίτσα* (κρυφτό), τα *χονοκούστα* (χιονοπόλεμος), η *χαζ'νά* (θησαυρός) κλπ.

Άλλα παιχνίδια παίζονταν ατομικά, άλλα ζευγαρωτά και άλλα ομαδικά. Ατομικά ήταν το *καράβισμα* (χάρτινες βαρκούλες στο νερό), το *άλογον* (καβάλα σ' ένα καλάμι που παρίστανε το άλογο), η *ρακάτκα* (σφεντόνα με τσατάλα) κλπ. Ζευγαρωτά ήταν το *τσιφ τεκ* (μονά ζυγά), ο *αγέλαστον*, *τζουντζουβάνα* (τραμπάλα), τα *κόγιας* (αμάδες). Ομαδικά χωρίς ανταγωνιστικό χαρακτήρα ήταν τα *κατακλάνα* (κυβιστήματα), το *τσιντσιντάμαν* (γλίστρες), το *μάμη*, *μάμη*, *δωσ' με άψιμον* (δώσε μου φωτίτσα). Ομαδικά με ανταγωνιστικό χαρακτήρα ήταν τα *λίντζα* (πεντόβολα), τα *τζουρούτα* (γαϊδουροδρομίες), το *σχοινάκι*, το *ασίχ* (κότσια). Τέλος, υπήρχαν και πνευματικά παιχνίδια, όπως τα *αινίγματα*, οι *γλωσσοδέτες*, τα *πνευματικά προβλήματα*, το *τραδ'* (τρίλιζα) κλπ.

Και για τα παιδιά των Ποντίων βασικό μέσο ψυχαγωγίας αποτελούσαν τα παραδοσιακά παιχνίδια. Έπαιζαν κάθε φορά που ξέκλεβαν λίγο χρόνο από τις δουλειές - τα παιδιά των Ποντίων βοηθούσαν στις δουλειές των γονιών τους - κι έπαιζαν στις ακροποταμιές, στις πλατειές, μέσα στα σπίτια, πάνω στα δώματα, στα βοσκοτόπια και γενικά όπου εύρισκαν ευκαιρία. Έπαιζαν για δική τους ευχαρίστηση, αλλά και για να τους δουν οι *σειρτζήδες* (οι φιλοθεάμονες). Προκειμένου να στηθεί ένα ομαδικό παιχνίδι, αρχικά μαζευόταν ο απαιτούμενος αριθμός παιδιών. Μετά από πρόχειρες διαβουλεύσεις αποφασίζοταν το είδος του παιχνιδιού που θα παιζόταν. Η επιλογή γινόταν σε συνάρτηση με την εποχή, τη διαθέσιμη ώρα, τον αριθμό και την ηλικία των παιδιών, την προτίμηση για κάποιο παιχνίδι κλπ. Όποτε υπήρχαν αλληλοσυγκρουόμενες προτιμήσεις, υπερίσχυε το παιδί με την πιο δυνατή προσωπικότητα ή ικανοποιούνταν όλοι οι «αντίμαχοι» με την εναλλαγή παιχνιδιών. Στη συνέχεια γινόταν η επιλογή του αρχηγού (της «μάνας») και η συγκρότηση των ομάδων (τα «πάρτας»). Η «μάνα» επιλεγόταν σύμφωνα με ορισμένα προσόντα: ηλικία, παράστημα, επιδεξιότητα στο παιχνίδι. Έπρεπε οπωσδήποτε να ήταν κάποιο παιδί κοινής αποδοχής. Έπειτα οι αρχηγοί διάλεγαν και τους ικανότερους κατά τη γνώμη τους συμπαίκτες, αποφεύγοντας κατά το δυνατόν τον τυχόν ζαβολιάρη (τον *τζουχούζ*). Αν κάποιο παιδί περίσσευε μετά από την επιλογή, το έδιναν με κλήρο ή το παραχωρούσαν στην πιο αδύνατη ομάδα. Τα παιδιά όμως είχαν και τις ιδιαίτερες προτιμήσεις τους, τις οποίες δεν έχαναν ευκαιρία να εκφράσουν. Με κρυφά νοήματα ή με ματιές επιζητούσαν στις στιγμές επιλογής να επηρεάσουν ευνοϊκά τη γνώμη της «μάνας». Μερικές φορές η ομάδα ήταν συγκροτημένη από πριν: έπαιζαν, για παράδειγμα γειτονιά με γειτονιά (*μαχαλάν και μαχαλάν*), αγόρια με κορίτσια, μικροί με μεγάλους κλπ.

Οι επιλογές αρχηγού, συμπαικτών, όπως και η «πρωτιά» στο παιχνίδι, καθώς και η «έδρα» (τ' *απάν* ή το *χωρίον*) γίνονταν με ένα από τα πολλά *λαχνίσματα* που είχαν στη διάθεσή τους τα παιδιά: «*γάλαν ψωμίν*», «*άρκος, λύκος, μουχτερός*», «*Άλφα Βήτα, κόψον πίταν*», «*Αστούμ - παστούμ...*». Στη συνέχεια γινόταν, αν δεν είχε προηγηθεί, η προμήθεια των συνέργων. Τα υλικά ήταν πρόχειρα, παρμένα από τη φύση (ραβδιά, λίθινες πλάκες) ή από τα ζώα (τόπια από μαλλί βοοειδών) ή νήματα, μαντίλια, σπάγκοι, λουριά, σκοινιά κτλ. Τα παιδιά συμφωνούσαν από πριν και για το πως θα

τιμωρούνταν οι ηττημένοι, πως θα αμείβονταν οι νικητές, πως θα έληγε το παιχνίδι κλπ.

Οι πιο συνηθισμένες τιμωρίες ήταν το *κάλκεμαν* (μεταφορά των νικητών στην πλάτη ή στην αγκαλιά), τα *λάχτας* (κλοτσιές), τα *μούστας* (γροθιές), τα *σιλάδας* (χαστούκια), το *λωρίαμαν* (μαστίγωμα με λουρί στα χέρια ή στα πισινά) και η μίμηση φωνών ζώων. Αμοιβές ήταν η χρηματική αποζημίωση (στα τυχερά παιχνίδια) και τα *λουπία* ή *λούκια* (λαμπούκες).

Την προτεραιότητα την εξέφραζαν με τη φράση «Έχω σε». Κάθε παίχτης είχε τη δυνατότητα να διορθώσει τυχόν λάθη του, αν προλάβαινε να πει «*τσόρτσοπ*» (λάθος). Η αποχώρηση ενός ή δυο παιχτών είχε ως συνέπεια να γίνει ανασυγκρότηση στο παιχνίδι με όσους περίμεναν να παίζουν.

Τα παιδιά χρησιμοποιούσαν επίσης και ξόρκια, όταν ήθελαν να μπερδέψουν τον αντίπαλο και να τον κάνουν να χάσει, όπως π.χ. το «*Πάναϊα, λαχ' κάεται!*» (Παναγιά μου, μακάρι να χάσει) ή για να αποτρέψουν επιτυχημένες ενέργειες ή για να επιβάλουν την απαιτούμενη τάξη ή και απλώς για να παίζουν. Π. χ. έπιαναν πασχαλίτσες (*ποπαδίας*), τις άφηναν ελεύθερες στην παλάμη τους και τις παρακινούσαν να πετάξουν με το εξής ξόρκι: *Πόπαδϊα, πόπαδϊα, έβγαλ' τα φτερά σ' και πέτα...Θα λέγω τον ποπάν και κοφτ' τ' ωτία σ'...* (Πασχαλίτσα, πασχαλίτσα, βγάλε τα φτερά σου και πέταξε...Μην πω στον παπά και σου κόψει τ' αυτιά).

Η λήξη του παιχνιδιού το βράδυ, ιδίως μετά το κρυφτό, είχε μια ιδιαίτερη χάρη. Καθώς τα παιδιά αποχωρούσαν με το σούρουπο για το σπίτι τους, φώναζαν ρυθμικά και πολλές φορές: *Κάθα εις σ' οσπίτ' ν' ατ' κι ο λύκον σο τρυπίν ατ'.* (Καθένας στο σπίτι του κι ο λύκος στην τρύπα του). Το έλεγαν αυτό προφανώς από φόβο, γιατί ήξεραν πως ήταν η ώρα εξόδου του λύκου από τη φωλιά του.

Απ' όλα τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι τα ποντιακά παιχνίδια ήταν αποδεικτικά της αθωότητας των παιδιών εκείνης της εποχής. Καθώς η τεχνολογία δεν είχε αναπτυχθεί ακόμη, τα παιδιά έπαιζαν απλά παιχνίδια, χρησιμοποιώντας απλά σύνεργα της εποχής τους. Φυσικά στη σύγχρονη εποχή οι καταστάσεις έχουν αλλάξει ριζικά. Θα κλείσουμε την αναφορά μας στα παιχνίδια των Ποντίων περιγράφοντας ένα απ' αυτά:

Ο χορός του τσακαλιού

Αυτό το παιχνίδι το έπαιζαν, όταν έβρεχε με λιακάδα. Τον καιρό αυτόν εξάλλου οι Πόντιοι τον ονόμαζαν «βροχή του τσακαλιού». Τα παιδιά στέκονταν πάνω στο ένα πόδι, πιάνονταν χέρι χέρι και γύριζαν πηδώντας και τραγουδώντας όλα μαζί το παρακάτω τετράστιχο, το οποίο επαναλάμβαναν πολλές φορές:

«Στο χορό, στο χορό του τσακαλιού
δεν θα τα καταφέρω
ο αδελφός μου είναι στην ξενιτιά
απ' αυτόν το έμαθα.»

ΠΟΝΤΙΑΚΟΙ ΧΟΡΟΙ

I. ΓΕΝΙΚΑ

Οι ποντιακοί χοροί είναι ένα σημαντικό τμήμα της ελληνικής λαογραφίας, το οποίο δεν χρειάζεται ιδιαίτερες συστάσεις. Έχουν περάσει στην ιστορία και είναι ίσως το μόνο ποντιακό έθιμο, το οποίο τηρείται ακόμη σε μεγάλη έκταση στην Ελλάδα, αλλά και σε άλλες χώρες, όπου υπάρχουν παρειακές και σύλλογοι των Ποντίων. Οι ποντιακοί χοροί χορεύονται σε κύκλο από άντρες και γυναίκες, που κρατούν το σώμα στητό, τα πόδια λίγο ανοιχτά, πιάνονται από τους καρπούς κι έχουν τα χέρια άλλοτε υψωμένα κι άλλοτε με λυγισμένους τους αγκώνες προς τα κάτω. Τα μικρά βήματα των χορευτών τα ακολουθούν πιστά ρυθμικές και συγχρονισμένες κινήσεις των μελών του σώματος, ιδίως των γλουτών. Οι χοροί συνοδεύονται με την ποντιακή λύρα (κεμεντζέ), που συνήθως την παίζει ένας από τον όμιλο χορεύοντας και τραγουδώντας δίστιχα, αλλά μερικές φορές στέλεται και στη μέση του κύκλου. Στις υπαίθριες γιορτές μεταχειρίζονται το τουλούμ ή ασκί (γκάιντα) και ζουρνά – νταούλι ή κεμεντζέ – ντέφι. Στην περιοχή Αρτβίν χρησιμοποιούνταν και το ακορντεόν.

Λέγεται ότι οι ποντιακοί χοροί προέρχονται από αρχαίες λατρευτικές τελετές. Ο Ευριπίδης στην τραγωδία του «Βάκχες» αναφέρει ότι ο Διόνυσος, ο θεός του κρασιού και της διασκέδασης, ίδρυσε τους πρώτους θιάσους του στο όρος Τμώλος της Μ. Ασίας (στο Μπόζνταγ κοντά στη Μαγνησία). Ύστερα ο Ευριπίδης, βρίσκοντας διάφορες ευκαιρίες, περιγράφει τους διάφορους χορούς που χόρευαν στην Ανατολή προς τιμή του Διόνυσου. Συγκεκριμένα περιγράφει πως έδιναν τα χέρια κάνοντας κύκλο και πως, όταν χτυπούσαν τα πόδια κάτω, τίνιζαν τα κεφάλια πίσω. Πως χόρευαν εκστασιασμένοι, όταν ο πρώτος του χορού φώναζε «Εϊχόι». Η περιγραφή του χορού αυτού θυμίζει πολύ τους ποντιακούς χορούς. Σήμερα όταν χορεύουν το «χορόν», ο πρώτος του χορού δίνει το παράγγελμα φωνάζοντας «ούλε, ούλε, ούλε» και δημιουργεί ενθουσιασμό σε όλους όσους βρίσκονται στον κύκλο. Αυτή η κραυγή μερικές φορές μπορεί να είναι και «ούλα, ούλα, ούλα». Η λέξη αυτή συνδέεται ολοφάνερα ετυμολογικά με την προσφώνηση «Ούλιος», που απέδιδαν οι Μιλήσιοι και οι Δήλιοι στο θεό Απόλλωνα. Η προσφώνηση αυτή σημαίνει «Θεός της υγείας και της γιατρειάς» (ούλω = υγιαίνω). Επομένως η κραυγή των σημερινών Πόντιων χορευτών είναι μακρινή ανάμνηση των αρχαίων επικλήσεων του Απόλλωνα. Σήμερα οι Πόντιοι φωνάζουν «Ούλε» και όταν προσφωνούν κάποιον άνθρωπο που βρίσκεται μακριά.

Υπάρχουν πάρα πολλοί ποντιακοί χοροί: Η σέρα, το ομάλ, το τικ, η τρυγόνα, το εικοσιένα, το κότσαρι, ο παϊπούτ, η λετσίνα, ο ντουζ χορόν, το σικσερά, το χοτσαρί, το κιορτσέκ κλπ. Παρακάτω θα εξετάσουμε δυο απ' αυτούς αναλυτικά και άλλους με συντομία.

II. ΣΕΡΑ

Η σέρα είναι ο αντιπροσωπευτικότερος ποντιακός χορός. Πήρε το όνομά του από έναν ποταμό κοντά στην Τραπεζούντα. Πολλοί τον ταυτίζουν με τον αρχαίο πυρρήσιο, κάτι που δεν είναι απίθανο, αφού, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, οι Πόντιοι κληρονόμησαν έθιμα των αρχαίων Ελλήνων και η διάλεκτός τους ακόμη μοιάζει αρχαιοελληνική. Η σέρα, λοιπόν, είναι ένας πολεμικός αντρικός χορός, που τον χορεύουν με την παραδοσιακή μαύρη στολή τους, με το κεφάλι σκεπασμένο μ' ένα μαύρο μαντήλι χαρακτηριστικά δεμένο, και με όπλα. Στην πρώτη στροφή οι χορευτές, πιασμένοι με τα χέρια υψωμένα, χορεύουν ομαλά. Στη δεύτερη στροφή,

εκτελούν ρυθμικές κινήσεις μπροστά – πίσω με τα χέρια, ενώ σκύβουν κάνοντας μικρά κοφτά βήματα. Στην τρίτη στροφή ορθώνονται και αναπηδούν. Κατά τη διάρκεια της στροφής αυτής ένας χορευτής, συνήθως ο πρωτοχορευτής, βγάζει κάθε τόσο μια πολεμική ιαχή. Η σέρα ονομάζεται και λάζικος χορός. Μικρές παραλλαγές της αποτελούν το οφίτικο, το σαρακοστιανό, το αρδασσινό, της Κώστερες, η σερανίτσα ή ψευτοσέρα κ.α.

III. ΟΜΑΛ

Το χαρακτηριστικό αυτό όνομα παίρνουν οι απλούστεροι χοροί διαφόρων περιοχών του Πόντου. Κάθε ομάλ χορός, όπως άλλωστε όλοι σχεδόν οι ποντιακοί χοροί, είναι κυκλικός και χορεύεται από άντρες και γυναίκες μαζί. Οι χορευτές, που κρατιούνται χέρι χέρι με οριζόντιους τους πήχεις και κατακόρυφους τους βραχίονες, είναι τόσο κοντά ο ένας στον άλλο, ώστε ο πήχης του ενός χορευτή σχεδόν ακουμπά στον πήχη του διπλανού του. Τα επικρατέστερα είδη του ομάλ είναι των περιοχών Καρς, Κερασούντας, Τραπεζούντας και Γαράσαρης.

Ομάλ καρσλήδικον: Είναι ο πιο απλός από τους ομάλ χορούς. Έχει έξι βήματα σε έξι αντίστοιχους χρόνους. Ο κύκλος των βημάτων αρχίζει με το δεξί πόδι, βαδίζοντας πλάγια δεξιά και πατώντας πάντα με ολόκληρο το πέλμα, με τέσσερα εναλλασσόμενα βήματα (δεξί – αριστερό – δεξί – αριστερό). Εξαιρέση αποτελεί το τέταρτο βήμα, όπου το αριστερό πόδι δεν πατάει με ολόκληρο το πέλμα, αλλά μόνο στη μύτη του. Το πέμπτο βήμα γίνεται προς τα αριστερά με το αριστερό πόδι, και το έκτο βήμα με το δεξί τοποθετώντας το δίπλα στο αριστερό. Στα δυο τελευταία βήματα πατάμε πάλι ολόκληρο το πέλμα. Ο χορός συνεχίζει με τον ίδιο κύκλο βημάτων προχωρώντας κυκλικά και προς τα δεξιά.

Ομάλ Κερασουντέικον: Αποτελείται από έξι επίσης βήματα. Ο κύκλος των βημάτων, που και εδώ προχωρούν προς τα δεξιά, αρχίζει με το δεξί πόδι πατώντας το σε όλο το πέλμα. Δεύτερο βήμα γίνεται με το αριστερό πόδι πατώντας στη μύτη του μόνο, πίσω από το δεξί. Τρίτο βήμα γίνεται με το δεξί πόδι προς τα δεξιά, πατώντας με όλο το πέλμα. Με τον τέταρτο χρόνο το αριστερό πόδι έρχεται μπροστά από το δεξί πατώντας σε όλο το πέλμα. Με τον πέμπτο χρόνο το δεξί πόδι πατά μόνο στη μύτη πιο πίσω από το αριστερό. Στον έκτο χρόνο ξαναπατάμε το αριστερό πόδι μπροστά από το δεξί. Ο χορός συνεχίζει προχωρώντας κυκλικά και προς τα δεξιά. Το σώμα του χορευτή στρέφεται προς τα αριστερά, όταν πατάμε το πρώτο βήμα, ενώ προς τα δεξιά, όταν πατάμε το τέταρτο βήμα. Βέβαια το πόδι που δεν πατά σε κάθε χρόνο ανασηκώνεται πολύ λίγο από το έδαφος. Όταν όμως θέλουμε να χορέψουμε πιο ζωνηρά το χορό αυτό, τότε τα ίδια βήματα γίνονται πιο κοφτά και με αναπηδήσεις και, ενώ τα χέρια είναι ανασηκωμένα σε ημικύκλιο, ο κύκλος των χορευτών ανοίγει περισσότερο.

Ομάλ Τραπεζουντέικον: Ο κύκλος των βημάτων στο χορό αυτό τελειώνει σε δώδεκα χρόνους, και συγκεκριμένα σε τρεις ενότητες των τεσσάρων χρόνων. Με την πρώτη τετράδα των χρόνων γίνονται οι παρακάτω κινήσεις: Με τον πρώτο χρόνο πατάμε μπροστά το δεξί πόδι σε όλο του το πέλμα. Με το δεύτερο χρόνο ανασηκώνουμε το αριστερό πόδι μας με τη μύτη του προς τα κάτω και σε ύψος 5 – 6 εκατοστών από το έδαφος. Στον τρίτο χρόνο πατάμε ολόκληρο το πέλμα του αριστερού ποδιού πιο μπροστά από το δεξί και παράλληλα προς αυτό. Με τον τέταρτο χρόνο φέρνουμε το δεξί πόδι δίπλα στο αριστερό. Στη δεύτερη τετράδα των χρόνων ακολουθούμε αντίστροφη πορεία των βημάτων, δηλαδή με τον πέμπτο χρόνο πατάμε με όλο το πέλμα το δεξί μας πόδι πίσω, ενώ με τον έκτο χρόνο ανασηκώνουμε το αριστερό, με τη μύτη του προς τα κάτω, και σε απόσταση από το έδαφος 5 – 6 εκατοστών. Με τον έβδομο χρόνο πατάμε το αριστερό πόδι παράλληλα και λίγο πιο πίσω από το δεξί,

ενώ ταυτόχρονα σηκώνουμε το δεξί πόδι και το πατάμε δίπλα στο αριστερό με τον επόμενο όγδοο χρόνο, σηκώνοντας τότε το αριστερό πόδι. Με την τρίτη τετράδα των χρόνων ακολουθούμε τις εξής κινήσεις: Πατάμε το αριστερό πόδι δίπλα στο δεξί με τον ένατο χρόνο, δίνοντας όλο το βάρος του σώματός μας στο αριστερό πόδι. Με τον δέκατο χρόνο ανασηκώνουμε και προτείνουμε το δεξί μας πόδι ελαφρά, ενώ με τον ενδέκατο χρόνο πατάμε με το δεξί πόδι δίπλα δίπλα στο αριστερό, το οποίο σηκώνουμε στον ίδιο χρόνο. Με το δωδέκατο χρόνο πατάμε με το αριστερό πόδι δίνοντας όλο το βάρος του σώματος πάλι σ' αυτό, ενώ ανασηκώνουμε το δεξί πόδι, που είναι έτοιμο να ξαναρχίσει πάλι από την αρχή όλο τον κύκλο των βημάτων.

Ομάλ Γαράσαρης: Στα βασικά χαρακτηριστικά του μοιάζει με το καρσλήδικον ομάλ, με τη διαφορά ότι τα επί τόπου βήματα είναι τέσσερα αντί δύο. Στο γενικό ύφος του συγγενεύει με τους χορούς της Καππαδοκίας.

IV. ΤΙΚ

Το τικ χορεύεται μονό (λαγκεφτόν) ή διπλό. Χορεύεται σε γραμμή ή σε κύκλο από γυναίκες και άντρες, κοντά ο ένας στον άλλο, με τους αγκώνες λυγισμένους προς τους ώμους.

V. ΝΤΟΥΖ ΧΟΡΟΝ

Ο ντουζ χορόν ήταν ο πιο συνηθισμένος στην περιοχή του Τσορούκ. Αυτό οφείλεται στο ότι δεν είναι κουραστικός και μπορεί κανείς να τραγουδά καθώς χορεύει.

VI. ΣΙΚΣΕΡΑ

Το σικσερά είναι αντρικός χορός που έχει γρήγορο ρυθμό.

VII. ΧΟΡΤΣΑΡΙ

Το χορτσαρί δεν το χορεύουν πια. Το γνωρίζουν μόνο κάποιοι από τους ηλικιωμένους. Ωστόσο τώρα τελευταία κάποιες σχολές χορού προσπαθούν να το αναβιώσουν διδάσκοντάς το στους θαυμαστές της λαογραφικής παράδοσης.

VIII. ΚΙΟΡΤΣΕΚ

Τον χορό που λέγεται κιορτσέκ τον χορεύουν αντικριστά αγόρια και κορίτσια. Χορεύεται άλλες φορές με τα χέρια στη μέση, άλλες φορές με τα χέρια κάτω κι άλλες με τινάγματα των χεριών. Όταν οι χορευτές αλλάζουν θέση, πιάνονται απ' τα χέρια και ύστερα τα αφήνουν. Συνήθως, όταν χορεύουν αυτόν τον χορό, τραγουδούν:

Κιορτσέκ χορεύω κιορτσέκ
θα μου φανεί το κιορτσέκ
τι χαρά στα μάτια μου
σήμερα θα' ρθει η αγάπη μου.

IX. ΣΑΛΛΑΜΑ

Τον χορό σαλλαμά τον χόρευαν σε όλες τις περιοχές του Πόντου με τον ίδιο τρόπο, εκτός από το Τσορούκ. Όπως χορευόταν εκεί, δεν είχε καμιά ομοιότητα ούτε σαν ρυθμός ούτε σαν χορός με τους χορούς σαλλαμά των άλλων περιοχών. Τον χόρευαν μαζί αγόρια και κορίτσια με τα χέρια ενωμένα και κρεμασμένα προς τα κάτω.

ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Χ. ΑΤΛΑΜΑ

Ο ατλαμά είναι ένας από τους πιο συνηθισμένους ποντιακούς χορούς. Μπορούν να τον χορεύουν αγόρια και κορίτσια μαζί.

Η μουσική παράδοση του Πόντου διατηρείται ακριβώς ακόμη και σήμερα. Τα τραγούδια του ποντιακού λαού, ένα από τα πιο αξιόπιστα μνημεία του ελληνικού λόγου, κινούν την ψυχή τόσο του μιλλιάτζη, όσο και του ακροατή. Έτσι, δεν είναι κοινό ποντιακό γλέντι συνάντηση Πόντιων, όπου δεν θα ακουστούν και δεν θα χορευθούν ποντιακοί χοροί και τραγούδια.

Οι Πόντιοι μεταφέρουν τη λαοι τους, το τραγούδι τους, το χορό τους όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και παντού στον κόσμο, όπου εγκαταστάθηκαν Πόντιοι πρόσφυγες και δημοφιλήσαν ομιλούσας παροχές. Ο χορός και το τραγούδι συνοδεύουν τους Πόντιους σε κάθε στιγμή της ζωής τους (γάμος, βαφτίσια κλπ). Ελάχιστοι, μουσική και χορός αποτελούν τις πιο χαρακτηριστικές μορφές έκφρασης.

Δημιουργοί των κυριότερων τραγουδιών, όπως άλλων και παρόμοιων τραγουδιών που προέρχονται από άλλες ελληνικές περιοχές εκτός από τον Πόντο, είναι κατά γενική ομολογία μεμονωμένα άτομα, που σπάνια τα συνόματα χάρησαν στο διαβα των φίλων. Έτσι τα δημοσιεύματα τους ταξίδευαν από στόμα σε στόμα, προστέθηκαν ή αφαιρέθηκαν στίχοι μέχρι να πάρουν μια τελική μορφή και να γίνουν ανεξάρτητες γενιές σαν «δημοτικά τραγούδια». Συνήθως εισαγωγή στίχοι ήσαν μέρη ενός συγκεκριμένου γεγονότος, το οποίο προσιτά συγκίνησε, ευχαρίστη ή θλίψετη έντασης. Οι μάρτυρες στίχοι δοκιμάζον ψυχική δύναμη και την έντονη ανάγκη να εκφραστούν. Έτσι δημιουργείται η εμπνεύση και κυριαρχούσεται το λαϊκό τραγούδι.

Αν η εμπνεύση του ποιητή περιεχει αληθινή συγκίνηση και υλοποιείται κομψότητα, έχουμε το πρώτο ξεκίνημα ενός δημοτικού τραγουδιού. Αν είναι πολύ απλοποιημένο, ο λαός το αποδοκιμάζει, το μαϊκάνει και το διαιδεί. Άλλοι μελετητές πιστεύουν ότι ορισμένα λαϊκά ποιητικά δημιουργήματα κερνούν μέσα στο λαό και του προκαλούν αρκετό ενδιαφέρον. Υιοθετεί τότε τη βάση τους κι ενδεχομένως τα τροποποιεί ή τα συμπληρώνει σε μερικά σημεία τους. Η διάδοση του δημοτικού τραγουδιού γίνεται από γενιά σε γενιά στις κλέσια της προφορικής παράδοσης. Η παρακάτω διαδικασία φαίνεται ότι ακολουσώθηκε και στην περίπτωση των ποντιακών τραγουδιών:

Παρόσα οι λαϊκοί οργανισμοί της νη Πόντου με κυρίαρχο το λυρόσο είναι οι δημιουργοί των παλαιότερων ποντιακών τραγουδιών. Υμνούν τον έρωτα και ψάλλουν τις υπερό; και πόν; θρησκον της φύλης τους. Αγόριοι και γλαζόνιοι αποτελούν το σκελετό του πανηγυριού και της διασκέδασης. Μ' αυτά το κέμος γίνεται χόρο, όπως λέγει πραγματικά την ομιλία κρηόνα, από του σκελετού οι Πόντιοι. Αρχινοσηπών τις ψυχές και κινών τις καρδιές να κέρνουν. Πικρή και τραγουδιών κέρνουν στο θάνατο, εμνόντος παράλληλα την κρηόνα τη και τις ομορφές της. Ημνούν βερά τον πόντο και τη χορο της ζωής και κέρνουν έτσι στη ομορφά της με σκετό τρόπο. Κορνά στις άλλα θέματα εμνούν και ομορφές κέρνουν από του Πόντου και κέρνουν η νέα ζωή στην Ελλάδα. Η λαοι και το τραγούδι στέθηκαν σκελετών κρηόνα συνήσοι τους στην κρηόνα τους αυτή.

Ελλάδα, Πόντιοι, Ελλάδα, 29 Σεπ. 2003

ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ¹

Ο Πόντος, γη των ακριτών και προπύργιο του ελληνισμού, ανέπτυξε ενδιαφέρουσα μουσική παράδοση, η οποία διατηρείται ακμαία ακόμη και σήμερα. Τα τραγούδια του ποντιακού λαού, ένα από τα πιο εξαιρετικά μνημεία του ελληνικού λόγου, κινούν την ψυχή τόσο του καλλιτέχνη, όσο και του ακροατή. Έτσι, δεν είναι νοητό ποντιακό γλέντι, συνάντηση Ποντίων, όπου δεν θα ακουστούν και δεν θα χορευθούν ποντιακοί χοροί και τραγούδια.

Οι Πόντιοι μετέφεραν τη λύρα τους, το τραγούδι τους, το χορό τους όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και παντού στον κόσμο, όπου εγκαταστάθηκαν Πόντιοι πρόσφυγες και δημιούργησαν αξιόλογες παροικίες. Ο χορός και το τραγούδι συνοδεύουν τους Ποντίους σε κάθε στιγμή της ζωής τους (γάμος, βαφτίσια κλπ). Γλώσσα, μουσική και χορός αποτελούν τις πιο χαρακτηριστικές μορφές έκφρασης.

Δημιουργοί των παραπάνω τραγουδιών, όπως εξάλλου και παρόμοιων τραγουδιών που προέρχονται από άλλες ελληνικές περιοχές εκτός από τον Πόντο, είναι κατά γενική ομολογία μεμονωμένα άτομα, των οποίων τα ονόματα χάθηκαν στο διάβα των αιώνων. Έτσι τα δημιουργήματά τους ταξίδεψαν από τόπο σε τόπο, προστέθηκαν ή αφαιρέθηκαν στίχοι μέχρι να πάρουν μια τελική μορφή και να γίνουν παγκοσμίως γνωστά σαν «δημοτικά τραγούδια». Συνήθως οι ποιητές αυτοί ήταν μάρτυρες ενός συγκλονιστικού γεγονότος, το οποίο προκαλεί συγκίνηση, ευχάριστη ή θλιβερή εντύπωση. Οι μάρτυρες αυτοί δοκιμάζουν ψυχική δόνηση και την έντονη ανάγκη να εκφραστούν. Έτσι δημιουργείται η έμπνευση και κατασκευάζεται το λαϊκό τραγούδι.

Αν η έμπνευση του ποιητή περιέχει αληθινή συγκίνηση και υλοποιηθεί ποιητικά, έχουμε το πρώτο ξεκίνημα ενός δημοτικού τραγουδιού. Αν είναι πολύ πετυχημένο, ο λαός το υιοθετεί, το μαθαίνει και το διαδίδει. Άλλοι μελετητές πιστεύουν ότι ορισμένα λαϊκά ποιητικά δημιουργήματα περνούν μέσα στο λαό και του προκαλούν αρκετό ενδιαφέρον. Υιοθετεί τότε τη βάση τους κι ενδεχομένως τα τροποποιεί ή τα συμπληρώνει σε μερικά σημεία τους. Η διάδοση του δημοτικού τραγουδιού γίνεται από γενιά σε γενιά στα πλαίσια της προφορικής παράδοσης. Η παραπάνω διαδικασία φαίνεται ότι ακολουθήθηκε και στην περίπτωση των ποντιακών τραγουδιών.

Ωστόσο οι λαϊκοί οργανοπαίχτες του Πόντου με κυρίαρχο το λυράρη είναι οι δημιουργοί των περισσότερων ποντιακών τραγουδιών. Υμνούν τον έρωτα και ψάλλουν τις συμφορές και τους θριάμβους της φυλής τους. Αγέρωχοι και ολοζώντανοι αποτελούν το επίκεντρο του πανηγυριού και της διασκέδασης. Μ' αυτούς ο γάμος γίνεται χαρά, δικαιολογεί πραγματικά την ονομασία «χαράν», που του αποδίδουν οι Πόντιοι. Αναστατώνουν τις ψυχές και κάνουν τις καρδιές να σκιρτούν. Παίζουν και τραγουδούν ενάντια στο θάνατο, υμνώντας παράλληλα την ποντιακή γη και τις ομορφιές της. Νιώθουν βαθιά τον πόνο και τη χαρά της ζωής και εκφράζουν έτσι την ομορφιά της με σωστό τρόπο. Κοντά στα άλλα θέματα υμνούν και όσους ξεριζώθηκαν από τον Πόντο και ήρθαν ν' αρχίσουν μια νέα ζωή στην Ελλάδα. Η λύρα και το τραγούδι στάθηκαν στάθηκαν αχώριστοι σύντροφοί τους στην προσπάθειά τους αυτή.

¹ Σύλλογος Ποντίων Καλλιθέας. Σεπτ. 2005.

Σύλλογος Ποντίων Καλλιθέας, 29 Σεπτ.2005

Η ποντιακή μούσα όμως δεν σταματά εδώ. Από γενιά σε γενιά, ακόμη κι εδώ στην καινούρια πατρίδα, μεταδίδεται η αγάπη για το ωραίο, για το γνήσιο, για το παραδοσιακό. Όλα αυτά είναι απαραίτητα στοιχεία του χαρακτήρα του Πόντιου. Το ποντιακό τραγούδι παραμένει διαχρονικό. Οι ιδέες που απασχολούσαν τους Έλληνες του Πόντου φαίνεται να απασχολούν και τα ποντιόπουλα της νέας εποχής, που στρέφονται σήμερα προς τη μούσα των προγόνων και γίνονται λαμπροί συνεχιστές της δοξασμένης παράδοσης. Αντιδρούν, εν γνώσει της σημαντικότητας της παράδοσης, στις μοντέρνες ιδέες, που κατά τη γνώμη τους έχουν ως μόνο σκοπό την αποπλάνηση των νέων ανθρώπων. Αγαπούν το παλιό ποντιακό τραγούδι και δημιουργούν παράλληλα νέους ποντιακούς σκοπούς που ομορφαίνουν τη ζωή τη δική τους, αλλά και όποιων ακούνε τα δημιουργήματά τους.

Η ανάπτυξη του ποντιακού τραγουδιού μπορεί να τοποθετηθεί σε τρεις μεγάλες χρονικές περιόδους:

1. Βυζαντινή περίοδος: Από το 10^ο αιώνα με τη δράση των Ακριτών του Πόντου μέχρι την άλωση της Τραπεζούντας από τους Τούρκους το 1461. Τα τραγούδια αυτά αποτελούν τα έπη του ακριτικού κύκλου.

2. Μεταβυζαντινή περίοδος: Από τον 15^ο ως τον 19^ο αιώνα με τα τραγούδια των θρήνων που εκφράζουν από τη μια πλευρά τον πόνο της εθνικής συμφοράς με την άλωση της Πόλης και από την άλλη την κρυφή ελπίδα για την αναγέννηση και αποκατάσταση του έθνους.

3. Σύγχρονη περίοδος: Σ' αυτή δημιουργούνται όλα τα νεότερα τραγούδια της κοινωνικής ζωής: εορταστικά, ερωτικά, γαμήλια, νανουρίσματα, που αποτελούν την πλουσιότερη συνέχιση ποντιακών παραδόσεων.

Η γλώσσα που χρησιμοποιείται στα ποντιακά τραγούδια είναι η ποντιακή διάλεκτος, μια διάλεκτος ελληνικότατη και πλούσια σε εκφραστικότητα. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό ότι οι στίχοι αποδεικνύουν πως οι Πόντιοι έχουν πλήρη συνείδηση της εθνικής τους ταυτότητας και γνωρίζουν καλά τις ρίζες τους, αφού αποκαλούνται «Έλληνες», τα κάστρα τους και τα κοντάρια τους τα αποκαλούν «ελληνικά», ενώ οι ήρωες και τα παλικάρια είναι «Τραντέλληνες», δηλαδή τριάντα φορές Έλληνες.

Τα μουσικά όργανα που χρησιμοποιεί ο ποντιακός λαός είναι έγχορδα, όπως η λύρα (κεμεντζές και κεμανές), πνευστά, όπως το αγγείο ή φλογέρα, και κρουστά, όπως το νταούλι. Είναι όργανα παραδοσιακά που τα κατασκευάζουν ειδικοί λαϊκοί τεχνίτες. Είναι τα κυρίως μουσικά όργανα των Ποντίων. Η μουσική που παίζουν και ο λόγος των τραγουδιστών είναι σφιχτά δεμένα με το ρυθμό και μιλούν με τον πιο πειστικό τρόπο στην καρδιά του ποντιακού λαού. Δεν έχουν ανάγκη από επιπλέον καλλιτεχνική κάλυψη. Σπανιότερη είναι η χρήση άλλων οργάνων, όπως το κλαρίνο και το βιολί. Αυτά οι Πόντιοι τα θεωρούν βιομηχανικά προϊόντα, ξένα προς την παράδοσή τους, «δάνεια» και γι' αυτό σπάνια καταφεύγουν σ' αυτά για να ενισχύσουν τη μουσική τους.

Τα ποντιακά τραγούδια παίζουν σημαντικό ρόλο στη διάδοση της ποντιακής παράδοσης από γενιά σε γενιά. Είναι μάρτυρες αγέρωχοι στο πέρασμα των αιώνων, εξιστορούν τη ζωή, τη λεβεντιά, τη χαρά, τη λύπη, την ελπίδα και τα πάθη των Ποντίων. Είναι οι τέλει εκφραστές της ζωής των Ποντίων, αφού πάντοτε ήταν καθημερινοί τους σύντροφοι, ομόρφαιναν τις ωραίες στιγμές και αναπτέρωναν την ψυχή σε δύσκολες στιγμές. Χάρη σε όλα αυτά τα χαρακτηριστικά τους βοηθούν τους μεταγενέστερους να κατανοήσουν καλύτερα την ιστορία των προγόνων τους, να την κάνουν ένα μέρος της δικής τους ζωής και να μοιραστούν τις ελπίδες τους, τις χαρές τους και τις λύπες τους.

Μια σημαντική πηγή των θρυλικών ποντιακών τραγουδιών, η οποία πρόσφερε θλιβερή έμπνευση στους καλλιτέχνες, είναι η δυστυχία που υπέστησαν οι Έλληνες στη γη του Πόντου. Η ιδέα της ελευθερίας, της αποτίναξης του τουρκικού ζυγού ενέπνευσε πολλούς τραγουδιστές. Γίνεται αναπαράσταση των διάφορων επεισοδίων και των περιστατικών του εθνικού και κοινωνικού βίου. Οι τραγουδιστές θυμίζουν στους ακροατές δόξες του παρελθόντος με τρόπο ολοζώντανο και πλούσιο καλλιτεχνικό πνεύμα. Εμπύχωναν τους παλαιότερους και τους έδιναν την ελπίδα πως και πάλι θα έρθει η ανάσταση του βασανισμένου αυτού ελληνικού πληθυσμού. Και είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτο το πως οι Πόντιοι καλλιτέχνες, ακόμη και στην έσχατη ώρα της απελπισίας τους και του θρήνου τους για την εθνική συμφορά, κατάφερναν και έδιναν παρηγοριά στους σκλαβωμένους.

Ένα από τα ποντιακά τραγούδια διακηρύττει την υπόσχεση ότι «Η Ρωμανία κι αν πέρασεν, ανθεί και φέρει κι άλλο», δηλαδή: «Η Ελλάδα, κι αν δεν υπάρχει πια, θα αναγεννηθεί και θα μεγαλώσει». Αυτό σημαίνει ότι ο ποντιακός λαός δεν έπεσε μόνο σε αυτοπαρηγοριά μετά την υποταγή της Ελλάδας στους Τούρκους, αλλά οραματιζόταν πάντα την ανάστασή της. Τις δυστυχίες και τα όνειρά τους τα έζησαν μέσα στην ποντιακή γη, την οποία αγάπησαν τόσο πολύ, ώστε και μετά τον ξεριζωμό τους, όταν αναγκάστηκαν να την εγκαταλείψουν, καθώς και τα υπάρχοντά τους, πήραν ωστόσο μαζί τους ιερά κειμήλια και λίγο χώμα. Αψήφισαν το βάρος και τις αποστάσεις, καθώς όλα αυτά ήταν κάτι από το είναι τους και γι αυτό δεν έπρεπε να τα αφήσουν πίσω. Εξάλλου δεν κουβαλούσαν μαζί τους μόνο μια απλή ανάμνηση του παρελθόντος, αλλά την ίδια την πνευματική τους κληρονομιά. Και σ' όλα αυτά συντέλεσε ασφαλώς η ποντιακή λαϊκή μούσα.

ΚΟΙΝΑ ΕΘΙΜΑ

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, κάθε περιοχή του Πόντου είχε τα δικά της τοπικά έθιμα. Ωστόσο υπάρχουν και κάποια κοινά έθιμα που τηρούνταν σε ολόκληρο σχεδόν τον Πόντο.

- Στις μεγάλες γιορτές στην εκκλησία κρατούσαν αναμμένα κεριά ή λαμπάδες σ' όλη τη διάρκεια της Θείας Λειτουργίας.
- Το καντήλι στο σπίτι ήταν σχεδόν ακοίμητο και ιδίως το Δωδεκαήμερο και τα Σαββατοκύριακα.
- Το θυμιάτισμα τα Σαββατοκύριακα και τις μεγάλες γιορτές ήταν απαραίτητο. Μάλιστα, εκτός από το εικονοστάσι, θυμιάτιζαν όλους τους χώρους του σπιτιού και όλα τα μέλη της οικογένειας. Σε ορισμένες περιοχές τα Χριστούγεννα, και σε μέρες άλλων μεγάλων γιορτών, γύριζαν στα σπίτια με αναμμένο κουτσοκέρι και σταύρωναν το ανώφλι της εξώπορτας, καθώς και τις άλλες πόρτες του σπιτιού και το τζάκι.
- Κοινή ήταν η πεποίθηση ότι τα κακά πνεύματα εξουδετερώνονται με το σημείο του Σταυρού, με το θυμιάτισμα, με την προσευχή, με τις ψαλμωδίες, με το ράντισμα του αγιασμού, με τα μυστήρια.
- Ό,τι αγιαζότανε στην εκκλησία (νερό, ζέον, εικόνες, λουλούδια επιταφίου, Σταυροπροσκυνήσεως, Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, κλαδιά των Βαΐων και δάφνινα φύλλα του Μ. Σαββάτου κ.α.) πίστευαν ότι είχαν προστατευτική και θεραπευτική δύναμη, γι αυτό και τα φύλαγαν στα σπίτια τους, καθώς και αγιασμό.
- Τις παραμονές των μεγάλων γιορτών πήγαιναν κρυφά σε φτωχικά σπίτια, σε χήρες και ορφανά και άφηναν έξω από την πόρτα τους διάφορα τρόφιμα και ρούχα. Σχεδόν παντού οι «θημιστάντ'» ό,τι μάζευαν τα άφηναν στην εκκλησία και το σχολείο, προ παντός όμως για τους ανήμπορους. Τόσο για τις ανάγκες του σχολείου και της εκκλησίας, όσο και για τους φτωχούς η προσφορά των ξενιτεμένων ήταν συγκινητική. Σε πολλά χωριά, όταν πήγαιναν στο «καλώς – όρισε», στην προϋπάντηση των ξενιτεμένων, τους κερνούσαν κονιάκ και σεκερλεμιάδες (=καραμέλες) και εκείνοι τους τιμούσαν με τραπέζι. Ιδιαίτερη φροντίδα και συμπαράσταση για τους φτωχούς έδειχναν οι Φιλόπτωχες Αδελφότητες των Ιμεραίων και των Κρωμαίων και η Μέριμνα Ποντίων Κυριών.
- Το χριστουγεννιάτικο τραπέζι προσπαθούσαν να το κάνουν όσο πιο πλούσιο μπορούσαν, αλλά άλλο τόσο το τραπέζι της νηστείας όλων των ημερών και προ παντός της παραμονής το έκαναν πολύ λιτό με νερόβραστα και τουρσιά. Συνηθισμένα νηστίσιμα φαγητά ήταν: Τρίμμαν, μαλέζ' χασίλ' κολοκυθοσίβ', γουλία, τσορβάς, όσπρια, χορταρικά, ζυμαρικά, αυλούκ, φούρνικον τσορβάν, πουσίντια με χοσιάφ, σκορδομάλεζον, κοχλύδια και στύπα.
- Οι επισκέψεις σ' όλα τα σπίτια, τα τραπέζια, τα γλέντια με τραγούδια, χορούς και λύρα ήταν από τα πιο όμορφα κοινωνικά έθιμα. Σε πολλά χωριά έκαναν χορούς στ' αλώνια. Στη Σάντα είχαν ένα δίπατο σπίτι, που το έλεγαν «Μοτόσ'», προορισμένο και κατάλληλο για χορό και γλέντι.
- Οι προετοιμασίες ως προς τη γενική καθαριότητα, το στόλισμα των σπιτιών και τις προμήθειες των απαραίτητων αγαθών ήταν πατροπαράδοτη, απαραβίαστη και σεβαστή κληρονομιά. Κουλούρια, χαλβάδες, κρεατικά, κοσάρας, φούστρον, πλάφ' με καβουρμάν, μουχτερού κρέας, χαβίτς με μαΐσιο βούτυρο Σάντας, Κρώμνης και Γίμερας και «μιντζίν» μοσκοβολούσαν τα χωριά ανήμερα των Χριστουγέννων.

- Στις παρέες που έψαλαν τα κάλαντα έδιναν φρούτα, ξηρούς καρπούς (λεπτοκάρια, καρύδια, χουρμάδες, τσίρια, τσιαμίντσια), χρήματα και καμιά φορά και διάφορα πράγματα (μαντήλια, κάλτσες κλπ). Στις ομάδες που οργάνωνε ο δάσκαλος ενός σχολείου, όταν αυτές τελείωναν το ψάλσιμο των καλάντων, έδιναν στον κάθε μαθητή από πέντε γοράδια, ενώ το υπόλοιπο του κοινού ταμείου πήγαινε στο σχολείο.
- Στις πόλεις και τα χωριά του Πόντου δύσκολα να υπήρχε χριστιανός που να μην εκκλησιαζότανε και να μην κοινωνούσε, αφού προηγουμένως νήστευε, συμφιλωνότανε και «εξαγουρεύκουσον» (=εξομολογούνταν).
- Οι ιερείς στόλιζαν την Αγία Τράπεζα με τα καλά – τα γιορτινά καλύμματα. Έβγαζαν από το σκευοφυλάκιο τα επίχρυσα και χρυσά ιερά σκεύη. Φορούσαν τα πιο καλά ιερά άμφια. Χρησιμοποιούσαν, όπως έλεγαν τα κειμήλια.
- Το «Δωδεκαήμερο» με τις κοσμοσωτήριες γιορτές, τις κατανυκτικές ακολουθίες, τα πλούσια τραπέζια και τα τρικούβερτα γλέντια, τις γιορταστικές επισκέψεις, τα «μωμοέρια» και τα ξεφαντώματα, με τα «τραγωδίας και τα χορόντας», οι Ελληνοπόντιοι πετύχαιναν την ικανοποίηση της ψυχικής και συναισθηματικής τους ανάγκης και κάποια εκτόνωση μέσα σ' εκείνο το βαρύ και σκοτεινό κλίμα της τουρκοκρατίας. Το σπίτι στα χρόνια εκείνα γινόταν πραγματική κυψέλη, μια ζεστή φωλιά. Λαχταρούσαν οι ξενιτεμένοι να έρθουν αυτές οι μέρες, για να βρεθούν κοντά στους δικούς τους και να ζήσουν τα ήθη και τα έθιμά τους, μέσα σ' ένα αγνό και ζεστό περιβάλλον. Τώρα πολλά από τα ήθη και τα έθιμα αυτά ξεχάστηκαν ή αλλοιώθηκαν.

ΛΕΞΙΚΟ ΛΕΞΕΩΝ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΜΕ ΤΟ ΓΑΜΟ¹

Το παρόν λεξικό έχει γραφτεί με την μέθοδο με την οποία συνηθίζουν να γράφονται τα λεξικά και δεν αναφέρει όλες τις λέξεις τις σχετικές με τον γάμο, αλλά μερικές από αυτές, τις πιο συνηθισμένες.

γαμοκέρια, τα: Έτσι ονόμαζαν στην Αμισό και στην Κερασούντα τα κεριά που έστελναν οι γονείς του γαμπρού και της νύφης σε συγγενείς και φίλους, για να παραστούν στους γάμους των παιδιών τους. Στο κάτω μέρος ήταν κόκκινο.

γαμόστολος, ο: Η γαμήλια πομπή που σχηματιζόταν στο σπίτι του γαμπρού και ξεκινούσε για την παραλαβή της νύφης. Την αποτελούσε μια ομάδα οπλισμένων από 20 – 30 παλικάρια με έναν αρχηγό, που βάνιζε σε αρκετή απόσταση από την πομπή. Κατά διαστήματα τα παλικάρια πυροβολούσαν ομαδικά με εντολή του αρχηγού. Αυτά τα ομαδικά πυρά ονομάζονταν τονανμάδες και συμβόλιζαν τη μεγαλοπρέπεια και τον πανηγυρικό χαρακτήρα της τελετής. Τους οπλισμένους νέους ακολουθούσαν οι γέροι έφιπποι και ο γαμπρός πάνω σε κόκκινο ή άσπρο άλογο έχοντας ως οδηγό του τον κουμπάρο. Ο γαμπρός περιστοιχιζόταν από συγγενείς και από φίλους και από τις παρανυφάδες, οι οποίες ήταν νιόπαντρες και φορούσαν τα «νεγαμ'κά» τους, δηλ. τη νυφική τους στολή, και τέλος ακολουθούσε η υπόλοιπη πομπή που λεγόταν «οψίκ». Κατά τη διαδρομή η πομπή σταματούσε σε διάφορα σημεία, όπως σε σταυροδρόμια, σε ρεματιές, σε γεφύρια και ο γαμπρός έβγαζε από το ζωνάρι του το τριγών' και το πετούσε σαν ξόρκι για την εξουδετέρωση των κακών πνευμάτων.

γαμπροκάλεσμαν, το: Η πρόσκληση για γλέντι που γίνεται από τους γονείς της αρραβωνιαστικιάς στον αρραβωνιαστικό της και τους γονείς του. Σημαίνει επίσης και την πρόσκληση που έκαναν οι γονείς της νύφης στους νιόπαντρους την 7^η μέρα μετά το γάμο τους. Μεγάλη σημασία έχει εδώ η επιστροφή της νύφης στο πατρικό σπίτι, γι' αυτό και λέγανε: «Η νύφε εκλώσταν σ' εφτά» (η νύφη επέστρεψε την έβδομη μέρα).

γαμπροκούρ' (ιν), το: Χοντρό κούτσουρο που κοβόταν δύσκολα. Κατά την ποντιακή συνήθεια ένα τέτοιο κούτσουρο έπρεπε να σχίσει ο γαμπρός πριν από το γάμο του, για να αποδείξει ότι είναι σε θέση να αναλάβει τα οικογενειακά βάρη, δηλ. τα έξοδα της οικογένειας. Το σχίσιμο αυτό του κούτσουρου από τον γαμπρό γινόταν με το τσεκούρι μέσα στην αυλή του πεθερού του μπροστά στα μάτια γειτόνων, οι οποίοι τον επευφημούσαν.

γαμπρολάλια, τα: Οι επισκέψεις που έκανε γενικά ο μνηστήρας στο σπίτι της μνηστής του, φυσικά έπειτα από πρόσκληση των γονιών της, γιατί με δική του πρωτοβουλία δεν επιτρεπόταν να κάνει κάτι τέτοιο. Στα γαμπρολάλια πήγαιναν επίσης και οι γονείς του γαμπρού και μερικοί στενοί συγγενείς τους, προς τους οποίους οι γονείς της νύφης παρέθεταν γεύμα.

γαμπρόφουστρο, το: Γαμήλια συνήθεια των Ποντίων την ημέρα του γάμου, σύμφωνα με την οποία οι συγγενείς της νύφης έβαζαν μπροστά στο γαμπρό και στον κουμπάρο, πριν τους επιστρέψουν να μπουν στο σπίτι της νύφης, ένα ταψί με το

¹ Εγκυκλοπαίδεια του Ποντιακού Ελληνισμού, σ.208-212

γαμπρόφουστρο, δηλαδή αυγά που έπλεαν μέσα σε βούτυρο, και αυτοί ήταν υποχρεωμένοι να το πληρώσουν.

γανώνα (ή γανώλα), τα: Είδος δοσίματος του γαμπρού στους γονείς της νύφης. Ήταν το αντίστοιχο των αρχαίων «έδνων», που αναφέρονται στον Όμηρο, ή «θωρέτρων». Πρέπει βέβαια να τονίσουμε πως ο θεσμός της προίκας, όπως τον εννοούμε σήμερα, δεν υπήρχε στον Πόντο. Αντίθετα ο γαμπρός, όταν ζητούσε για πρώτη φορά τη νύφη σε γάμο, πρόσφερε αυτόβουλα ή όταν του ζητούσαν οι γονείς της κοπέλας, δώρα: χωράφια, βόδια ή χρήματα. Στην Αμισό μάλιστα, όπως και στην περιοχή του Καρς, Κιμισχανάς κλπ., προτιμούσαν ανάμεσα σε πολλούς υποψηφίους εκείνον που ήταν ο πιο πλούσιος. Μ' άλλα λόγια γινόταν ένα είδος πλειοδοσίας. Στο Καρς επίσης και αλλού, από τα γανώνα, όταν αυτά ήταν σε χρήμα, έπαιρναν από ένα μικρό έστω μερίδιο όλοι οι συγγενείς της κόρης.

Τα γανώνα καταβάλλονταν στο λογόπαρμαν ή στο νυφόπαρμαν, αλλά σε κάθε περίπτωση, πριν από τη στέψη. Έχει παρατηρηθεί ότι τα γανώνα αντιστάθμιζαν κατά ένα τρόπο τα πρόωρα χαμένα εργατικά χέρια του πατέρα με την παντρεία της κόρης του. Δίνοντας ο πατέρας την κόρη του σε γάμο, οι οικογένειά του έχανε εργατικά χέρια και άρα δικαιούνταν αποζημίωση γι' αυτό.

Το έθιμο διατηρήθηκε μέχρι τον ξεριζωμό του ελληνικού πληθυσμού από τον Πόντο. Σημειώνεται ότι, όταν τα γανώνα καταβάλλονταν σε χρήμα λίγο πριν από την έξοδο της νύφης από το πατρικό της σπίτι, ανάλογα με το ύψος του χρηματικού ποσού – αυτό εξαρτιόταν από την ομορφιά της νύφης – που έδινε η πλευρά του γαμπρού στον πατέρα της, η νύφη έπαιρνε κι ένα ιδιαίτερο επίθετο: Αν κατέβαλλαν γι αυτήν τριακόσια γρόσια, την έλεγαν «τριακοσού», αν πεντακόσια, «πεντακοσού» κ.ο.κ.

λογομάντιλον, το: Μαντίλι που έστελναν οι γονείς της νέας στους γονείς του αρραβωνιαστικού της, με ειδικό απεσταλμένο (συνήθως τον προξενητή) για να δηλώσουν με τον τρόπο αυτόν ότι αποδέχονται την πρόταση γάμου.

λογόπαρμαν (ή λογοκόψιμον), το: 1) Η συγκατάθεση των γονιών για τον αρραβώνα ή το γάμο της κόρης τους. Σχετική φράση: «*Έρθαν α' σο λογόπαρμαν*» (=επέστρεψαν από το λογοπάρισμα). 2) Η τελική συμφωνία για την ημερομηνία τέλεσης του γάμου. Σχετική φράση: «*Πάγνε σο λογόπαρμαν*» (=πάνε να δώσουνε λόγο). Η πρώτη συμφωνία για την ημέρα του γάμου γινόταν στα «τελειώματα» και στο «ψηλάφεμαν». Αλλά όταν πλησίαζε ο καιρός του γάμου, πήγαιναν 7 ή 8 μέρες πριν από τη στέψη, το βράδυ συνήθως, οι στενοί συγγενείς του νέου (πατέρας, νονός, θείος) στο σπίτι της κόρης κι έπαιρναν το λόγο, δηλαδή την τελευταία διαβεβαίωση. Έλεγαν: «*Εμείς λέγομε σα οχτώ απάν να εφτάμε τον γάμον. Ντο λέτε κι εσείς;*» (=Εμείς λέμε σε οχτώ μέρες να κάνουμε το γάμο. Τι λέτε εσείς;) Όταν συμφωνούσαν για την ημερομηνία (Έπαιρναν τον λόγον), γινόταν το κέρασμα της νύφης: ομελέτα (φούστορον) ή «τζουμούρ» με μπόλικο βούτυρο (γιαγλίν). Στον καθένα από τους οικείους του γαμπρού, που έρχονταν στο λογόπαρμαν, δινόταν ως δώρο ένα ζευγάρι μάλλινες κάλτσες. Τότε μάλιστα κλειδωναν κι ένα λουκέτο πόρτας ή μπαούλου και το έβαζαν στην τσέπη του γαμπρού. Θα το ξεκλειδωνε, όταν πήγαινε να σμίξει με τη νύφη στη νυφική παστάδα το βράδυ της Δευτέρας.

Το λογόπαρμαν παρουσίαζε διαφοροποιήσεις από περιοχή σε περιοχή του Πόντου. Για παράδειγμα, στα Σούρμενα την Πέμπτη ή την Παρασκευή πριν από το γάμο στελνόταν ο προξενητής συνήθως ή και κάποια γυναίκα στο σπίτι της υποψήφιας νύφης. Στον απεσταλμένο έδιναν οι οικείοι της σαν δώρο το

«λογομάντιλον», κάτι που σήμαινε ότι δόθηκε ο οριστικός λόγος. Τότε γίνονταν και τα δοσίματα, όπως το *σουτ χακί*, *σουτ ποσταλί* και *γανώνα* και ακολουθούσε φαγοπότι με χορό. Στη Σάντα το Σαββατόβραδο πριν από τη στέψη, οι απεσταλμένοι του γαμπρού (συγγενείς, φίλοι κτλ.) πήγαιναν με συνοδεία οργάνων στη νύφη για το λογόπαρμαν. Αν «επαίρναν τον λόγον», ακολουθούσε φαγοπότι και χορός. Ο κουμπάρος πήγαινε στο σπίτι του γαμπρού και, όταν πλησίαζε, με πυροβολισμό ανήγγελλε ότι έγινε το λογόπαρμαν. Με το γαμπρό ξαναγύριζαν στις νύφης, για να γλεντήσουν ως τα μεσάνυχτα. Έπειτα όλη η συνοδεία (τ' *αλάι*) του γαμπρού ξαναγύριζε στο σπίτι του.

Μετά το λογόπαρμαν έλεγε ο κόσμος για την κόρη «τ' *ατηνές η χινέα πα εκοπανίεν*» (=κοπανίστηκε, ετοιμάστηκε κι αυτηνής ο κινάς). Η κόρη τώρα δεν πολυέβγαινε από το σπίτι της για να μη φαίνεται, να μην κακοπάθει, να μη ματιαστεί κτλ.

φυγαδιάμαν, το: Η απαγωγή μιας κοπέλας από έναν νέο. Η λύση αυτή προτιμούνταν, κυρίως όταν οι γονείς των δυο ερωτευμένων νέων έφερναν αντίρρηση για το γάμο τους.

χαράν, η: Έτσι ονομαζόταν ο γάμος στην ποντιακή διάλεκτο. Ίσως απ' αυτή τη λέξη να προέρχεται η ευχή «Στις χαρές σας», που δίνεται σήμερα και σημαίνει «Στο γάμο σας».

χωρισμογάρτ', το: Έτσι ονομαζόταν το διαζύγιο, το οποίο εξέδιδε η Εκκλησιαστική Αρχή στις σπάνιες περιπτώσεις που η διάλυση του γάμου ήταν αναπόφευκτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. 19 Ιουν. 2005.

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης . 29 Σεπτ. 2005.

<<http://www.ccf.auth.gr/virtualschool/1.3/Praxis/AnthogalidouImmigration.html>>

Εγκυκλοπαίδεια του Ποντιακού Ελληνισμού

Εφραιμίδης, Δημήτρης . Πόντος . Αθήνα: Εκδόσεις Πελασγός, 1986.

Καραταγλίδης, Σταύρος. Ειρηνικά και Πολεμικά Χρονία στον Πόντο. Θεσσαλονίκη, 1980.

Μακεδονικό πρακτορείο ειδήσεων. 29 Σεπτ. 2005.

Μακεδονικό πρακτορείο ειδήσεων. 29 σεπτ. 2005.

<<http://www.mpa.gr>>

Παπαδόπουλος, Σάββας. Λαογραφικά Καρακούρτ. Θεσσαλονίκη, 1994.

Παυλίδης, Ιωάννης. Σελίδες Ιστορίας Αίματος και Θυσίας Πόντου και Μικράς Ασίας. Θεσσαλονίκη, 1979.

Σεμερτζίδου, Θεοδώρα. «Ο ποντιακός γάμος» Μαθητικός Λόγος Μάρτιος 2002,

Σιδέρης, Αριστείδης. Αναλαμπές στα Παρελθόντα Μιας Χαμένης Πατρίδος (Μεταλλείου – Μεσουδιέ, Πόντου). Κιλκίς, 1977.

Σύλλογος Ποντίων Καλλιθέας . Σεπτ. 2005.

Σύλλογος Ποντίων Καλλιθέας. 29 Σεπτ.2005

<<http://www.kallithea.gr>>

Σύλλογος Ποντίων Πολυκάστρου και περιχώρων «Οι Ακρίτες». 27 Αυγ. 2005.

Σύλλογος Ποντίων Πολυκάστρου και περιχώρων «Οι Ακρίτες». 29 Σεπτ. 2005.

<www.akrites-polykastrou.net/Genoktonia/Genoktonia1.html>

Σύλλογος Ποντίων Πολυκάστρου και περιχώρων «Οι Ακρίτες». 27 Αυγ. 2005.
Σύλλογος Ποντίων Πολυκάστρου και περιχώρων «Οι Ακρίτες». 29 Σεπτ.
2005.

<www.akrites-polykastrou.net/Odoiporiko>

Τανιμανίδης, Παναγιώτης. Από τον Ελληνισμό του Πόντου – Η Ήμερα. Θεσσαλονίκη
: Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, 1988.

Χαιρόπουλος, Παύλος. Εισαγωγικά Στοιχεία Ποντιακής Ιστορίας και Λαογραφίας.
Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, 1992.

Hellenic Resources Network. 4 Ιαν. 2005.
Hellenic Resources Network. 29 Σεπτ. 2005.

<<http://www.hri.org/forum/diaspora/turkey/krypto1.html>>

Ömer, Asan. Ο Πολιτισμός του Πόντου: Εκδοτικός Οίκος αδελφών Κυριακίδη α.ε.

